T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

YARATILIŞTAKİ TEKÂMÜL VE HZ. ÂDEM

Hazırlayan
Şükran EJDEROĞLU

Danışman
Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2020
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

YARATILIŞTAKİ TEKÂMÜL VE HZ. ÂDEM

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Şükran EJDEROĞLU

Danışman
Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Ocak 2020
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Şükran EJDEROĞLU

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: **YARATILIŞTAKİ TEKAMÜL VE HZ. ÂDEM**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam … sayfalık kısmına ilişkin …/…/2019 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % … dür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Giriş dahil
2- Ana Bölümler dahil
3- Sonuç dahil
4- Alıntılar dahil/hariç
5- Kapak hariç
6- Önsöz ve Teşekkür hariç
7- İçindekiler hariç
8- Kaynakça hariç
9- Özet hariç
10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. …/…/2020

Adı Soyadı : Şükran EJDEROĞLU
Öğrenci No : 4030731342
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsir
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Öğrenci Adı/İmza
Şükran EJDEROĞLU

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Yaratılıştaki Tekamül ve Hz. Âdem" adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi' ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan	Danışman
Şükran EJDEROĞLU	Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

Temel İslam Bilimleri ABD Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL / ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ danışmanlığında Şükran EJDEROĞLU tarafından hazırlanan "Yaratılıştaki Tekamül ve Hz. Âdem" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

28/12/2019...

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Lütfullah CECEBİ

Üye : Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Bahaaddin YÜKSEL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 03/02/2020 tarih ve 05 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

03/02/2020

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Günümüzde evrenin ve insanoğlunun yaratılış serüveni ile ilgili çeşitli bilim dallarında insanlar dini içerikli olsun veyahut olmasın söz sahibi olmuştur. Bu süreçte gerek geleneksel bir takım inançlardan, efsanelerden gerek Kuran-ı Kerim çerçevesinde birçok bilgi yıllarca anlatıla gelmiştir. Fakat seküler ve modern yaşamın izlerini müşahede ettiğimiz şu zamanda modernist dönem âlimleri yaratılışla ilgili ayetleri bilimsel bilgilerle bağdaştırma yoluna gitmiştir. Biz bu tezimizde çeşitli tefsirlerden faydalanarak ve modern dönemdeki düşünceleri de ele alarak Kuran-ı Kerim de evrenin oluşumu, ilk yaratılış ve yaratılıştaki tekâmül nasıl ilerlemiştir, Hz. Âdem (a.s) kıssasından yola çıkarak açıklamaya çalışacağız.

Biz de evrenin ve insanın yaratılış mahiyetini ve nasıl yaratıldığını sorgulayıp araştırmak üzere konuyu ele aldık. Öncelikli olarak yapılan bilimsel araştırmalara değindik sonrasında kuran-ı Kerim' de evrenin ve insanın yaratılışıyla ilgili ayetleri tefsirlerden faydalanarak açıklamaya çalıştık. Kitab-ı Mukaddes'te de evrenin ve insanın yaratılışı nasıl anlatyılıyor bölüm sonlarında yer verdik.

Tez çalışmamda benden sabrını ve yardımlarını esirgemeyen aileme ve eşim Mustafa EJDEROĞLU'na şükranlarımı sunarım. Yüksek lisans dönemi boyunca desteğini esirgemeyen yol arkadaşım Zeynep SELİM'e teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırmam esnasında ilmi ve teknik yönden yolumu aydınlatan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ ve yüksek lisans eğitimimizde ders dönemi boyunca bizden emeklerini esirgemeyen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı hocalarına teşekkürü borç bilirim.

Şükran EJDEROĞLU

KAYSERİ, 2019

YARATILIŞTAKİ TEKÂMÜL VE HZ. ÂDEM

Şükran EJDEROĞLU

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, December 2019
Danışman: Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

ÖZET

Evrenin ve insanın yaratılışı ilmî, dinî, felsefî bağlamda geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Evrenin ve insanın yaratılış serüvenini önce bilimsel olarak nasıl açıklanmıştır buna değendik, sonrasında ise Kuran-ı Kerim ayetleri ışığında açıklayıp, müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerine yer verdik. Mitolojilerde ve Eski Yunan felsefesinde geçen yaratılış fikirlerine, modern döneme yaklaştıkça yeni bilimsel kuramlar eklenmiştir. Evrenin ve insanın yaratılışı hususunda bilimselliğiyle öne çıkan iki teori Big Bang ve Evrim Teorisidir.

Big Bang konuyu ilk maddenin aşırı sıcaklık ve yoğunluk sebebiyle patlaması sonucu evrenin oluşmaya başlamasıyla ele alıp galaksilerin yaşını hesaplamaya kadar gitmiştir. Modernist tefsirciler bilimsel açıklamalar ışığında Arş'ın yaratılmasıyla ilgili ayetlerin Big Bang teorisine işaret ettiğini savunsalar da Kuran'da ilk maddeyle ilgili bilgi verilmemektedir ve kesin deliller yoktur. Dolayısıyla sürekli değişen bilimsel verilerle dini nassları te'vil etmekte doğru değildir.

Darwinizm XIX. yüzyıllarda İslam dünyasında etkisini göstermeye başlasa da asırlar önce Câbir, Nazzâm, Câhız gibi âlimler yaratılış üzerine teoriler öne sürmüşlerdir. Darwin türler arası geçişi ileri sürerken, İslam âlimleri türler arası geçişi değil her türün kendi içinde tekâmül yoluyla var olduğunu savunmaktadır. Kuran-ı Kerim'de ise ilk insan Hz. Âdem'in yaratılışının diğer insanların ki gibi olmadığı kesindir. Ayrıca başka canlı türünden tekamül suretiyle değil, topraktan çeşitli merhalelerden geçerek yaratılıp canlı türünün ilk atasını temsil etmektedir.

Dolayısıyla Kuran-ı Kerim evrensel bir kitap olmakla beraber, olayları anlatırken bilimsel ve tarihi bilgileri açıklama amacı gütmeksizin, Allah'ın eşsiz yaratmasından ve kudretinden bahsetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratılış, tekâmül, evren, ilk insan, Hz. Âdem, Darwinizm, Big Bang

DEVELOPMENT AND PROVISIONS IN CREATION HZ. ADEM

Şükran EJDEROĞLU

Erciyes University, Social Sciences Institute Ph.
Master Thesis, December, 2019
Supervisor: Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ

ABSTRACT

The creation of the universe and man remains important today in the scientific, religious and philosophical context, as in the past. How we explained the adventure of creation of the universe and man scientifically was first mentioned, and then we explained it in the light of the verses of the Quran and included the views of the commentators on the subject. New scientific theories have been added to the ideas of creation in mythologies and Ancient Greek philosophy as they approach the modern era. Two theories that stand out with their scientificity in the creation of the universe and man are the Big Bang and the Theory of Evolution.

The Big Bang handled the issue as the universe began to form as a result of the explosion of the first substance due to excessive heat and density and went on to calculate the age of the galaxies. Although modernist commentators argue that verses related to the creation of Arş in the light of scientific explanations point to the Big Bang theory, there is no information about the first article in the Qur'an and there is no definitive evidence. Therefore, it is not correct to provide religious nasses with constantly changing scientific data.

Darwinism XIX. Although it started to show its influence in the Islamic world in centuries, centuries ago, scholars such as Jâbir, Nazzâm, Câhız proposed theories on creation. While Darwin argued the inter-species transition, Islamic scholars argue that not all inter-species transition exists by means of evolution in itself. The first person in the Qur'an is Hz. It is certain that the creation of Adam is not like that of other people. In addition, it represents the first ancestor of the living species, not by evolving from any other species, but by passing through various sites from the soil.

Therefore, although the Qur'an is a universal book, it talks about the unique creation and power of Allah, without aiming to explain scientific and historical information while describing the events.

Keywords: Creation, evolution, universe, first man, Hz. Adam, Darwinism, The Big Bang

İÇİNDEKİLER

YARATILIŞTAKİ TEKÂMÜL VE HZ. ÂDEM

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dü.	: Düzenleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
MÖ	: Milattan Önce
Ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
DİA	: Diyanet Ansiklopedisi
a.g.e.	: Adı geçen eser
Sy.	: Sayı
M.Ü.İ.F	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
U.Ü	: Uludağ Üniversitesi
SDÜİF	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ç.Ü.İ.F	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
OMÜFİD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Yaratılış, ilk çağlardan bu yana ilmî, dinî ve felsefi alanların konusu olmuştur. Evrenin ve evren üzerinde yaşamını idame ettiren varlıkların yaratılışı geçmişte olduğu gibi bugün de gündemdeki yerini korumaktadır. Bu konuyla ilgili teorilere hemen her toplumda her alanda rastlamak mümkündür. İslam dini ortaya çıkana kadar yaratılış konusunda birçok izahlar yapılmıştır. Mitolojilerde, Yunan Felsefesinde, İslam öncesi ilahi dinlerde evrenin ve insanoğlunun yaratılışına dair birçok tezlere ulaşılabilir. Eski bazı Mısır mitolojilerinde yaratılışın başlangıcının su ve bataklıktan oluştuğu, suların çekilmesiyle bataklıkta bir adanın meydana gelmesi dünyanın var oluşuna bağlanmıştır. Japon mitolojisinde gökyüzü, yeryüzü ve tanrılar biçimsiz bir yumurtanın tohumlarından oluşmuştur.[1] Yunan düşüncesinde ise Thales ilk madde olarak suyu kabul eder. Thales'ten başlayıp Helenistik devirde, Platon'a kadar filozoflar birkaç ana madde kabul etmişlerdir ve ilk maddenin kâdim ve ebedi olduğunu kabul etmişlerdir.[2] Türk efsanelerinde ise, başlangıçta uçsuz bucaksız olan okyanustan Tanrı "Bay Ülgen" büyük tanrının yardımıyla yaratılışı altı günde tamamlamış, yedinci günde ise Bay Ülgen uyumuştur.[3]

Bugün ise bir tarafta yaratılışçılar, diğer tarafta evrimciler hâlâ evrenin ve insanın yaratılışı üzerine araştırmalar yapmaya ve bu konu üzerinde tartışmaya devam etmektedirler. Kesin bir sonuca da henüz ulaşılmış değildir. Bunların en itibar göreni ise Big Bang Teorisi ile Darwin'in Evrim teorisidir. Biz tezimizde evrenin ve insanın yaratılış modellerini ele aldık. Evrenin yaratılışıyla ilgili pozitif bilimlerde geliştirilen teorilere değindik. İslam düşüncesinde ise evrenin yaratılışı ile ilgili çalışmalar kelam ve felsefe alanına girdiği için sadece Kuran'da evrenin yaratılışıyla ilgili âyetlerin

---

1 Tevfik **Yücedoğru**, *Geçmişten Günümüze İlim Ve Din Açısından Yaratılış*, Emin Yayınları, Bursa 2006, s. 2.

2 Hüseyin **Aydın,** Yaratılış Ve Gayelilik, DİB Yay. , Ankara 2004, s. 26; Bk. Kürşat **Demirci**, "Yaratma'', *DİA Yay.*, İstanbul 2017, Cilt 43, s. 332.

3 Aydın, s. 33.

tefsirinden yola çıkarak açıklamaya çalıştık. Bu süreçte evrim ve Big Bang Teorisi üzerinde detaylı araştırmalar yapan Caner Taslaman'ın kitaplarından faydalandık. Bu alanda önemli yerleri olan Recep Alpyağıl (Derleyen) "Evrim ve Tasarım Geleneksel ve Çağdaş Metinler Seçkisi", Tevfik Yücedoğru'nun "İlim ve Din Açısından Yaratılış", Şaban Efil'in "İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri" kitabından sıkça faydalandık. İnsanın yaratılışı ve evrimi konusunda ise öncelikli olarak Darwin'in Evrim Teorisini açıklamak için kendi kitaplarından faydalandık. Mehmet Bayrakdar'ın "İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi" çalışmamız boyunca İslam düşüncesinde evrim teorileri hakkında yararlandığımız temel kitaplar arasındadır. Kuran'da yaratma ile ilgili olarak kullanılan kelime ve kavramları açıklamak için Veli Ulutürk'ün "Kuran-ı Kerimde Yaratma ile ilgili Kavramlar" ve Mustafa Öztürk'ün "Kuran'da Yaratma" adlı eserlerinden faydalandık. Kadının yaratılışı konusundaki rivâyetleri toplayan, en kapsamlı ilmi araştırma diyebileceğimiz Cemal Ağırman'ın "Kadının Yaratılışı" kitabından da üçüncü bölümde faydalandık. Bunlarla beraber konunun büyük bir alana hâkim olmasından dolayı önceliğimiz rivâyet ve dirâyet tefsirleri yardımıyla âyetleri açıklamak, daha sonrasında modern dönemde getirilen yorumları ele almak oldu. Konu ile ilgili kavramları ise Arapça lügatlerden ve Diyanet Ansiklopedisi maddelerinden faydalanarak açıklamaya çalıştık.

Günümüz modern çağında âlemin ve insanın kaynağı ve oluşu konusunda karşımıza iki model çıkmaktadır. Birincisi semâvi dinlerin ileri sürdüğü yaratılış modeli, ikincisi ise batılı bilim adamları tarafından benimsenip savunulan ve bilimsel sonuçlarla desteklenmeye çalışılan evrimci görüştür. Özellikle Lamarck, Darwin gibi batılı evrimcilerin teorilerinin İslam dünyasındaki tesirleriyle beraber bu alanda yapılan çalışmalar çeşitlilik göstermiş ve hız kazanmıştır. Allah'ın evreni ve insanı bu şekilde yaratmış olabileceğini düşünen İslam mütefekkirleri de vardır. Onlar bu düşüncelerini sağlamlaştırmak adına Kuran âyetlerinin evrim düşüncesiyle çelişmediğini ispatlamaya çalışmışlardır. Biz tezimizin giriş bölümünde yaratılış ve tekâmül kavramlarının açıklamasını yaptık. Birinci bölümde Pozitif bilimlerde evrenin oluşumuyla ilgili teorilere yer verip, Kuran'da evrenin yaratılışı nasıl olmuştur âyetler kapsamında açıklamaya çalıştık. İkinci bölümde ise Batı dünyasında ve İslam dünyasında evrim üzerine yapılan çalışmalar ilk nasıl ortaya çıkmıştır değinmeye çalıştık. İlk insanın yaratılışından, geçirdiği tekâmülden Hz. Âdem'in yaratılış kıssasından yola çıkarak

açıkladık. Bununla beraber Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili tartışıla gelen görüşleri tefsir kaynaklarından faydalanarak sunmaya çalıştık. Üçüncü Bölümde de Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılması hakkında bilgi verdik. Her bölümle alakalı olarak işlenen konular Kitab-ı Mukaddes de nasıl anlatılmıştır temas ettik.

Evrenin yaratılışı ve tekâmülüyle alakalı dini verilerin dışında yapılan bilimsel araştırmalara baktığımızda bunlardan bir kısmı evrenin oluşumuyla ilgili bazı verilere ulaşmamızı sağlar. Ancak insanın yaratılışıyla ilgili dini verilerde bir netlik olmadığı gibi bilimsel çalışmalarda da bir sonuca varılamamıştır. Kuran-ı Kerim'de yaratılışla ilgili bilimsel konulara ait bazı âyetler bulunsa dahi amaç muhataplarına bilimsel konularda ipucu vermek, bilim, fen ve teknolojiye katkı sağlamak değildir. Biliyoruz ki yaratılışla ilgili âyetlerden maksat Allah'ın yaratılış sıfatından yola çıkarak varlığını ve kudretini idrak etmek, nimetleri üzerinde tefekkür etmektir. Kuran'ın gayesi çeşitli ilimleri kendine konu edinmek değil, hak yoldan çıkmış insanları hidâyete erdirmektir. Bu gayesini gerçekleştirirken de insanların dikkatlerini çekerek ibret almalarını sağlamak, diğer taraftan da imanlarını kuvvetlendirmek maksadıyla çeşitli ilim ve fenlere başvurmuştur.[4]

I. KURAN-I KERİM'DE YARATMA KAVRAMI

Kuran-ı Kerim'de yaratılış kelimesinin karşılığı olarak, Allah'ın yaratıcı vasfını tanıtmak için fiil ve isim halinde en sık geçen halk (خلق) kelimesidir. Halk kelimesinin dışında, çeşitli âyetlerde farklı fiillerde kullanılmıştır. Bunlar bede'e (بدأ), fatara (فطر), bera'e (برأ) , feleka (فلق), zera'e (زرا), enşe'e (انشأ), ce'ale (جعل), tasvir (تصوير) kelimeleridir.

Kuran-ı Kerim'de elli iki yerde halk[5] kelimesi ve iki yüzü aşkın yerde türevleri geçmektedir. Yaklaşık 50 âyette göklerin ve yerin, 100 âyette insanın yaratılışından, 50'ye yakın âyette genel anlamda yaratmadan söz edilir.[6] Halk (خلق) kelimesi lûgatta; yaratmak, yoktan var etmek, şekil vermek, şekillendirmek, ilk kez yapmak anlamlarına gelir.[7] Ragıp el-Isfahani *el-Müfredat*'ta şöyle açıklıyor: "Halk" kelimesi tüm insanlar için ancak iki anlamda kullanılır. Birincisi takdir (ölçüp biçme, kıyas), ikincisi yalan (uydurma) kizb ve ifk kelimeleriyle birlikte, "Allah'ın yaratması değiştirilemez" (takdir

---

4 Muhsin **Demirci**, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.F Vakfı Yay. , İstanbul 2008, s. 239.

5 Muhammed Fuat **Abdulbaki**, *el-Mu'cem el-Mufehres li Elfaz el-Kuran el-Kerim*, Dar-ul Fikr, Beyrut 1990, s. 400.

6 Mustafa **Çağrıcı**, "Yaratma'', *DİA*, Cilt 43, s. 325.

7 Serdar **Mutçalı**, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s. 245.

ve kaza) manasınadır.[8] İbn Manzur'da geçmiş bir örneğe dayanmadan bir şeyi icat etmek manasında kullanılmıştır.[9] Âyetlere baktığımızda yaratma kelimesinin şu manaları ortaya çıkmaktadır:

1) Bir şeyi güzelce ölçüp, biçip takdir etmek;

"Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."[10]

2) Yoktan var etmek (ibda');

"O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir? Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur."[11]

3) Var olan bir şeyden başka bir şey ortaya koymak, icat etmek;

"Bilesiniz ki, yaratma da buyurma da yalnız ona aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir."[12]

4) Bir şeyden başka bir şey meydana getirme.[13]

"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"[14]

" بدأ " kelimesinin mastarı olan "İbda" baştan yaratma, bir şeyi başka bir şeyden önce yapmak anlamlarına gelir. Allah'a nispet edildiğinde benzeri olmayan, daha önce hiç yapılmamış bir şeyi ilk kez yaratmak anlamlarına gelir.[15] Bede'e yaratmaya başlama manasında mazi sigasıyla Kuran-ı Kerim'de altı defa, muzari şekliyle de üç defa yer almaktadır. Bunlardan Yusuf 76. ve Tevbe 13. âyetlerinin yaratma manasıyla ilgili

---

8 Ragıp el-**İsfahani** (ö.5-11. yy. **)**, *el-Müfredat*, Çıra Yay., İstanbul 2012, s. 359.

9 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî **İbn Manzur** (ö. 711/1311), *Lisan'ül-Arab*, yy., ty., Cilt 10, s. 86-87.

10 Mü'minun, 23/14.

11 En'am, 6/101.

12 A'raf, 7/54.

13 Veli **Ulutürk**, *Kuran-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İnsan Yay. , İstanbul 1995, s.15; Şahin **Efil**, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modellleri*, Pınar Yay. , İstanbul 2002, s.83.

14 Enbiya, 20/ 30.

15 İsmail b. Hammad el- **Cevherî** (ö. 400/1009), *Tacü'l-Lügati ve Sıhah el-Arabiyye,* (thk. Ahmed Abdülgafür Attar), 4. Baskı, Dar'ul- İlm Lil Melayin, Beyrut 1990, s.45; İbn Manzur, s.27.

değildir. Dolayısıyla bede'e ve müştaklarından on üçü Kuran'da yaratma manasında geçer.[16]

Yaratılışla ilgili "فطر" kelimesi de dikkat çeker. Asıl manası "yarmak" olan fatr Allah'a nispet edildiğinde varlığı yaratmak, ortaya çıkartmak anlamlarına gelir.[17] Fıtrat ise Allah'ın insana yerleştirdiği iman etmeye olan yetisidir.[18] "Fatara", Kuran'da ise müştaklarıyla beraber yirmi yerde geçer.[19] Buradan anlayacağımız üzere "fatr" da yaratma manası vardır. Ancak fatr'da "ilkin yaratmaya başlayan" manası vardır. İbda' (yoktan var etme)' den sonraki ilk safhadır.[20]

Bu fillerin dışında enşe'e, ce'ale, zera'e, bera'e gibi fiillerde yaratma manasıyla kullanılmıştır.[21] Konumuzun kapsamlı olmasından dolayı ve asıl değinmek istediğimiz mesele, evrenin ve insanın yaratılışı ve tekâmülü olduğu için kelimelerin kullanım alanlarını kısa tutmayı uygun bulduk.

Özetle söylemek gerekirse varlığın kaynağı Allah'tır ve bu süreçle ilgili sorularımızın birincil kaynağı da Kuran'dır. Öyle ki Kuran'ın tümü, tamı tamına Yaratma düşüncesi ve ona duyulan derin bir hayranlık hissiyle doludur.[22] Allah her şeyin yaratıcısı, insanda bu yaratılmışlar arasında da akıl ve iradesiyle öne çıkan en önemli varlıktır. Dolayısıyla varoluşla ilgili soruları sorup, cevap arayacak olan tek canlı da insandır.

II. TEKÂMÜL NAZARİYESİ

Evrim, İngilizce "evolution" kelimesinden gelen, olanakların içten dışa doğru gerçekleşmesi, yavaş ve basamak basamak oluşan, biçim almamıştan, az belirgin olandan biçim almışa, tam belirgin olana giden değişim anlamlarına gelmektedir. Evrimcilik ise

---

16 Ulutürk, s. 21; Secde, 32/7, Ankebut, 29/19-20, Yunus, 10/4, Rum, 30/11, Buruc, 85/13.

17 Çağrıcı, s. 325.

18 Isfahani, s.777.

19 Abdülbaki, s. 902-903.

20 Ulutürk, s. 28.

21 Detaylı bilgi için bkz; Veli **Ulutürk**, *Kur' an-ı Kerim' de Yaratma Kavramı*, İnsan Yay. , İstanbul 1995; Mustafa **Öztürk**, *Kuran ve Yaratılış*, KURAMER Yay., İstanbul 2015; Mustafa **Çağrıcı**,"Yaratma'', *DİA*, İstanbul 2013, Cilt 43, s. 331-332; Duran Ali **Yıldırım**, "Kuran'a Göre İnsanın Yaratılışı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* , Konya 2001; Roger **Arnaldez**, "Kuran'da Yaratma Kavramıyla İlgili Âyetler Hakkında Semântik Tahlil" (çev. Sadık Kılıç), *AÜİFD*, sayı 28, Erzurum 2007, s. 305-316.

22 Toshihiko **Izutsu**, *Kuran'da Tanrı ve İnsan* (çev. Dr. M. Kürşad Atalar), Pınar Yay., İstanbul 2012, s.125.

her şeyi evrim açısından değerlendiren dünya görüşüdür.[23] İslam düşüncesinde bu "Tekâmül Nazariyesi" olarak isimlendirilmiştir. Tekâmül sözlükte "tamamlanmak, mükemmelleşmek" anlamındaki "kemâl" kökünden türeyen, Modern Arapçada istihale, tahavvül, tatavvur, tebeddül gibi kelimelerle ifade edilir.[24] Tekâmül nazariyesi, canlılar dünyasında basitten karmaşığa veya ilkel olandan mükemmele doğru bir oluşum ve gelişim meydana geldiğini kabul eden ekol tarafından öne sürülmüştür.

Tekâmül kavramı ıstılahlaşıncaya kadar farklı terimler kullanılmıştır. Mesh, istihale, tebeddül, tegayyür, tehavvül bu kavramlar arasındadır. Bağdâdî, tecdîd sözcüğünü, Şehristânî, istihâle sözcüğünü kullanmıştır. İhvânu's-Safâ ise, evrim olayını ve evrimi idare eden doğal güce el-hikmet es-sâriye (akıcı hikmet) el-inâyet er-rabbâniye (ilahi yardım) veya el-hikmet el-ilâhiye (ilahi hikmet) sözcükleriyle karşılamaktadır. XIII. yüzyıldan itibaren evrim fikri kullanımı daha çok yaygınlaşan ve daha çok ıslahlaşmış olan tekâmül sözcüğü ile karşılanmıştır.[25]

---

23 Bedia **Akarsu**, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998

24 Mehmet **Bayrakdar**, "Tekâmül Nazariyesi", *DİA*, İstanbul 1988, Cilt 40, s. 337.

25 **Bayrakdar**, *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, Otto Yay., Ankara 2018, s. 129.

BÖLÜM 1

EVRENİN YARATILIŞINDAKİ TEKÂMÜL

I. Pozitif Bilimlerde Yaratılış Teorileri

Yaratılış, ilk dönemlerden itibaren ilmî, dinî ve felsefi alanlara konu olmuştur. Gerek geçmişte yapılan ve gerekse günümüzde yapılan uzay çalışmalarıyla da yaratılış, oldukça gündeme gelmektedir. Evrenin ve dünyanın nasıl var olduğu bu alanlarda ortaya çıkan teorilerle çeşitlilik göstermiştir

Batı kültüründe felsefi tanrı kavramının kaynaklarını bulmak için Eski Yunan Tarihi'ne bakmak gerekir. Yunan felsefesinin ilk dönemlerinde tanrılar antropomorfik, fiziksel güçler ve büyük tabiî afetler olarak düşünülmüştür.[26] Yunan filozofları, evrenin mahiyeti, nasıl ortaya çıktığı, ilk maddesinin ne olduğu gibi sorular üzerinde durmuşlardır. Thales[27] suyu[28] her şeyin ilk maddesi, temel ilkesi (arche) ve yaratıcı olarak kabul etmiştir. Anaximandros[29] ilk maddeyi sonsuz, sınırsız ve belirsiz anlamında "apeiron" olarak adlandırmıştır. Anaximenes[30] ilk maddenin hava olduğunu ve yoğunlaşıp ve gevşeyerek nesnelere dönüştüğünü, Herakleitos[31] değişmeyen şeyin ateş olduğunu, Empedokles[32] dördüncü bir unsur olarak toprağı ekleyerek evrenin oluşmasında bunlarla beraber sevgi ve nefret adını verdiği iki temel ilkenin gerekli

---

[26] Efil, s. 16.

[27] Thales, felsefenin kurucusu olarak kabul edilir. Çokluğun arkasında bir birliğin olduğunu kabul etmiştir. Bkz. Mustafa Doğukan **Alabacak**, "Miletli Thales'ten Platon'un Devletine Antik Yunan Felsefesi / Ancient Greece Philosophy From Thales of Milet to Republic of Plato / de Thales De Milet a La Republique de Platon la Philosophie de la Grece Antique", Galatasaray Üniversitesi SBE, İstanbul 2016, s. 6-13.

[28] Huzefe **Sayım**, "Dinlerde Kozmogoni ve Yaratılış Açısından Suyun Yeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1996, Sayı 9, s. 127-137.

[29] Anaximandros (mö. 610-547). Thales'in talebesi olmuştur. Arkhe üzerinde düşünmüştür. Bkz. Alabacak, s. 14-18.

[30] Anaximenes (mö. Ö. 528/525). Arkhe'nin hava olduğunu söylemiştir. Bkz. Alabacak, s. 18-22.

[31] Herakleitos (mö. 540-580). Ateşin değişmeyen olduğunu öne sürmüştür. Bkz. Alabacak, s.34-40.

[32] Empedokles (mö. 490-430 arası). Plüralisttir. Toprağı dördüncü unsur olarak adlandırmıştır. Bkz. Diogenes **Laertios**, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (çev. Candan Şentuna), 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 404-406; Alabacak, s. 45-52;

olduğunu savunmuştur. Demokritos[33] ise atomculuk fikrini savunmuştur.[34] Yunan felsefesinin ikinci döneminde ise evrenle ilgili metafizik sorunlara değinilmeyip insan sorunu ele alınmıştır. Eflatun[35] ve Aristo'nun[36] yaratılış öğretileri ses getirmiş ve kendisinden sonraki dönemleri de etkilemiştir.[37]

Avrupa, Aristotales'ten İslam Medeniyeti üzerinden haberdar olmuştur. Aristo'nun felsefesi ve ilmi, dünyayı evrenin merkezi gören fikirleri ve diğer birçok görüşleri, Katolik kilisesini cezbetmiştir. Katolik kilisesi, bunun gibi birçok görüşünü özümsemiştir. Bunda Thomas Aguinas'ın payı önemlidir. Ortaçağ Hristiyan topluluğunda kiliseyle Aristotales'in felsefe ve biliminin belirleyiciliği Martin Luter ile John Calvin'in başlattıkları Protestanlık hareketi ile sarsılmıştır. Kilisenin gücünü yitirmesi bu paradigmanın delinmesinde etkili olmuştur. Kopernik'in XVI. yy'ın başında güneş merkezli kuramını sunmuştur. Dünyanın güneşin etrafında döndüğü, dünya yerine güneşin merkez olduğu görüşü, kilisenin görüşlerine zıt düşmüştür. Kopernik'e karşı tepki vermeyen kilise, Galile'ye tepki göstermiştir.[38] Evrenin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bu teorilere ek olarak Newton "*evrensel çekim yasası"*nı ortaya koyarak birçok sorulara cevap vermiştir. Newton'la birlikte dünyadaki fiziksel yasaların tüm evrende işlediği anlaşılmıştır.[39] Pozitif bilimlerin kainatı nasıl meydana geldiği ile ilgili izahları kozmoloji bilim dalı çerçevesinde ele alacağız. Bu konuyla ilgili teoriler şunlardır.

A. Durağan Evren (Steady State) Teorisi

Durağan evren teorisinin temsilcileri Fred Hoyle, Heman Bondi ve Thomas Gold'tur. Bu teoriye göre kâinat ezelden beri vardır. Evren geçmişte nasılsa bugünde aynı görünüme sahiptir. Var olduğu her anda da genişlemektedir. Genişlerken meydana gelen boşlukları da yeni galaksiler doldurmaktadır. Bu teoriye göre uzak geçmişte de bugünde de kâinatta

---

33 Demokritos (mö. 460-370). Sokrates'in öğencisidir. Bkz. http://www.yenimakale.com/demokritos-democritus.html. (08.12.2019).

34 Efil, s. 16; Kasım **Küçükalp** ve Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi*, İSAM Yay, Ankara 2018, s. 13-250.

35 Eflatun (mö. 427-347). İlkçağlarda yaşamış bir filozoftur. İslam felsefesini etkiletmiştir. Bkz. Fahrettin **Olguner**, "Eflatun", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 469-476.

36 Aristo (mö. 384-322). Hayatı hakkında bakınız. Mahmut **Kaya**, "Aristo", DİA, İstanbul 1991, c. 3, s. 375-378; Halil Fikret **Kanad**, "Aristo", *Eğitim Hareketleri*, Ankara 1971, c. 17, sy. 201-202, s. 15-20.

37 Yücedoğru, s. 5; Caner **Taslaman**, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, İstanbul Yay, İstanbul 2016, s. 20-30.

38 Taslaman, *Evrim Teorisi*, s. 50.

39 Taslaman, *Big Bang veTanrı*, http://www.canertaslaman.com/wp-content/uploads/2019/09/big-bang-tanri.pdf, (02.12.2019).

yeni yeni galaksilerin meydana gelmesi söz konusudur. Kâinat her zaman aynı yoğunluk ve madde miktarını korumaktadır.[40] Ezeli ve ebedi bir evren anlayışını savunan bu model felsefî olarak oldukça etkileyici bulunmuştur. Ancak bu teorinin pek çok açmazı vardır. Değişmeyen sabit ve durağan bir evreni öngören bu model, bilimsel bir teoride bulunması gereken özelliklerin hiçbirini taşımamaktadır ve bugün tümüyle geçerliliğini yitirmiştir.[41]

B. Big Bang Teorisi

Bu teorinin sahibi George Gamov'dur. Bu teoriye zemin hazırlayan bilim adamları Albert Einstein, Sitter, G.E Lemaitre olmuştur. Einstein ilk defa *Relativitiy* adlı eserinde kâinatın gelişmekte olabileceğini ileri sürmüştür. Sitter ise ilk defa kâinatın genişlediği fikrini teorik olarak ortaya koymuştur. Humble ise bunu ilk defa deneylerle doğrulamıştır ve kâinatın genişlediğini ortaya koymuştur.[42] Gamov kâinatın ilk maddesinin çok yoğun ve aşırı sıcak iğne ucu kadar bir madde olduğunu ve bu maddenin aşırı yoğunluk ve sıcaklık sebebiyle patlaması neticesinde bir topun dağılan mermileri gibi uzayın derinliklerine dağıldığını ifade ederek *big bang* teorisini kozmoloji ilmine kazandırmıştır. İlk evren maddesinin ne olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte iğne ucu kadar küçük ve yoğun madde üzerinde kurulan teori patlatılarak genişlemeye bırakılmış ve evrenin meydana gelişi izah edilmeye çalışılmıştır.[43] Kâinat maddesinin ilk patladığı anlarda yüksek ısı atom çekirdekleriyle elektronların birleşmesine mâni olur. Atomların teşkili yaklaşık yedi yüz bininci senede ve sıcaklığın beş bin dereceye inmesinde mümkün oluyor. Atomlar ancak bu safhadan sonra meydana gelebiliyor. Sıcaklığın beş bin dereceye inmesi ve yoğunluğun azalmasıyla, elektromanyetik kuvvet devreye giriyor ve negatif yüklü elektronlar pozitif yüklü atom çekirdekleri tarafından zapt ediliyor.[44] *Big bang* teorisinden sonra kâinatın orijini ile ilgili araştırmalar devam etmiştir. Bu kuramın diğer modellere tercih edilmesinin nedeni felsefî tercihler değil deneysel ve gözlemsel veriler olmasıdır. Huble, Samanyolu Galaksisinin uzayda kapladığı alanı ve milyarlarca yıldız ihtiva eden bir galaksi olduğunu tespit edip evreni sadece Samanyolu galaksisinden ibaret olmadığını ortaya koymuştur. Huble, yasası hem evrenin genişlemesini hem de evrenin

---

40 Steven **Weinberg**, *İlk Üç Dakika*, (çev. Zekeriya Aydın-Zeki Aslan), Tubitak Popüler Bilim Kitapları 11, Ankara 1998, s. 5-6.

41 Efil, s. 158.

42 Yücedoğru, s. 141.

43 Henry **Morris**, *Yaratılış Modeli* (çev. Âdem Tatlı ve Arkadaşları), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 35-36.

44 Ümit **Şimşek**, *Kainatın Doğuşu Big Bang*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1980, s. 52.

yaşını hesaplamada kullanılabilmesi nedeniyle önem taşır. Bu modele göre evrenin genişlemesi başlangıçta son derece hızlıydı ancak kütlesel çekimin etkisiyle hız yavaşlamıştır. Galaksiler ışık hızına yaklaşan bir hızla birbirinden uzaklaşmışlardır. Büyük patlama modeline göre evrenin genişlemesi kütlesel çekimin etkisiyle duracak ve evren büzülmeye başlayacaktır.[45]

C. Standart Model Teorisi

Fizikçi olan Steven Weinberg tarafından ortaya konulmuş bir teoridir. Büyük patlama kuramı ile aynı olan bu teori evrenin bir patlamayla bu günkü şekline yolculuğa başladığını söyleyerek evrenin içeriği hakkında daha kesin veriler eklemiştir. [46] Weinberg'in teorisine göre yeryüzünde bir patlama meydana gelmiştir. Bu patlama her yerde ve aynı şekilde meydana gelmiştir. Patlamayla en baştan itibaren bütün uzayı doldurmuş, tüm maddesel parçacığın diğer bütün parçacıklardan hızla uzaklaşmıştır. Patlamanın tesiriyle birbirinden hızla uzaklaşan madde elektron ve pozitrondur. Erken evren döneminde bunların sayısı birbirine eşittir. Patlama sürdükçe sıcaklık düşmüş on dört saniye sonra ise evrendeki sıcaklık üç milyar dereceye inmiş, elektron, pozitron, foton ve notrionlar ortaya çıkıp bir anda yok olmaya başlamıştır. İlk üç dakikanın sonunda sıcaklık bir milyar dereceye düşünce, proton ve nötronların karmaşık çekirdekler oluşturmasına yol açmıştır. Bunlardan da helyum çekirdeği meydana gelmiş ve böylelikle ilk evren yaratılmaya başlamıştır. [47] Evren birkaç yüz bin yıllık bir zaman dilimi sonrasında soğumuştur. Evrenin bu soğukluğu, hidrojen ve helyum atomlarının oluşmasına imkân sağlamıştır. Açığa çıkan gaz, kütlesel çekim etkisi altında kalarak topakları oluşturmaya başlayacaktır. Bunlarda nihâyetinde yoğunlaşıp mevcut evreni galaksilerini ve güneş sistemlerini oluşturacak.[48]

Kâinatın var oluşundan bu yana kaç yıl geçtiği sorusu da pozitif ilimin konularından biridir. Kâinatın yaşının tespitini toryum ve uranyum 238 izotoplarının parçalanma periyotlarının hesaplanması ile yapılmaktadır. Bu atomların parçalanma periyotları on sekiz ve dört buçuk milyar yıl olarak hesaplanmıştır. Yani kâinatın yaşı dört milyar yıl olarak kabul edilmiştir. Uzaklaşan yıldızların hızının hesaplanmasıyla da kâinatın yaşı

---

[45] Efil, s. 175-185; Bkz. Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, s. 3-10.
[46] Weinberg, s. 2.
[47] Weinberg, s. 3-45.
[48] Weinberg, s. 5-76.

tespit edilmiştir. Kâinattaki bu genişlemenin de yaklaşık beş milyar yıldan biraz fazla bir zaman önce başladığı hesaplanmıştır.[49]

II.Kitab-ı Mukaddes'e Göre Evrenin Yaratılışı

Tevrat'ta yaratılış konusu detaylı bir şekilde işlenir. Tevrat'a göre Tanrı âlemi altı günde yaratmış, yedinci günü istirahate çekilmiştir. Bunun içindir ki Yahudilikte, Cumartesi günü resmi tatil ilân edilmiş, dinlenmeye ve ibadete ayrılmıştır.[50] Tevrat'ta yaratılış gün gün şöyledir:

Birinci gün;

1-Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı.

2-Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu.

3-Tanrı "ışık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu.

4-Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı.

5-Işığa "gündüz", karanlığa "gece" adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu.[51]

İkinci gün;

6-Tanrı " suların içinde bir kubbe olsun suları ayırsın" diye buyurdu.

7-Ve öyle de oldu. Tanrı kubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları üstündeki sulardan ayırdı.

8-Kubbeye "Gök" adını verdi. Akşam oldu sabah oldu ve ikinci gün oluşmuş oldu.

Üçüncü gün;

9-Tanrı, "Göğün altındaki sular bir yere toplansın, kuru toprak görünsün" diye buyurdu ve öyle oldu.

---

49 Yücedoğru, s. 148.
50 Abdurrahman **Küçük** ve Arkadaşları, *Dinler Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2017, s.286
51 Tekvin, 1, *Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2001, s. 2

10-Kuru alana "Kara", toplanan sulara "Deniz" adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü.

11-Tanrı, "Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları üretsin" diye buyurdu ve öyle oldu.

12-Yeryüzü bitkiler, türüne göre tohum veren otlar, tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü.

13-Akşam oldu, sabah oldu ve üçüncü gün oluştu.[52]

Dördüncü gün;

14-15-Tanrı şöyle buyurdu: "Gök kubbede gündüzü geceden ayıracak, yeryüzünü aydınlatacak ışıklar olsun. Belirtileri, mevsimleri, günleri, yılları göstersin." Ve öyle oldu.

16-Tanrı büyüğü gündüze, küçüğü geceye egemen olacak iki büyük ışığı ve yıldızları yarattı.

17-18-Yeryüzünü aydınlatmak, gündüze ve geceye egemen olmak, ışığı karanlıktan ayırmak için onları gök kubbeye yerleştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü.

19-Akşam oldu, sabah oldu ve dördüncü gün oluştu.[53]

Beşinci gün;

20-Tanrı, "Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uçuşsun" diye buyurdu.

21-Tanrı büyük deniz canavarlarını, sularda kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.

22-Tanrı, "Verimli olun, çoğalın, denizleri doldurun, yeryüzünde kuşlar çoğalsın" diyerek onları kutsadı.

23- Akşam oldu, sabah oldu ve beşinci gün oluştu.[54]

---

52 Tekvin, 1.
53 Tekvin, 1.

Altıncı gün;

24- Tanrı, “Yeryüzü çeşit çeşit canlı yaratık, evcil ve yabanıl hayvan, sürüngen türetsin” diye buyurdu. Ve öyle oldu.

25- Tanrı çeşit çeşit yabanıl hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.

26- Tanrı, “Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratâlim” dedi, “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.”

27- Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı’nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı.

28- Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi, “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.

29- İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak.

30- Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere –soluk alıp veren bütün hayvanlara– yiyecek olarak yeşil otları veriyorum.” Ve öyle oldu.

31- Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin çok iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve altıncı gün oluştu.[55]

Yedinci gün/ Şabat;

1-Gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlandı.

2- Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi.

---

54 Tekvin, 1.

55 Tekvin, 1.

3- Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi.[56]

Tevrat'a göre altı günün sonunda her şey şekil almaya başlar. Önce ilk günde her şey potansiyel olarak yaratılmış, daha sonrasın da her şey kendine belirlenen günde fiziksel olarak gelişmiştir. Ancak doğanın her şeyin tam olarak işleyişi altı günden sonra olmaya başlamıştır.[57]

İncil'de ise Tevrat'taki gibi yaratılışın detaylarına girilmez. Ancak Tevrat'ın varlığını kabul ettikleri için Tekvin bölümüne aynen inanmışlar kendi bünyelerine katmışlardır.

III. Kuran-ı Kerim'e Göre Evrenin Yaratılması

Allah'ın yaratması dediğimizde görünen görünmeyen bütün varlıklar bu kavramın içine girmektedir. Kainat, yer, gök, gezegenler, yıldızlar, melekler, cinler, hayvanlar âlemi, insanlar… Allah her şeyin yaratıcısıdır ve istediği zaman "ol" emriyle o şey hemen oluverir. Bu başlık altında Kuran'da kâinatın yaratılışı nasıl anlatılmakta ona giriş yapmak istiyoruz. Gerek klasik tefsirlerden gerekse günümüzde ki görüşlerden faydalanarak kâinatın *"ilk madde"* den çeşitli safhaları geçerek yaratılmıştır düşüncesini Kuran-ı Kerim'de bulabilecek miyiz incelemeyi düşünüyoruz.

Âlem, İslam felsefesi ve kelam literatüründe "kâinat" manasında kullanılır. *Âlemîn-âlemûn* şeklinde türevi kullanıldığında akıllı (akıl sahibi) varlıkları ifade eder. akıl sahibi olmayan varlıkları ifade etmek için ise *avâlîm* kullanılır. Isfahanî kelimenin, her bir çeşit varlığı belirttiğini söylemiştir.[58] Kuran-ı Kerim'de ise genel manada tüm kâinatı ve özel manada ise bütün insanları ifade etmek amacıyla "âlemîn" olarak, üzere yetmiş üç defa[59] kullanılmıştır.[60] Kırk ikisinde de "rabbul âlemin" şeklinde kullanılarak Allah'ın canlı ve cansız tüm mahlukatın yaratıcısı olduğuna değinilmiştir.[61]Kuran'da ki kullanımına baktığımızda ise özel ve dar bir anlam taşıdığını, bu yüzden kainat

---

56 Tekvin, 2.
57 Geniş bilgi için bkz; Moşe **Farsi**, *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, Gözlem Basın ve yay., İstanbul 2002, s.15; Maurice **Bucaille**, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kuran* (çev. Mehmet Ali Sönmez), DİB Yay, Ankara 1984, s. 10 vd.
58 Isfahani, s. 720.
59 Abdulbaki, s. 771-772.
60 Süleyman Hayri **Bolay**, "Âlem", *DİA*, İstanbul 1989, Cilt 2, s. 357.
61 Bolay, s.357.

kelimesinde ki içeriği karşılamadığını da söyleyen âlimlerde olmuştur.[62]Ancak Kuran'da bir arada geçen semâvât ve arz kelimeleriyle birlikte düşündüğümüz de âlemi yani kainatı kastettiği ortaya çıkmaktadır.[63]

İslam düşünce tarihinde felsefe ve kelam âlimleri yaratılış üzerine teoriler geliştirmişlerdir. Sınıflandırmak istersek yoktan yaratma ve sudur teorisi olmak üzere iki başlık altında toplayabiliriz. Yoktan yaratma yok olan bir şeyin veya var olmayan bir şeyin yoktan yaratılması demektir. Allah kâinatı varsayılan ezeli bir maddeden değil, istediği zaman hür iradesiyle ve mutlak manada hiçbir şey yokken yaratmıştır. Hicri II. Yüzyılın yarısından öncede genelde bütün Müslümanlar bu tür bir yaratılışı benimsemiştir [64]. Genelde Müslüman filozoflar ve mutasavvıflar tarafından benimsenen "sudur teorisi" ise, kök itibariyle yabancı bir teori olup Helenistik filozof Plotinus'un (205-270) emanasyon adıyla anılan kozmolojik doktrininin İslami unsurlarla yorumlanmasından başka bir şey değildir. Sudur teorisi yaratılışı Allah'ın zatında zorunlu, zaruri görmektedir. Bundan dolayı da yaratılışı Allah'ın hür iradesinde gören görüşle ters düşmektedir.[65]

Kuran-ı Kerim'de yaratılışla ilgili birçok âyet olmasına rağmen, bunlar yaratılışı detaylandırarak anlatmamakta, Allah'ın yüceliğine ve kudretine dikkat çekmektedirler. Kâinatın yaratılışıyla ilgili aşamalar âyetler kapsamında şöyledir:

---

62 Öztürk, s. 51.

63 Bolay, s. 357.

64 Bayraktar, s. 34; Aydın, s. 65-70.

65 Bayrakdar, s. 36; Efil, s. 55-67; Yücedoğru, s. 75-129; Detaylı bilgi için bkz. Tuncay **Akgün**, "Gazali ve İbn Rüşd'e Göre Yaratma", *AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felesefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı* (Doktora tezi), Ankara 2011; Muhammed Abdülhâdi Ebu **Ride**, "Aristotles ve Kindi' ye Göre Âlemin Ezeliliği veya Yaratılmışlığı Problemi", (çev. Cevher Şulul), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, Şanlıurfa 2000, s. 133-141; Rahim **Acar**, " Yaratma: İbn Sina ve St. Thomas' ın Görüşlerinin Karşılaştırılması", *Harvard Üniversitesi*, Boston 2002, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. ix -415, Hüseyin **Karaman**, "Ebu Bekir Er-Razi' ye Göre Yaratma", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, Erzurum 2005, s. 11-128; Hasan Tevfik **Marulcu**, "Âlemin Hudusu Bağlamında Kelam'ın Kozmolojik Yapılanması", *SDÜİF Dergisi*, Sayı 16, Ocak 2006, s. 77-88; Orhan Şener **Koloğlu**, "İbn Hazm' da Kumun ve Yaratma", *U.Ü. İ.F Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 2008, s.193-218, Akgün, "İbn Rüşd' e Göre Yaratma", *Ç.Ü.İ.F Dergisi*, Temmuz 2010, Cilt 10, Sayı 2, s. 11-150.

A. Göklerin ve Yerin Yaratılması (Ratk ve Fatk Safhası)

Kuran-ı Kerim'de semâ "سماء" ve arz "عرض" kelimeleri yüz yetmiş altı yerde birlikte geçen kelimeler arasındadır. Semâ Kuran'da tekil olarak yüz yirmi yerde, çoğul olarak yüz seksen dokuz yerde geçmektedir.[66]

Lügatta yukarıda olana semâ denir ve Arap dilinde lügat, astronomi ve mitolojik anlamlarda da kullanılan bir kelimedir.[67] Semâ'nın Kuran'da kullanıldığı manaları şöyle sınıflandıra biliriz: 1) Semâdan yağmurun, taşların[68], sofraların indirilmesi[69] anlamın da lügat manasında kullanılmıştır. 2) Semânın açılması[70], katlanması[71], yerle birlikte yapışık olması [72] gibi gök cisimleri manasında kullanılmıştır. 3) Rabbü's-semâvati [73], melekutu's-semâvat[74] gibi Kuranî manalarda kullanılmıştır. 4) Semâdan yere doğru idare eder[75] âyetindeki gibi yüceliğin sembolü manasında da kullanılmıştır.[76]

Kuran'da arz (أرض) kelimesi dört yüz altmış küsur yerde geçmektedir.[77] Sözlükte ise gökyüzünün mukabili olan cisim veya insanların üstünde durduğu yer olarak açıklanmıştır.[78] Semâvatla birlikte kullanıldığında yeryüzü anlamı taşımaktadır. Bunun dışında âyetlerde toprak[79], ülke[80] anlamlarında da kullanılmıştır.[81] Yerin ve göğün yaratılışını şu âyetlerden yola çıkarak açıklayabiliriz.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَٓاءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلا

"Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur." (Hud 11/7)

"اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَاۜ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَٓاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ"

66 Abdülbaki, s.576-598.
67 İbn Manzur, Cilt 6, s. 378.
68 Bakara, 2/59, Enfal, 8/32.
69 Maide, 5/112.
70 Araf , 7/40, Hicr, 15/14.
71 Enbiya, 21/124.
72 Enbiya, 21/30.
73 Rad, 13/16, İsra, 17/102.
74 Enam, 6/75.
75 Secde, 32/5.
76 Halil **Çiçek**, "Kuran'da Semâ Kavramı", *D.Ü.İ.F Dergisi*, Diyarbakır 2007, Cilt 9, sayı 1, s. 1-17.
77 Öztürk, s.52.
78 Isfahani, s.690.
79 Yasin, 36/33.
80 Araf, 7/110.
81 Mustafa **Çağrıcı**, "Yer", *DİA*, İstanbul 2013, Cilt 43, s.478.

“İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?” (Enbiya 21/30)

“ قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذٖي خَلَقَ الْاَرْضَ فٖي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَـهُٓ اَنْدَاداًؕ ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمٖينَۚ (٩)وَجَعَلَ فٖيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فٖيهَا وَقَدَّرَ فٖيهَٓا اَقْوَاتَهَا فٖٓي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍؕ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِلٖينَ (١٠)ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاًؕ قَالَـتَٓا اَتَيْنَا طَٓائِعٖينَ (١١)فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فٖي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فٖي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاؕ وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَۗ وَحِفْظاًؕ ذٰلِكَ تَقْدٖيرُ الْعَزٖيزِ الْعَلٖيمِ (١٢)”

“De ki: "Arzı iki devirde yaratanı inkâr edip O’na şirk mi koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin rabbi olan Allah’tır. Arz üzerine sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört devirde oldu. Dahası O, duman halinde olan semâya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, "İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!" buyurdu. "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları iki evrede yedi gök olarak yarattı, her göğe işlevini ilham etti. Biz, yakın semâyı kandillerle donattık ve onu koruduk. İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah’ın takdiridir.” (Fussilet 41/9-12)

Hud suresi 7. âyetin tefsirinde bize bir yaratılış sırası verilmektedir. Allah yeri ve göğü yaratmadan önce Arş’ı su üstündeydi. Yani yer ve göklerden önce Arş ve su vardı. Rivâyet tefsirlerine baktığımızda Mücahid, Arş su üstünde idi hiçbir şey yaratılmazken vardı açıklamasını getirir. Katâde ise Arş’ın su üstünde olup gökleri ve yeri yaratmadan evvel yaratmaya başlamasının nasıl olduğunu haber verdiği yorumunu getirir. Said İbn Cübeyr’in rivâyetine dayanılarak İbn Abbas’a “Arş su üstünde” âyeti sorulmuş ve su neyin üstünde denildiği zaman “rüzgarın sırtı üstündeydi” demiştir.[82] Taberî de bu âyetin yerin ve göğün yaratılmadan önce Arş’ın ve suyun yaratılıp, Arş’ı su üstünde bulunduğuna delalet eder demiştir.[83] Arş, yer ve göklerden daha büyük olmasına rağmen su üzerinde bulunmaktadır ve ağır olmasına rağmen direksiz olarak tutulmaktadır. Allah yaratılanların en büyüğü olan Arş’ı altında direk üstünde bağı olmaksızın yedi kat göğün üstünde tutmuştur. Bu da Allah’ın kudretinin çok mükemmel olduğuna delalet

---

[82] Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî **İbn Kesir** (ö. 774/1373), *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri* (çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner), Çağrı yay., İstanbul 1985, Cilt 8, s.3902.

[83] Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî **İmam Taberi** (ö. 310/923), *Camiu’l Beyan an Te’vi’lil Kuran*, Kahire 2001, Cilt 12, s.369.

etmektedir.[84] Elmalılı âyetteki cümlenin yer ve göklerin yaratılışından öncesini değil "ilk yaratılıştan" bahsettiği görüşündedir. İlk yaratılıştan önce Allah vardı ve onunla beraber herhangi bir şey yoktu. Bundan yola çıkarak "O'nun Arş'ı su üstündeydi" ifadesine göre "Arşın yaratılmasının, âlemin yaratılmasından önce ve onun dışında olma imkânı yoktur" yorumunu yapmıştır.[85] Mevdûdi, âyetteki "Arş'ın su üstünde" olmasını "gökler ve yer altı günde yaratıldığına göre, yaratılıştan önce ne vardı?" şeklindeki bir suale cevap olması amacıyla ifade edilmiş olabileceğini öngörmüş. Cevabı ise şudur: "Su vardı fakat burada su ile, ne tür bir suyun anlatılmak istendiğini söylememiz imkan dahilinde değildir. Herkesin bu isimle tanıdığı sıvı kastediliyor olmalıdır veya "su" kelimesi, maddenin şuandaki formuna geçmeden evvelki akışkan halini simgeliyor olabilir. Şu halde "Arşı su üzerindeydi" ifadesi benim görüşüme göre şu anlama gelmektedir: "Onun mülkü su üzerindeydi".[86]

Müfessirler bu âyetin yaratılış öncesini değil yaratılış esnasını veya yaratılıştan sonraki devreyi anlattığı kanaatindedirler. Yaratılıştan önceki âlemin menşeinin dumanımsı madde olması bu âyetten çıkarılamamıştır.[87]

"İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi?"[88] âyetine baktığımızda ise âlimler "ratk (رتق) ve fatk (فتق)" kavramları üzerinde durmuşlardır. Âyetten anladığımıza göre yer ve gök başta bitişikti (ratk), sonradan ayrılarak (fatk) iki farkı cisim haline geldiler. *Ratk* Arapçada tıkamak, tutmak, bendlemek demektir. *Fatk* ise yapışık iki şeyin arasını yarıp ayırmak demektir. Hasan el Basri,[89] Katade,[90] Said b. Cubeyr ve İkrime'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiklerine görüşe göre yerle gök birbirine yapışık tek şey iken, Allah onları ayırdı. Yeri olduğu gibi bırakıp göğü yükseltmiştir. Mücahid ise Allah, gökleri yedi kat olarak ayırdı, yeride böyle yaptı demiştir. Ebu Müslim el-Isfahani ise yoklukta birbirinde ayrılan

---

84 Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et-Taberistânî **Fahruddin Er-Razi** (ö. 606/1210), *Tefsir-i Kebir Mefetihu' l- Gayb*, yy., ty., Cilt 17, s. 187-188.

85 **Elmalılı** Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), *Hak Dini Kuran Dili*, Azim Yay., İstanbul 2012, Cilt 4, s.570.

86 Mevlana Seyyid Ebu'l - A'la el- **Mevdûdi** (ö. 1979), *Tefhimu'l Kuran*, www.ahmetberk.cjb.net, 02.12.2019.

87 Yücedoğru, s.36.

88 Enbiya, 21/30.

89 Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728). Basralı Mu'tezilî bir âlimdir. Hayatı için bakınız. Süleyman **Uludağ**, "Hasn-ı Basrî", *DİA*, İstanbul 1997, c. 16, s. 291-293.

90 Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735). Tefsir alanında sözü geçen bir tabiîn'dir. Hayatı için bakınız. Abdülhamit **Birışık**, "Katâde b. Diâme", *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s. 22-23.

ve zıt düşen cevherler olamaz. Eşyanın yaratılmasında, varlık ve oluşumun meydana gelmesinde, bunların birbirinde seçilmiş ve ayrı olacağından, "ratk"ı yokluk anlamına, "fatk"ı ise var oluş anlamına mecaz kılmak güzel olur demiştir.[91] Öztürk ise her ne kadar âlimler *ratk* ve *fatk* kavramlarını yapışık ve ayrılma olarak yorumlasada, nüzul sürecine baktığımızda ümmi olan bir toplumun yaratılışta ki ilk sahneyi böyle yorumlamasını imkansız olarak karşılamıştır. Âyette geçen *ratk* kelimesini "gökyüzünden yağmur yağmaması sebebiyle yeryüzünün kurak, çorak kalması", *fatk* kelimesini ise "yağmur yağması ve yeryüzünün bitki örtüsüne kavuşması" anlamına geldiğini söylemiştir.[92]

Modern bilimle uğraşan âlimler de âyetlerde geçen anlatımı bilimsel verilerle bağdaştırmıştır. Bilimsel teorilere göre bütün yıldızlar milyarlarca dönen birleşik bir gaz kütlesinden kopmuştur. Gaz kütlesinden ayrılan parçalar güneşleri, gezegenleri meydana getirmiştir. Dünyamız diğer gezegenlerle beraber hem kendi hem de güneşin etrafında dönmeye başlamıştır. Kuran'ın indiği çağdaki kainat düşüncesine aykırıdır bu görüşler. Ancak ilim ilerledikçe Kuran'ın söylediği doğrulanmıştır.[93] Diğer bir modern bilimsel yorum ise şöyledir: "Kuran, evrenin yaratılışını en detaylı şekilde, çok sayıda âyet ile ortaya koymuştur. Üstelik Kuran, evrenin yaratılışının ötesinde *Big Bang*'e de işaret etmiştir. *Big Bang* teorisi evrenin yaratılışını bilimsel olarak kanıtlamadan önce, *Big Bang*'i izah eden, dünyada ki tek kitap Kuran'dır. Kuran, *Big Bang*'in en temel özellikleri olan kainattaki her şeyin başlangıçta bir bütün olduğu ve evrenin her an genişlemekte olduğu gibi görüşlerini açıklamıştır. Ayrıca Kuran'da evrenin bir gaz aşaması geçirdiği de belirtilir.[94] Bu da kainatın bir dönem sadece hidrojen ve helyum gibi gazlardan oluşmuş bir gaz bulutu olduğu görüşü ile tamamen uyumludur. Kuran'ın bu izahları aynı zamanda bir "mucizenin" nasıl gerçekleştiğinin de göstergesidir. Bilimsel gelişmelerin, bilimsel alt yapının, teleskop gibi gözlem aletlerinin olmadığı bir zaman diliminde, Kuran'ın, *Big Bang*'i tarif etmesi, o dönemde yaşayan her bir insanın da tüm insanlığın da gücünü aşar. Bu ise "mucize" ile ifade edilir. Demek ki mucizenin olamayacağını savunan felsefeciler yanılmışlardır. Böylece *Big Bang,* bilimsel olarak

---

[91] Razi, *Mefatihu' l- Gayb*, Cilt 22, s. 162-163.
[92] Öztürk, s.70.
[93] Süleyman **Ateş**, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2014, Cilt 5, s. 503.
[94] Fussulet, 41/ 11.

ortaya konmadan 1300 yıl önce, tek Tanrılı bir dinin kutsal kitabında en temel özellikleriyle açıklandığı için "mucizelerin" varlığının da bir delilidir."[95]

Kainatın tek bir maddeden yaratıldığı fikrine ise âlimler Fussilet suresi 9-12. âyetlerden yola çıkarak yorum getirmişlerdir. Âyetlere baktığımız da Allah'ın iki günde yeryüzünü yarattığını ve yeryüzünün döşendiği, rızıkların yaratıldığı, yerin tamamının ise dört günde yaratıldığı ifade edilmektedir. Dünya ve içindekilerin yaratılışından sonrada "duhan (duman)" halindeki semâya yönelip iki günde yedi gök olarak düzenlendiği ve her göğe işlevini ilham etti. Duhan kelimesi lugatta duman, buhar anlamlarına gelmekte olup (duman rengi gibi) renk anlamında da kullanılmaktadır.[96] Kuran'da iki âyette duhan kelimesi geçmektedir. Birisi Fussilet suresindeki "*duman halinde olan semâya iradesini yöneltti"* anlamında, diğeri ise Duhan suresi 10. âyetteki *"Göğün bütün insanları kuşatan belirgin bir dumana bürüneceği günü bekle"* şeklinde geçmektedir. İkinci âyette hakiki duman anlamında olup, susuzun serap görmesi gibi insanların açlıktan etrafı sisli görmesi, evinin yıkılışında toz duman nasıl olursa dünyanın bozuluşunda da durumun aynı şekilde olması gibi yorumlanmıştır.[97] İki âyeti karşılaştırdığımızda da "duman" kelimesinin âlemin temel maddesi olmadığı, sadece göklerin yedi gök olarak düzenlenişinden önceki halinin duman olduğu anlaşılmaktadır.[98] Kuran'da da ilk maddeyle ilgili bir bilgi verilmemektedir. Ancak âlimlerin bir çoğu bu âyetlerden yola çıkarak evrenin ilk maddesini bulma çabasına düşmüşlerdir. Âlimleri Kuran'da bir temel madde aramaya sevk eden sebebin ise Yunan filozoflarının kadim madde anlayışlarının çağlarında ki astronomi görüşüne etkisi olarak değerlendirebiliriz.[99] Sonuç olarak diyebiliriz ki modern bilimsel veriler ilk maddeyle ilgili teorilerini öne sürse dahi Kuran'da kesin deliller yoktur. Bu da gösteriyor ki elde olan veriler teori düzeyindedir. Dolayısıyla konu hakkında söylenen son bir söz yoktur.

B.Yedi Gök ve Yer

Kuran-ı Kerim'de göklerin yedi kat olarak yaratıldığını belirten dokuz âyet geçmektedir. Bu âyetler şöyledir.

---

95 Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, s. 127.
96 Isfahani, s. 377.
97 Razi, *Mefatihu' l- Gayb*, Cilt 27, s. 242-243; Yücedoğru, s. 41.
98 Yücedoğru, s. 41.
99 Efil, s. 86; Geniş bilgi için bkz. Yücedoğru, s. 45-51.

"Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir" (Bakara 2/ 29).

"Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye O'nun buyruğu gelip, bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir." (Talak 65/ 12).

"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır." (İsra 17/ 44).

"Andolsun içindekilerin gidip geldiği semâya ve bitkiyle yarılan yere ki Kuran *(hak ile bâtılı) ayıran bir sözdür."*(Tarık 86/ 12).

"Üstünüzde yedi kat sağlam gök yaptık." (Nebe 78/ 12).

"Görmüyor musunuz Allah yedi göğü birbiriyle nasıl uyumlu yaratmıştır?" (Nuh 75/ 15).

"Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?" (Mülk 67/ 3).

"Andolsun biz üstünüzde yedi yol (yörünge) yarattık. Biz yaratılanlardan habersiz değiliz." (Mü'minun 23/ 17).

Âlimler yedi rakamını gerçek olarak almışlar ve *"seb'a semâvat"* ibaresinden göklerin yedi kat olduğunu bildiren bir lafız olarak kullanmışlarıdır. Bu âyetlerden birinde yerlerinde yedi kat olduğuna değinilmiştir.[100]

Klasik dönem müfessirciler seb'a kelimesini dönemlerinin astronomi bilgilerine göre yorumlamışlardır. *Seb'a semâvat'ı* "Kamer, Utarit, Zühre, Şems, Merih, Müşteri ve Zuhal" olarak sıralamışlardır.[101] Ancak bunu yedi gökle sınırlamayıp, ifadenin yedi ve daha fazla göğe de işaret edebileceğini söylemişlerdir.[102]

---

[100] Talak, 65/12.
[101] Razi, *Mefetihu'l- Gayb*, Cilt 2, s. 156.
[102] Elmalılı, Cilt 6, s. 507.

Modern bilimciler ise yedi katın atmosferin katmanlarına delil teşkil ettiğini söylemişlerdir. Onlara göre yedi kattan maksat; troposfer, stranosfer, mezosfer, termosfer, ekzosfer, iyonosfer, manyetosferdir. Yerin yedi tabakası ise; sial, sima, üst manto, geçiş zonu, alt manto, dış çekirdek, iç çekirdek olarak açıklamışlardır.[103]

Bazı âlimler ise seb'a gibi sayıların Arap dilinde mübalağa manasında kullanıldığını, yedi kattan maksadın temsili bir anlatım taşıdığını ifade etmişlerdir.[104] Yani tabaka tabaka yedi kat semâyı yaratmış, en yakın semâyı da yıldızlarla süslemiştir.[105]

Yaptığımız araştırmalarda görüyoruz ki klasik dönemde yapılan gezegenlerin, feleklerin sınıflandırılması Kopernik ve Batlamyus nazariyelerinden etkilenme sonucu ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında ise bilimin ilerlemesiyle beraber nice galaksiler ortaya çıkmıştır.

Yani bilimsel verilerin değişmesiyle beraber yapılan yorumlar da değişmiş. "Her gün değişen nazariyelerle dini nassları te'vil etmek yerine, fen bilginlerinin dini nasslardam hareket ederek, ilmi çalışmalarına yön vermeleri doğru yolun ta kendisidir. Aksi halde sonradan meydana çıkan acıklı durumlara düşülmektedir."[106]

C. Altı Günde Yaratma

Âyetlerin bir kısmı yerin göğün yaratılışından, bir kısmı ise göklerin, yerin ve ikisi arasndakilerin altı günde yaratıldığından bahsetmektedir. Fussilet suresinde geçen âyetlerde konu detaylandırılmaktadır. Âyette gecen "سِتَّةِ اَيَّامٍ" kavramını açıklamak için "yevm" kelimesinin hangi anlama geldiğine bakılması gerekir. *"Yevm/ Eyyam"* kelimesi Arapça'da yirmi dört saatlik zaman dilimi için kullanılır. Bazı özel günleri belirtmek içinde "yevm" kelimesi kullanılır. [107] Günler Dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesiyle meydana gelir. Dolayısıyla güneş mevcut olmadığı için gerçek manasıyla gün anlaşılamayacağı ortadadır. Çoğunluğun görüşüne göre altı günde yaratmadan maksat altı evrede, dönemde, vakitte yaratma anlamlarına gelir. Zaten Kuran-ı Kerim altı günden bahsederken Fussilet suresinde geçen âyetlerle ikisinde dünyanın, ikisinde

---

[103] Yücedoğru, s.56; Ahmet **Ağralı**, "Semâvat Hakkındaki Bazı Âyetler Bilimsel Yaklaşımlar", *Din ve Bilim- Muş İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1(2), s. 20-37.

[104] Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-**Zemahşerî** (ö. 538/1144), *Keşşaf Tefsiri* Cilt 1, s. 395.

[105] Demirci, s. 64.

[106] Ulutürk, s. 94.

[107] Isfahani, s. 1199.

dünyanın üzerinde bulunan her şeyin ve diğer iki günde de yedi gök âleminin yaratıldığını haber veriyor.

Bütün yapılan çalışmaları göz önüne alıp, âyetlerle ele aldığımız zaman görüyoruz ki kainat, Allah'ın "kun" emriyle var olmuş, yalnız bu emirden sonraki yaratma tedrici bir şekilde devam etmiştir. Bazı âyetler bilimsel verilerle uyuşsa dahi âyetlerin genel manasına bakıldığında görüyoruz ki Allah insanlara bilimsel bir oluşumdan bahsetmemiş, yaratılışı bilimsel verilerle temellendirmemiştir. Verilmek istenen mesaj Allah'ın sonsuz kudretini ve gücünü anlamak, eksiksiz bir imanla bu yolda devam etmektir. Bazı müfessirler ise tedrici yaratmanın üzerinde durup şu sonuçlara varmışlardır. 1) Allah kainatı bir lahzada değil de altı günde yaratmakla, meleklerin her defasında muazzam olarak değerlendirecekleri bir fiil ortaya koymayı murad etmiştir. 2) Âdem ve zürriyeti yaratılmadan önce onların yeryüzünde yaşamaları için gerekli olan şeylerin tedrici olması meleklerin nazarında Âdem'in önemli bir varlık olarak görülmesi açısından mühimdir. 3) Bir anda, defaten yaratmak kudret açısından, aşamalı ve merhaleli yaratma hikmet açısından önemlidir. 4) Allah tedrici yaratmakla kullarına işlerini aceleye getirmeyip dikkatli ve itinalı olmayı öğretmiştir. 5) Tedrici olarak bir şeyin ardından başka bir şeyin yaratılması, mevcudatın kendiliğinden ve/veya rastgele ortaya çıktığı düşüncesini ortadan kaldırır.[108]

---

108 Öztürk, s. 92.

BÖLÜM 2

İLK İNSANIN YARATILIŞI VE TEKÂMÜLÜ

I. Batı Düşüncesinde Yaratılış Teorileri

XIX. yy ve sonrasında bilimsel araştırmaların gelişmesiyle beraber yaratılıştaki evrim üzerine batıda birçok tezler ortaya sunulmuştur. R. Chambers'in *The Vestiges of the Natural History* adlı eserinde (1844) yaratmanın evrimsel bir süreçle gerçekleşmiş olduğunu savunan teoriler sunmasıyla beraber, yaratılışın Tanrı'nın değil tabiatın eseri.olarak göstermeye çalışan teoriler hız kazanmıştırç. Ludwig Büchner'in *Kraft und Stoff (1855)* ve Charles R. Darwin'in *The Origin of Species (1859)* adlı eserlerinde yaratılışçığa karşı çıkan düşünceleri zamanla bilimsel bir faaliyet olmaktan çıkıp, ideolojik bir boyut kazanmıştır. Sonrasında da tekemül nazariyesi başlığı altında sistematik hale getirilmiştir. Darwin yanında Alfred Russell, Wallace ve Thomas Henry Huxley'in düşünceleri bu evrim teorisinin temelini temsil etmiştir.[109]

Evrim teorisi ile bugün tek hücreli bir veya birkaç canlının milyarlarca yıl öncesinde soylarında çıkan değişimlerin sonraki nesillere nasıl aktarıldığını ve dünyamızda ki bütün canlıların nasıl oluştuğu ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu teori ilk olarak Lamarck'tan, Darwin'den ve günümüzdeki şekliyle Yeni Darwinciliğe doğru önemli değişiklikler göstermiştir.

Türlerin birbirlerinden değişerek oluştuklarını ifade eden bu biyolojik teoriyi ilk gündeme getiren Lamarck'tır.[110] 1809 yılında *The Zoological Philosophy* (Zooloji Felsefesi) adlı eserinde ileri sürdüğü evrimi açıklayıcı teoriye Lamarck'cılık denmiştir. Lamarck önce din adamı olmak üzere yetiştirilmiş sonrasında askerlik mesleğine girmiştir. Bir kaza sonucu askerlikten ayrılarak tabiat tarihi üzerinde çalışmalar yapmıştır. Botanikçi olmakla beraber Museum'da Omurgasız Hayvanlar Kürsüsüne

---

109 Bayrakdar, "Tekâmül Nazariyesi", *DİA*, İstanbul 2013, Cilt 40, s. 338.
110 Taslaman, *Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi?* , Destek Yay. , İstanbul 2017, s. 20.

davet edilmiş ölünceye kadar da bu görevde kalmıştır. Yaptığı çalışmalarla batıda "Dönüşümcülüğün" babası olarak kabul edilmiştir.[111]

Lamarck evrim sürecinin yavaş yavaş ve aşama aşama, birçok nesil geçtikten sonra yepyeni bir türün oluşumuyla devam ettiğini söyler. En basit canlılar *"kendiliğinden türeme"* yoluyla oluşur ve daha sonra diğer canlılar baştaki bu "kendiliğinden türeyen" canlılardan evrimleşir. Bu canlılar insana yaklaştıkça en yüksek mükemmelliğe ulaşır. Çünkü insan canlılar arasındaki en mükemmeli ve evrimin en son maymunsu canlılardan evrimleşmiş ürünüdür.[112] Lamarck çevredeki değişikliklerin canlılar üzerinde değişiklik oluşturduğunu ve bunun bedenlerinde de değişikliğe yol açtığını söylemiştir. Zürafaların boyunun uzunluğu en meşhur örnektir. Zürafaların boynu yüksek dallarda ki yapraklara uzanma çabasıyla uzamış, bu da diğer nesillere türün özelliği olarak aktarılmıştır. Eğer bunu Darwinci tarzda açıklamak isteseydik, önce zürafaların kısa boyunlu nesillerinin olduğunu, bunlardan oluşan nesiller içinde bazı uzun boylu çeşitlerinin oluştuğunu ve uzun boylu zürafaların daha avantajlı olup iyi beslenmelerinden dolayı hayatta kalıp yaşamlarını devam ettirdiğini, kısa boylu olanların ise yok olduğu söylenirdi.[113] Özetle söyleyecek olursak Lamarck'a göre çevresel faktörler, değişiklikler öncedir ve canlıdaki değişmeye sebep olur. Darwin'de ise çeşitlilik önce vardır, *"doğal seleksiyon"* sonra devreye girer ve çevreye uyum sağlayanlar seçer. Lamarck'ın ortaya attığı teori şöyledir; ortam ve şartların etkisiyle kazanılmış olan karakterler nesilden nesile geçer. Yaşanılan ortamdaki değişiklikler ihtiyaçlarda da değişikliğe sebep olur. ihtiyaç doğrultusunda bir organ kullanılıyorsa çok çalışır ve kuvvetlenir. Kullanılmayan organ ise körelmeye başlar ve ortadan kalkar. [114] Darwin'in *doğal seleksiyon* mekanizması ortaya çıkınca Lamarck'ın yaklaşımı gözden düşmüştür.

Lamarck'tan sonra Avrupa'da yaygınlaşan ikinci evrim teorisini Erasmus Darwin'in torunu Charles Darwin *"Türlerin Kökeni"* adlı kitabını 1859 yılında yayınlayarak ses getirir. Darwin'in evrim teorisinin en önemli bütününü *"doğal seleksiyon"* oluşturur. Buna göre bütün canlılar geçmişte yaşamış tek hücreli ortak bir atadan değişerek gelmiş ve ortak bir soyla devam etmiştir.

---

111 Sedat **Ölçer**, "Lamarck Ve Evrim Kuramı*", Bilim Ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2014, Sayı 130.
112 Taslaman, s. 21.
113 Taslaman, s. 22.
114 H. Mustafa **Genç**, *Yaratılış Ve Evrim Teorileri*, Beyan Yay. , İstanbul 1983, s. 71.

Darwin, insanların en eski dönemlerinden itibaren yabani hayvanları çiftleştirdiği ve evcilleştirdiğini, bunun sonucunda söz konusu olan bu hayvanlarda fiziksel ve fizyolojik değişmeler gözlemlendiği düşüncesinden hareketle evrende doğal bir evcilleştirme fikrine ulaşmış, Galapagos adalarında bitkiler ve hayvanlar üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda da doğal seçim, çevreye uyum kalıtım ve cinsel ayıklama gibi etkenler altında, bütün canlı türlerinin az sayıda bulunan ilkel canlı türlerinden türeyerek yeni türlerin meydana geldiğini varsaymıştır.[115]

Darwin'in iddiaları aslında o dönemde ilk kez ortaya sunulan fikirler değildir. Darwin Türlerin Kökeni adlı kitabında kendisinin de belirttiği gibi M.Ö. 500 yılına yakın Heraklitus, M.Ö. 384/322 yılları arasında Aristoteles başlangıç iddialarının öncüleridir. Darwin'e göre bu konuda büyük ilgi uyandıran ilk insan Lamarck'tır. Lamarck'la Darwin'in tabiat bilgini olup ikisinin de din adamı olarak bir geçmişleri vardır. Darwin teorisini ispatlamak için bazı deliller ortaya atmıştır. Bunları yaparken bizce insan türüyle hayvan türü arasında hep bir kıyasa gitmiştir. Mesela *İnsanın Türeyişi* kitabında şu benzetmeleri yapmıştır: "İnsan kuduz, çiçek, sakağı, frengi, kolera ve benzeri belirli hastalıkları aşağı hayvanlardan kapmaya ve onlara bulaştırmaya doğuştan yeteneklidir. Bu olgu, onların kanlarının ve dokularının, ince yapıları ve bileşimleri bakımından pek benzer olduğunu en iyi mikroskop altında ya da en iyi kimyasal çözümleme ile yapılan karşılaştırmalarından çok daha açıkça göstermektedir. Maymunlar bulaşmayan aynı hastalıkların birçoğuna yakalanmaya bizim gibi doğuştan yeteneklidirler. (….) Gözlemlediği maymunun bilinen belirtilerle nezleye yakalandığını; sık sık nezle olmanın bu hayvanda vereme yol açtığını buldu. Bu maymunlarda bağırsaklarında yangı, gözlerinde perde de oluyordu. Yavruları süt dişleri dökülürken çok defa aşırı ateşten ölmekteydi. İlaçların bu hayvanlardaki etkisi bizdekinin aynısıydı. Maymun çeşitlerinin bir çoğu çaydan, kahveden ve ispirtolu içkilerden pek hoşlanır. Tütün içmeyi de pek sevdiklerini kendi gözlerimle gördüm.''[116]

"Şempanzenin ve orangutanın kulakları insanınkilere çok benzer ve kulağa mahsus kaslarda insanlardaki gibidir. Sadece çok az gelişmiştir.''[117] Darwin'in bu tarz görüşlerinden sonra Louis Seymour Leakey, *İnsanın Ataları* adlı kitabının önsözünde

---

115 Bayrakdar, s. 337.
116 Charles **Darwin**, *İnsanın Türeyişi* (Çev. Öner Ünalan), yy., ty., Onur Yayınları, s. 14.
117 Darwin, s. 23.

insan ve maymunların bir atadan geldikleri konusunda şüphe olmadığını dillendirmiştir. Leakey'in bu kitabı 1971 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Leakey yapılan kazılar sonucunda birçok fosiller ortaya çıkarmış bunlar arasında da en çok ilgiyi "Piltdown kafatası" toplamıştır. Bununla insanın atasının bulunduğu itirazsız ilan olunmuş, maymunla insan arasındaki tek güvenilir geçiş olarak Darwinciler zafer sevincine boğulmuşlardır. Ancak bu kafatası üzerinde yapılan incelemelerde görülmüştür ki çağdaş bir maymun kafatasına sahte boyalar ve sun'i işlemlerle eskitilip fosilleştirildiği ispat edilince varsayımlı teorileri de çürümüştür.[118]

Darwin'in teorisinden şu çıkarımları yapabiliriz: üreyen ve çoğalan nüfusun mevcut kaynaklardan fazla olması sebebiyle, bireyler arasında hayatta kalmak için şiddetli bir kavga olacaktır. Yeni nesilin sadece belirli bir kısmı normal bir hayat sürecektir. Bu yaşam mücadelesinde var olmak da kalıtsal özelliklere bağlıdır. Farklı özelliklere sahip olan varlıklar arasında, bu değişikliklerin belirleyicisi olan doğal seleksiyon mekanizması işler. İnsanlık boyunca süren bu mekanizma gelecekteki nesillerin küçük aşamalarla değişmesine yol açar ve türler böyle oluşur.[119]

Darwin'in evrim teorisinin iki temel unsuru vardır. Biri *türlerin kökeni* diğeri ise *doğal seçilimdir*. Darwin türlerin birbirinden değişerek oluştuğunu savunur. Yaşayan türler yok olanların evrimleşmiş halidir. O halde insanda maymunumsu canlılarda evrimleşmiştir. Doğal seçilim tezi ise çevreye uyum sağlamış olan organizmaların uyum sağlamayanlara göre yaşama ve üreme şanslarının daha yüksek olması ve bu sayede genlerin yeni nesillere aktarılabilmesidir.[120]

Darwin'in düşünceleri o dönemde hem kilise çevrelerinde hem de bilim çevresinde tepkiyle karşılanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Yeni Darwinizim düşüncesiyle güncelliğini korumuştur. Bazı hücre bilimcilerle Yeni Darwinciler evrim fikrini bilimsel açıdan kabul etmekle beraber dini inançlarla ilişkilendirmemiştir. Richard Dawkins, Edward O. Wilson, Richard Lewontin gibi düşünürler evrim teorisini materyazlizmin bir gereği olarak görmüş ve yaratılışa dair dini gerekçeleri reddetmişlerdir. Yeni Darwinizm'in genel eğilimi canlılardaki değişimlerin genlerde ufak değişikliklerin

---

118 Mustafa Necati **Sepetçioğlu**, "Darwin'den Önce Bir Mevlana Düşüncesi'', *Selçuk Üniversitesi, 1. Milletler Arası Mevlana Kongresi Tebliğler,* 3-5 Mayıs 1987, s. 185-190.
119 Taslaman, s. 25.
120 Darwin, s. 67-70.

birikmesiyle gerçekleştiği üzerine kuruludur. Yeni Darwinciler sonradan elde edilen özelliklerin aktarılamayacağından yola çıkarak, embriyo gelişiminin veya fosiller arasındaki benzerliklerin değerlendirmesini yaparlar. En önemli özellikleri de genetikteki son bulgularla evrim teorisini birleştirme çabalarıdır. Ancak bu alandaki pek çok bilim insanının kendi aralarında da anlaşmazlıkları vardır.[121]

II. İslam Düşüncesinde Yaratılış Teorileri

İslam düşüncesinde öteden beri Kuran-ı Kerim'den yola çıkılarak yaratılış üzerine birçok çalışmalar yapılmıştır. Âlimler, içinde bulundukları dönemin bilimsel gelişmelerini, felsefi düşüncelerini aşarak toplumsal baskı görmelerine rağmen birçok orijinal fikirler sunmuşlardır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda da Darwin'in bu süreci ilk başlatan kişi değil ancak son evrimcilerden olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü henüz Darwin yokken bin yıl kadar önce çeşitli Müslüman düşünürler makul bir evrim yasasından bahsetmişlerdir. Ancak bu âlimlerin bazılarının Darwin'den ayrıldıkları nokta şudur; müslümanlar âlemin yaratıcısı olarak Allah'ı kabul etmişler fakat yaratılış biçimini, Kuran'daki âyetlerin yorumlarını da katarak evrim şeklinde açıklamışlardır. [122] Darwin'in kitabı 1859 yılında yayınlanmıştır. İslam âlimi Câhız ise (776-869) evrimle ilgili düşüncelerini *Kitab'ul Hayavân* adlı eserinde asırlar öncesinde gündeme getirmiştir. Darwin'in evrimci fikirlerinin yeniymişçesine kabul görmesinin sebebi Darwin'in yaşadığı XIX. yy'ın ikinci yarısında bu fikirlerin ilk defa kitlelere mal olabilmesi ve o zamanki dünya görüşünün bu tür fikirlere büyük ölçüde kabul ve tartışma konusu edebilecek kadar değişmiş olmasıdır. Darwinizm'in kitlelerce benimsenmesinin sebebi ise o dönemin bilim anlayışının genelde pozitivizm olmasıdır.[123]

İslam dünyasında modern anlamda evrim fikri ilk defa Nazzâm (Ö.835/845) tarafından ortaya çıkmıştır. Nazzâm'ın ünlü talebesi ve ilk Müslüman zooloqlardan olan Câhız (776/869) hocasının evrimci fikirlerinden hareketle canlıların evrimiyle ilgili çok ilginç fikirler ileri sürmüştür. Bu bakımdan Câhız'a genel ve sistematik biyolojik evrim teorisinin ilk kurucusu olarak bakabiliriz. Nazzâm ve Câhız'dan sonra önemli Müslüman evrimciler XI. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Bunlar; Ihvânu's Safâ (kuruluş 983), Bîrûnî (973-1051), İbn Miskeveyh (970-1035) ve İbn Heysem'dir (965-1039). Ihvânu's

---

[121] Taslaman, s. 27.
[122] Sakıp **Yıldız**, *Kuran Işığında Yaratılış Konuları*, DİB Yayınları, Ankara 1992, s.20.
[123] Bayrakdar, s. 12.

Safâ ile İslam kültüründeki evrimci düşünce en geniş hudutlara ulaşırken Bîrûnî ile zirveye çıkmıştır. Ibn Tufeyl (1100-1183) XII. yüzyılın evrimcileri arasındadır. XIII. yüzyılın evrimcileri arasında Ibn Arabî (1165-1240) ve Mevlânâ (1207-1273) zikredilebilir. XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar evrim teorisi gelişerek gelmiştir. Kısacası ilk defa IX. yüzyılda İslam kültüründe doğmuş evrim düşüncesi sonraki yıllarda geliştirilerek çeşitli şekiller almıştır. Öyleki batı kültüründeki evrimci düşüncenin doğuşunun sebebi de İslam kültüründeki evrim düşüncesidir.[124]

Bununla beraber Darwinizm'den etkilenen kişileri dört grupta toplayabiliriz.

1. Darwinizm'i tamamen doğru ve kesin bir bilimsel gerçek olduğunu kabul edenler. Dağarcık dergisindeki yazılarıyla Ahmet Mithat, Ethem Nejat, Hüseyin Cahit, Beşir Fuat, Subhi Ethem. Bunlar ateist ve materyalist kimselerdir.

2. Dinsiz ve materyalist olmamakla birlikte yaratılış konusunda dini öğretilere kulak asmaksızın evrimi benimsemiş olanlar. Bedî Nûri, Memdûh Süleyman, Âkil Muhtar Özden, Satı Bey, Naci Fikret.

3. Darwinizm gibi özel manada evrim teorisini şüpheyle karşılayan ve eleştiren fakat genel olarak bir evrimin olabileceğini kabul edenler. Ömer Nasuhi Bilmen.

4. Darwinizm'i olduğu gibi kabul etmemekle beraber, onu tamamen reddetmeyen hatta birçok âyet ve hadisi bu yönde te'vile çalışanlar. Seyit Ahmet Han, Muhammed Abduh, Huseyn el-Cisr, Muhammed Hamidullah ve Süleyman Ateş.[125]

Şimdi İslam'da çeşitli evrim teorilerinin temelini atan İslam âlimlerinin görüşlerini özetle sunacağız.

A. Câbir Bin Hayyân

Batıda "Geber" adıyla bilinen Câbir b. Hayyân daha çok kimya ve simya bilimleriyle uğraşmış, çağdaşları tarafından modern kimyanın kurucusu olarak tanınmıştır.[126] Câbir Bin Hayyân kendiliğinden oluşum ve vücut bulma fikrini benimsemiştir. Bu fikre göre hayvanlar özelliklede bazı kurtlar, böcekler ile bazı bitkiler, döllenme veya benzer üreme

---

124 Bayrakdar, s. 16-17.
125 Bayrakdar, s. 18-19.
126 Hüseyin Gazi **Topdemir**, "Câbir İbn Hayyân", *Bilim ve Teknik*, Mayıs 2012, s. 72.

şekline gereksinim duymadan doğada kendiliğinden oluşurlar. Allah doğrudan su, hava, toprak, ateş gibi ilk prensipleri yaratmış; sonra da onlardan bitki, hayvan, ve insan gibi varlıkların oluşumunu ve üremesini murad etmiştir. Esasında kendiliğinden oluş sadece bazı böceklerin veya arı türlerinin tohumsuz veya yumurtasız olarak leşlerden türediği anlamında bir nazariye değildir. Câbir Bin Hayyân bazı hayvan ve bitki türlerinin hatta ilk insanın kendiliğinden vücut bulduğunu desteklediği gibi bununda ötesine giderek minerallerin, bitkilerin, hayvanların ve insanların suni olarak labaratuvarda üretilebileceğini savunmaktadır. Bu işi yapabilmek için Allah'ın Sâni' (yapıcı, üretici) isminin sırrını ve hikmetini kavramak gerekir.[127]

B. Nazzâm

Nazzâm büyük bir kelamcı olup Mûtezile'nin Basra ekolüne mensuptur. Modern anlamda ilk evrim fikri Nazzâm tarafından ortaya atılmıştır. Nazzâm'a göre Yüce Allah insanların, hayvanların, nebatların, madenlerin ve diğer varlıkların tümünü bir zamanda ve bir defada yaratmıştır. Mesela Âdem'in yaratılması, evlatlarından, annelerinin yaratılması da, çocuklarından önce olmamıştır. Aslında Yüce Allah bazı şeyleri diğer bazı şeylerin içinde gizlemiştir. Öncelik ve sonralık, varlıkların yaratılışında değil zuhurlarında, meydana çıkışlarında düşünülebilir. [128]

Nazzâm kozmolojik evrim teorisini *kumûn, zuhûr, tecdit ve mücanese teorileriyle* açıklamıştır. Kumûn terim olarak ilk yaratılışı ve yaratılışın başlangıcını ifade eder. Nazzâm'a göre Allah'ın ilk yaratılışı doğrudan bütün canlı ve cansız türleri kendinde *bî'l-kuvve* (gizleyen) bir ilk varlık özünü, yani çekirdek varlığı, bir anda var etmesidir. Ona göre yaratılış bir anda gerçekleşmiş ve bitmiştir. Bu ilk canlı öz, yani çekirdek varlık, Nazzâm'ın kumûn ve zuhûr, tedahlül veya müdahele (cisimlerin birbiri içine girmeleri) teorisine göre, başlangıçta su, hava, toprak ve ısı gibi temel unsurlar, aynı zamanda bu ilk canlı özün evrimleşmesiyle ortaya çıkacak olan canlı ana türlerin şekillerinin temel maddesi olmuştur. Zuhûr teorisiyle de Allah'ın doğrudan doğruya yarattığı ilk varlığın uzun bir zaman diliminde evrimleşmesiyle bitki, hayvan ve insan gibi farklı canlı türlerinin kendi ana türlerinin ortaya çıkmasını ifade eder. Yani ilk canlı özde bî'l-kuvve

---

[127] Bayrakdar, s. 32.

[128] Kemal **Işık**, "Nazzâm ve Düşünceleri'', *AÜİF İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları*, Sayı 3, Ankara 1977, s. 101-116.
113; İlyas **Çelebi**, "Nazzâm'', *DİA*, İstanbul 2006, Cilt 32, s. 468.

gizli olan, bütün canlı ana türleri, zamanla onda evrim yoluyla birbirlerine bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Bu süreçten sonra tecdit adını verdiğimiz yenilenme teorisinden bahseder. Yani kumûn ve zuhûr evrimlerinden, her canlı türünün ana türü oluştuktan ve bir tür olarak kainatta yerini aldıktan sonra, her ana türün, kendi içinde bir başka ana türe dönüşmeksizin bil'fiil evrimleşici karakterde olduğunu anlamaktayız. Yani bir tür kaybolmadan ve yok olmadan, türlüğünü ve özünü kaybetmeden farklı şekiller alabilmektedir. Nazzâm türlerin sabitliğine inanmakta olup, bir türün kendi içinde en yetkin türlerini ve çeşitlerini verirken başka bir ana türe geçmediğini savunmaktadır. Yani türler arası geçişi savunmamıştır. Örneğin, bitki ana türü bütün bitki çeşitlerine dönüşür fakat asla hayvan türüne sıçrayıp geçmez. Mücanese teorisi de bu teorilerinden ortaya çıkan bir anlayıştır. Bütün canlılar ortak aslı bir çekirdekten evrimleşerek oluştukları için hepsi tek bir varlık kategorisi teşkil edecektir.[129]

C. Câhız

Câhız [130] iyi bir kelamcı, edebiyatçı aynı zamanda da meşhur bir zoolog ve antropologdur. *Kitab'ul-Hayavân* adlı yapıtında ilk defa hayvan psikolojisi ve sosyolojisinden bahsetmiştir.[131] O, bu eserinde üç yüz elliden fazla hayvan türünü tanımlamıştır.[132] Câhız hocası Nazzâm gibi ilk yaratılışın Allah'ın özgür iradesiyle yarattığı bir çekirdek varlıkla başladığını savunmaktadır. Ancak varlıkların çekirdek varlıktan nasıl türedikleri noktasında hocasından ayrılır. Câhız tüm kainatın bir bütün olarak nasıl zuhur ettiğinden ziyade onların oluşumundan ve aktüel evrimleri üzerinde durmuştur.

Câhız türlerin oluşumunu Allah'ın halk ettiği bir çekirdek varlıkla başlatır. Bu çekirdek varlığın tekâmülüyle bir yandan kainat oluşurken buna paralel olarak da ilk basit canlı türleri meydana gelmiş, onların tekâmülünden de daha kompleks canlı türleri zinciri bir şekilde, aşama aşama meydana getirmiş, tekâmül halkasının sonunu da insan türü oluşturmuştur. Canlıların bu var oluşsal kozmolojik evrimi bir önceki basit türlerin bizzat kendilerinde ki genlerin yenilenmesiyle daha sonrakileri meydana getirme şeklinde olmuştur. Bu izahıyla da hocasından ayrılmıştır. Câhız türlerin sabitliğine değil

---

[129] Bayrakdar, s. 35-41.

[130] Hüseyin **Akyüz**, "El- Cahız'ın Sünnet/ Hadis Hakkındaki Görüşleri", *OMÜFİD*, 2011, Sayı 31, s. 231.

[131] Ramazan **Şeşen** ve Yusuf Şevki Yavuz, "Câhız", *DİA*, İstanbul 1993, Cilt 7, s. 26.

[132] Recep **Alpyağıl**, *Evrim ve Tasarım*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 207.

değişkenliğini önce çıkarmakta; böylece de fiilen transformasyonu, aklen de mutasyonu kabul etmektedir. Kuran’ın Bakara süresindeki “Aşağılık birer maymun olunuz dedik.” âyetine dayanarak mutasyonu kabul eder görünmektedir.

Biyolojik evrimden yola çıkan Câhız türlerin evrimleşmesinin asıl sebebinin Allah’ın onları böyle bir kabiliyetle yaratmasına ve onlara bu dinamik kuvveti vermesine dayandırır. Bu dinamik kuvvetlere rağmen bir takım dış tesirlerde türlerdeki bu kuvveti hareke geçirir. Bunlar fiziksel çevre, iklim şartları, hayat kavgası ve doğal seçim faktörleridir. Örneğin Câhız seyahatleri sırasında gördüğü köpek, güvercin ve tilki gibi hayvan türlerindeki yapısal farlılıkları çevre ve iklimin etkisine bağlamıştır. Bütün küçük hayvanlar daha savunmasız küçüklerini yer ve bütün büyük hayvanlar kendilerinden daha büyüklerini daha kuvvetli olanlarını yemez. İnsanların birbiriyle olan münasebetleri de hayvanlar gibidir. Allah bazı varlıkların ölümünü bazılarının hayatının sebebi yapar diyerek hayat kavgası ve doğal seçim yoluyla evrimleşmeyi kabul ettiğini göstermiştir.[133]

D. Bîrunî

Ünlü bilim adamı ve filozof olan Bîrunî 973 yılında doğmuş 1051 yılında Gazne şehrinde ölmüştür. Aslen Türk olan Bîrunî astronomi ve matematik başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda önemli eserler vermiştir.[134] Bîrunî’nin yaşadığı dönemde zirveye ulaşan diğer bir isim de İbn Sina’dır.[135]

Bîrunî’nin evrim görüşleri Nazzâm ve Câhız gibi evrimcilerin teorileriyle karşılaştırıldığı zaman pek de yeni ve orijinal fikirler olmadığı görülür. Ancak Bîrunî ile İslam kültüründe ki geleneksel biyolojik evrim teorisi zirveye ulaşarak mükemmelleşmiştir. Bîrunî yaratılışı Allah’ın özgür iradesinin bir ürünü olarak görür. O kainatın sonradan yaratıldığını; ancak bu yaratılışın hangi zaman da ve nasıl başladığı hakkında tam ve doğru bilgilere sahip olamayacağımızı söyler. Çünkü bu hususta açık ve net ne yazılı bir belge vardır, ne yaratılışın başlangıcını yansıtan doğal olaylar devam etmektedir, ne de var olan inançlar da bu konulara ilişkin yeterince aydınlatıcı bilgi vardır.

---

133 Bayrakdar, s. 47-59; Bayrakdar, “Câhız ve Biyolojik Evrimciliğin Doğuşu” , *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2012, s. 117-126.

134 Emine Sonnur **Özcan**, “Ebû’r-Reyhân Muhammed bin Ahmed el-Bîrûnî’nin Hayatı (973-1061)”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Eylül – Aralık 2013, Cilt 10, s. 3.

135 Günay **Tümer**, “Bîrunî “, *DİA*, İstanbul 1992, Cilt 6, s. 206-219.

Bîrunî'ye göre evrenin oluşumu jeokimyasal bir evrimin sonucudur. Allah ilk olarak yarattığı temel maddeleri, tekâmül gücü ve kabiliyetiyle yaratmıştır. Bundan başka bu jeokimyasal evrime semâvi cisimlerin hareketlerinin tesiri, ve güneş ısısı gibi bazı ikinci dereceden faktörlerin de büyük rol oynadığını söylemiştir. Bîrunî'ye göre canlı ana türlerin hepsi birbirinden bağımsız olarak türemiştir. İnsan türünün menşei üzerinde özellikle duran Bîrunî insanın diğer varolan türlerin evrimleşmesi sonucu meydana gelmediğine, insanın Allah'ın yaratma fiilinin tecellisi olarak, bağımsız oluştuğunu kabul eder. Diğer taraftan Bîrunî bazı canlıların bazı canlılardan (biyojenez) türemelerine dikkat çekmiştir. Örneğin öküz etinden arıların, at etinden eşek arılarının teşekkül etmesi gibi. Bununla beraber Bîrunî türlerin aktüel evrimi üzerinde de durmuştur. Her ana tür zamanla kendi içinde çeşitli kollara ayrılmakta ve gelişmektedir. Bîrunî'ye göre bu türlerin evrimleşme sürecinde birbiri içine sıçraması ve sınırları aşması söz konusu değildir. Her tür doğal olarak kendi türünü muhafazaya çalışmaktadır.

Bîrunî türlerin sabitesi olduğuna, değişmediğine inanmaktadır ve tekâmülde ki esas faktörü Allah'ın canlı türlerini evrimleşme karakteriyle yaratmasına bağlar. Yaratılıştan gelen zorunluluğun dışında ise çevre şartları, atmosferik şartların canlılar arasındaki hayat mücadelesinde etkileyen, ikinci sırada yer alan faktörler olarak alır. Bu faktörlerin etkisinden yola çıkarak Bîrunî evrimin iki şekilde meydana geldiği kanısına varmıştır. *Doğal seçim* ve *suni seçim*. Mesela kurdun koyunu parçalama gücü kuvveti olduğu için koyun kurdun yemidir. Çünkü koyunun kurda karşı koyacak kuvveti de yoktur. İki hayvan sadece sadece zayıflık ve kuvvetlilik bakımından farklıdırlar. Bu doğal seçim yoluyla evrimdir. Suni seçim yoluyla evrim ise şöyledir. Bir bahçıvanın yetiştirdiği domateslerden iyi türleri ayıklayarak, gelecek mevsimde onların tohumlarını ekmesi, sonra yine bunlar içinden de en iyisini seçip her zaman daha uygun türler elde etmesidir. Bîrunî'den sonra suni seçim yoluyla evrimden ilk bahseden kişi Darwin olmuştur.[136]

E. İbn Tufeyl

İbn Tufeyl, Endülüs Emevileri döneminde yetişen bir filozoftur. Büyük bir ilmi şahsiyete sahip olan İbn Tufeyl bütün orta çağın en kıymetli eserlerinden olan *Hayy b. Yekza'nın* yazarıdır. Roman tarzında yazdığı bu eserinde esasen canlı hayatını özellikle insanın menşei ve onun biyolojik ve psikolojik gelişimini tabiatçı bir yaklaşımla incelemektedir.

---

136 Bayrakdar, s. 60-68.

Eserin birinci bölümünde insanın menşei ile ilgili iki teori üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi, insanın menşeinin cansız maddeden türediği teorisi, ikincisi de, insanın normal döllenme yoluyla ana babadan türediği teorisidir. Birinci teorisine göre hayat cansız maddelerden Allah'ın tecellisi olarak türemiş ve bu ilk türeyişte döllenme veya eşleşme gibi bir vasıta da söz konusu değildir. Bu basit cansız maddelerden canlıların mayalanma ve kokuşma yoluyla türeyişleri de, birden bire olmamış çok uzun zaman içinde vuku bulmuştur. Yine zamanla doğal şartların etkisiyle ilk oluşan ana bitki çeşidinden diğer bitki çeşitlerinin, anan hayvan çeşidinden diğer hayvan çeşitlerinin, ana insan türünden ise diğer insan türleri ortaya çıkmıştır. İbn Tufeyl'in görüşleri batıda da büyük yankı uyandırmış ve evrim fikrinin doğmasına da öncülük etmiştir.[137]

F. Diğer Müslüman Evrimciler

İslam dünyasında yukarıda zikrettiğimiz öne çıkan âlimler dışında, evrim konusu hakkında fikirleri olan diğer âlimlerde vardır. İhvânu's Safâ, Mevlânâ, İbn Miskeveyh, İbn Haldun, Şehristani, İbn Hazm, Kınalızade Ali Efendi, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi âlimler de vardır.

Bu âlimlerden İhvânu's Safâ ve İbn Miskeveyh kendisinden önceki Nazzâm ve Câhız gibi evrimcilerin teorilerinin çok az farklarla tekrarından ibarettir. İbn Miskeveyh'in görüşlerinin ise İbn Haldun devam ettirmiştir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı ise *Marifetname'sinde* tekâmül kavramını kullanarak şöyle anlatmıştır. "Ey aziz, hikmet ehli demiştir ki eğer bir insan aslını ve ne gibi devrelerden geçerek olgunluk durumuna geldiğini bilmek isterse ihtiyarlıktan önce gençti, gençlikten önce çocuktu çocukluktan önce anne rahminde cenin idi, ceninden önce "mutga" idi, mutgadan önce "alak" idi, alaktan önce "nutfe" idi, nutfeden önce "sperm" idi, spermden önce "anne ve babasının sulbünde" idi, ondan önce de anne ve babasının gıdası idi. Ondan evvel hayvan ve bitki idi. Ondan evvel küllü tabiattı. Ondan önce mücerret cevher idi. İşte o kimse ki hal ile bütün bunları idrak eder."[138]

---

137 Bayrakdar, s.73-76; İlhan **Kutluer**, " İbn Tufeyl" , *DİA* , İstanbul 1999, Cilt 20, s. 418-424.

138 İbrâhim Hakkı **Erzurûmî** (ö. 1194/1780), *Marifetname*, ,İstanbul 1330, s. 162; Yusuf **Altunbaş**, "Kuran'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi" , *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas 2006, s. 10, (Yüksek Lisans Tezi).

Büyük Türk mutasavvıfı Mevlânâ ise eserlerinde kainatın kozmolojik; insanın ise biyolojik ve psikolojik evriminden söz etmiştir. Mevlânâ'da birçok âlim gibi yaratılışın Allah'ın "Ol" emriyle başladığını ve bundan "İlk Akıl" adını verdiği ilk varlığın yaratıldığını, ondanda diğer canlı ve cansız bütün varlıkların zaman içinde evrimleşerek meydana geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca insanın ruhen de evrimleşebileceğini bunun neticesinde insanın, melekleşecek kadar yücelebileceğini kabul etmiştir. Ona göre en büyük evrim faktörü ise tabiattaki ilahi aşktır.[139]

III. İlk İnsan Hz. Âdem

İnsanlığın atası olması sebebiyle *Ebü'l-beşer* olarak bilinen Hz. Âdem (a.s)'in yaratılış süreci birçok alanlarda tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalara ışık tutması ümidiyle önce Kuran-ı Kerim'de geçen âyetleri sonra hadislere açıklık getirmeye çalışacağız.

Âdem kelimesinin kökeninin hangi dilden ve hangi kökten geldiği Müslüman dil bilimciler arasında tartışılmıştır. Âlimlerin çoğu bu kelimenin Arapça asıllı olup "esmerlik" anlamına gelen el-üdme[140] veya "tip, örnek" anlamındaki el-edeme kökünden türetildiğini savunurlar.[141] Âdem kelimesi yerin kabuğu, kırmızı ve yerin tozu gibi anlamlara da gelmektedir. Kelimenin Arapça, İbranice veya başka dillerden olması anlamı etkilememektedir.[142]

Kuran-ı Kerim de Hz. Âdem (a.s)'in yaratılışı şöyle anlatılır:

" Bir zamanlar Rabb'in meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. (Melekler): "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" dediler. (Rabb'in): "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi. Ve Âdem (a.s)'e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklere gösterip: "Haydi davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin." dedi. Dediler ki: "Yücesin sen (ya Rab!). Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hakîmsin".(Allah): "Ey Âdem , bunlara onları isimleriyle haber ver." dedi. Bu emir üzerine Âdem (a.s) onlara isimleriyle onları haber verince, (Allah): "Ben size, ben göklerin ve yerin gayblarını bilirim, sizin açıkladığınızı

---

139 Bayrakdar, s.87-88.
140 Isfahani, s. 690; İbn Manzur, *Lisan-ul Arab*, Cilt 12, s. 8.
141 Bolay, "Hz. Âdem" , Cilt 1, s. 358.
142 Mustafa **Erdem**, *Hazreti Âdem*, TDV Yay. , Ankara 2017, s. 14-88.

da içinizde gizlediğinizi de bilirim" dememiş miydim?" dedi ve o zaman meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı, kibrine yediremedi, inkârcılardan oldu. Dedik ki: "Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz. "Bunun üzerine şeytan onları(n ayağını) oradan kaydırdı, içinde bulundukları (cennet yurdundan) çıkardı. Biz de: "Birbirinize düşman olarak inin, orada belirli bir vakte kadar sizin için bir karar yeri ve bir nasib vardır." dedik. Derken Âdem Rabb'inden birtakım kelimeler aldı, (onlarla tövbe etti. O da) tövbesini kabul etti. Muhakkak O, tövbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir." [143]

"Gerçekten Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim soyunu ve İmran soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı." [144]

"Ey Peygamber! Rabbinin meleklere şöyle dediğini hatırla: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağım." Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın." Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. Yalnız İblis hariç. O secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti. Allah buyurdu ki: "Ey İblis! Ne oluyor sana da, secde edenlerle beraber olmuyorsun?" İblis şöyle dedi: "Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın bir insana secde edemezdim." Allah şöyle buyurdu: "Öyle ise oradan çık! Sen, artık kovulmuş birisin. "Kıyamet gününe kadar lanet senin üzerindedir." İblis: "Rabbim! Öyle ise insanların kabirlerinden kaldırılacakları güne (kıyamete) kadar bana mühlet ver" dedi. Allah buyurdu ki: "Sen mühlet verilenlerdensin. Allah katında bilinen vaktin gününe kadar..." İblis şöyle dedi: "Rabbim! Beni saptırdığın için, mutlaka ben de yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak içlerinden ihlaslı kulların müstesnâdır." [145]

" Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra da meleklere: "Âdem (a.s)'e secde edin" dedik; hepsi secde ettiler, yalnız İblis, secde edenlerden olmadı. (Allah) buyurdu: "Sana emrettiğim zaman, seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblis): "Ben, dedi, ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın."(Allah) buyurdu: "Öyleyse

---

143 Bakara, 2/ 30-37.
144 Âl-İmran, 3/33.
145 Hicr, 15/ 28-40.

oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık, çünkü sen aşağılıklardansın."(İblis) dedi: (Bari) bana (insanların) tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver." (Allah) buyurdu: "Haydi sen süre verilmişlerdensin. "Öyleyse, dedi, beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onlar(ı saptırmak) için senin doğru yolunun üstüne oturacağım "Sonra (onların) önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından onlara sokulacağım ve sen, çoklarını şükredenlerden, bulmayacaksın." (Allah) buyurdu: "Haydi, sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık. And olsun ki, onlardan sana kim uyarsa, (bilin ki) sizin hepinizden (derleyip) cehennemi dolduracağım." (Sonra Allah, Âdem (a.s)'e hitab etti): "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yiyin; fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz." Derken onların, kendilerinden gizli kalan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: "Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti." dedi. Ve onlara: "Elbette ben size öğüt verenlerdenim." diye de yemin etti. Böylece onları aldatarak aşağı sarkıttı (önceki mevkilerinden indirdi). Ağacı(n meyvesini) tadınca, çirkin yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerini örtmeğe başladılar. Rableri onlara seslendi: "Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?" Dediler ki: "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz!"(Allah) buyurdu: "Birbirinize düşman olarak inin, sizin yeryüzünde bir süreye kadar kalıp geçinmeniz gerekmektedir." "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve yine oradan (dirilip) çıkarılacaksınız!" dedi. Ey Âdemoğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Hayırlı olan, takva elbisesidir. İşte bunlar, Allah'ın âyetlerindendir, belki düşünüp öğüt alırlar. Ey Âdemoğulları. Şeytan, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belaya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz, şeytanları, inanmayanların dostu yaptık" [146]

"(Yine unutma ki) Bir vakit meleklere: "Âdem (a.s)' e secde edin" demiştik. İblis' ten başka hepsi secde ettiler. O ise: "Ben bir çamurdan yarattığın kimseye mi secde ederim?" demişti. (Yine İblis) dedi ki: "Şu benden üstün kıldığını gördün mü? Yemin ederim ki, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, pek azı hariç, onun zürriyetini kendi buyruğum

---

[146] Araf, 7/ 11-27.

altına alacağım." [147]

"Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratmaktayım." Onu tesviye edip, düzeltip de ruhumdan ona üfledim mi derhal ona secdeye kapanın. "Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. Yalnız İblis etmedi, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. Allah: "Ey İblis! O benim kudretimle yarattığıma secde etmene ne engel oldu? Kibirlenmek mi istedin? Yoksa yüksek derecelerde bulunanlardan mı oldun?" dedi. İblis dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın." Allah: "Hemen çık oradan, artık sen kovuldun." "Ve elbette lanetim ceza gününe kadar senin üzerindedir." buyurdu. İblis: "Ya Rab! O halde insanların diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver." dedi. Allah: "Haydi belirli bir vakte kadar mühlet verilenlerdensin" buyurdu." (Sad 71-90)

Hz. Âdem (a.s)'in hayatı günümüzde hala tartışma konusu olan, farklı alanlarda farklı görüşlerin gündeme getirdiği birçok tezin savunmanın ortaya atıldığı bir mesele haline gelmiştir. Şimdi bu konu hakkında ki görüşleri sırasıyla anlatacağız.

A.Âdem- Âdemoğlu

Kuran-ı Kerim ve hadisler ışığında yapılan araştırmalara göre bir grup âlimin savunduğu düşünce şöyledir. Kuran-ı Kerim'de "insan" kelimesi cins isim olarak bütün insanlığı içine almakta ve Hz. Âdem (a.s)'de bu gruba girmektedir. Allah âyetlerde bildirildiği üzere insanı topraktan yaratmış ve meleklerine de bunu haber vermiş, secde etmelerini istemiştir. Devamında ise şeytan secde etmemiş, cennetten kovulmuştur. Hz. Âdem (a.s) ve eşi de yasak meyveyi yemeleri sonucu cennetten çıkarılmıştır.[148]

Kuran-ı Kerim'de çeşitli sürelerde zikredilen Hz. Âdem (a.s) hakkında farklı görüşleri genel sınıflandırmak istersek birinci görüşe göre Kuran-ı Kerim'de bahsedilen Âdem bütün insanlığın ilk biyolojik babasıdır. İkinci görüşe göre ise Hz.Âdem (a.s)'in hikayesi bütün insanlığı kapsamaktadır. Yani "Âdem" kelimesi ile "İnsan" kelimesi Kuran-ı Kerim'de eş anlamlı kullanılmıştır. Bu görüş farklılıklarının sebebi ise âyette geçen "halife" kelimesi ile meleklerin "Fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" anlamındaki ifadeleridir.

---

[147] İsra, 17/ 61-62.
[148] Araf, 7/ 11-27.

" وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ"

Hz. Âdem (a.s) ilk insan mıdır? Hz. Âdem (a.s) öncesi ve sonrası durum nedir bunlara açıklık getireceğiz. Âyetlere göre İnsanın oluşumunda ana madde su ve topraktır.[149]

"Allah'ın katında İsa'nın durumu kendisini topraktan yaratıp sonra ol demesiyle olmuş olan Âdem (a.s)'in durumu gibidir."(Ali İmran, 3/59) "O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır." (Rahman, 55/14) "And olsun ki, insanı kuru balçıktan, işlenebilen kara topraktan yarattık." (Hicr, 15/26) "Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu, bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır. Size kulaklar, gözler, kalpler verilmiştir. Öyleyken, pek az şükrediyorsunuz. " (Secde, 32/7-9)"Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için karışık bir nutfeden (erkek ve kadın sularından) yarattık da onu işitici, görücü yaptık."(el-İnsan, 76/2)"And olsun biz insanı, çamurdan, bir sülâleden (süzülüp çıkarılmış çamurdan) yarattık"(el-Mü'minun, 23/12).

İlk görüşe göre insanın yaratılmasında su ve toprak iki önemli ana madde olarak âyetlerde belirtilmektedir. Kuru topraktan başlayarak kara balçıktan, çamurdan, ateşte pişirilmiş hale gelinceye kadar insanın geçirdiği evreleri anlatılmaktadır. Daha sonrasında ise fiziki olarak yaratılan insana bir nefes, ruh, akıl üfürülerek Allah katında en yüksek mertebeye erişmiştir.[150] "Artık onda insanın mayası, ilk tohumu husule gelmiştir. Bu insan nev'inin bütün fertleri hakkında doğrudur. Ancak insanoğlunun ilk ferdi olan Hz. Âdem (a.s) ilk insan olduğu gibi, onun yaratıldığı o balçıkta ilk defa onda sünnet ve adet olmuş ilk tohumdur. Onun oluşumu ve mahiyeti bizce meçhuldür. İlk insan olan Âdem'i meydana getiren nutfe, tini lazip, lutfe-i emşac bir insan bedeninde teşekkül etmemiş ve insan bedeninden süzülüp çıkmamıştır. O İradeyi ilahiye ile lutfeye dönüşmüş bir balçıktan yaratılmıştır."[151] Kuran'a göre Âdem(a.s)'in yaratılışının diğer insanlarınki gibi olmadığı kesindir. Ayrıca Âdem (a.s)'in başka bir canlı türünden tekâmül suretiyle değil, topraktan tamamıyla bağımsız bir canlı türün ilk atası, yer yüzünde öteki canlıların aksine yükümlü ve sorumlu tutulan ve bunun için gerekli akıl ve irade gibi kabiliyetlerle donatılmış bir

[149] Nahl,16/ 4, Hac, 22/ 5, Mü'minun, 23/ 14-16, Rum, 30/ 20-21, Fatır, 35/ 11,Yasin, 36/ 77, Sad, 38/ 71, Mü'min, 40/ 67, Necm, 53/ 45-46, İnsan, 76/ 2, Kıyame, 75/ 36-39.
[150] Secde, 32/ 9, Hicr, 15/ 29, Sad, 38/ 72, Enbiya, 21/ 91.
[151] İsmail **Cerrahoğlu** , "Kuran'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri", *AİFD*, Cilt 20, Sayı 16, s. 95.

varlık olarak yaratıldığı açık ve net olarak açıklanmıştır.[152]

Hz. Âdem (a.s)'in yaratılışının diğer insanlarınki gibi olmadığı Âl-i imrân suresinin 59. âyetinde geçtiği üzere kesindir.

"Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem (a.s)'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona ''ol"dedi ve oluverdi.''

İbni Kesir[153], Taberî[154], Razi[155], Ömer Nasuhi Bilmen, Elmalı Hamdi Yazır gibi âlimlere göre ilk insan Hz.Âdem topraktan yaratılmıştır. Bu âyetten kasıtta, topraktan Âdem'i çıkararak onu insan yapan yüce irade, babasız Hz.İsa'yı yaratan kudretin ta kendisidir. Hristiyanlara bir cevap olarak Hz.İsa Allah'ın oğlu değil onun bir yaratığıdır. Nasıl Âdem'i annesiz ve babasız yarattıysa Hz. İsa'yı da babasız yaratabilir.

Mevdûdî'ye göre ise ilk insanın yaradılışının tam olarak anlamanın zor olduğuna değinmiştir. Çünkü insanın yeryüzü materyallerinden nasıl yapıldığını, ona nasıl şekil verilip mükemmelleştirildiğini ve ruhun ona nasıl üflenildiğini kavrayabilmekten aciziz ayrıca Kuran'da anlatıldığı şekliyle insanın yaradılış anlatımı, Darwincilikten tümüyle farklıdır. Kuran insanoğlunun hayata "insan" olarak başladığını ve bütün tarih boyunca da insanlık öncesi veya dışı hiçbir durum ile ilişkisi olmadığını söylemektedir. Allah onu hayatının daha ilk gününde bir insan olarak yaratmış ve hayatının henüz daha başlangıcında onu idrak ve şuur ile donatmıştır.[156]

Bu görüşe göre Kuran-ı Kerim'de yaratılışı açık bir şekilde belirtilen ilk insan Hz. Âdem'in başka insanların devamı olduğunu ileri sürmek Kuran âyetlerini inkar anlamına gelmektedir. İslam hadisçileri ve fakihleri "Ebu'l-Beşer" olarak nitelendirilen Hz. Âdem'in ilk insan olmasında şüphe yoktur. Kuran'da yaratıldığı zamanın belirtilmemesi ve bilimsel bir takım yapılan araştırmalarla ilk insana ait bilgilerin farklı veriler sunması Hz.Âdem'in ilk insan olma özelliğini etkilemeyecektir. Çünkü Kuran'da da üzerinde durulan, yaratılış zincirinin başında bulunan ve bizzat Allah tarafından topraktan

---

152 Bolay, s. 358.

153 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî **İbn Kesir** (ö. 774/1373), *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, Cilt 12, s. 6341-6342.

154 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî **Taberi** (ö. 310/923), *Taberi Tefsiri* (çev. Kerim Aytekin - Hasan Karakaya), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, Cilt 1.

155 Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, Cilt 14, s. 90.

156 Mevdûdi, Tefhimu'l Kur' an, Cilt 1, s. 50.

yaratıldığı belirtilen ilk insanın, Hz. Âdem (a.s) olmasıdır.[157]

Kuran' da Hz.Âdem(a.s)'in yaratılışına dair âyetlerin tespitini Celal Yeniçeri şöyle açıklamıştır: "İlk insanın topraktan yaratıldığına dair Kuran'da altı âyet, onun niteliksiz sadece çamur safhası hakkında altı âyet, bu çamurun değişik nitelik ve safhalarını veren âyetler sayısı da gene altıdır. Nitekim insanın ana karnında hücre bölünmesi ve molekül sıralanması yoluyla oluşup gelişmesini ifade eden "fatr" fiilide altı yerde dile getirilmiştir. Nihâyetinde bir bebeğin ana karnında doğuncaya kadar geçirdiği altı safhaya da değinilmiştir. Buradan anlaşılan şudur ki ilk insan da ana rahmi dışında benzer safhalar geçirmiş veyahutta onun tabiattaki bu oluşum ve gelişim safhalarına benzer merhalelerin yerini bu sefer ana karnında ki bu safhalar almıştır. Bütün bunlar ayrıca göklerin altı oluşum safhasıyla eşleşmiş bulunmaktadır."[158]

İkinci görüşe göre; Kuran-ı Kerim'de "Âdem" kelimesi ile "insan" kelimesi eş anlamlı kullanılmış, Hz.Âdem(a.s)'in bütün insanlığın ilk biyolojik babası olduğu üzerinde durulmamıştır. Evrime karşı çıkanların da en büyük yanılgısı burada başlamıştır.

Bu görüşü savunanlara göre Allah "ol" emriyle yaratmış âyetin devamında gelen "feyekun" muzari sigasıylada yaratma aşamalı olarak devam etmiştir. Bu görüşü savunanlar Nuh suresi 17. Âyetini *"Allah sizi yerden bitirip yetiştirmiştir"* âyetini insanın ilk oluşumunu yerden bir bitki olarak çıktığına dayandırmıştır.[159] Daha ileri boyutta âlimlerin bazıları evrim teorisine yaklaşarak insanın bitkiden hayvana hayvandan insanlık mertebesinin başına geçtiğini savunur. Süleyman Ateş [160] makalesinde bu görüşü İbn Miskeveyh'in şu tesbitlerini dile getirerek açıklama getirmiştir. " İbni Miskeveyh'e göre nefs yani ruh, çeşitli dünya varlıklarında kendini göstermiş ve tekâmül ederek insanlık mertebesine gelmiştir. Bu yüce hayat eserini kabul eden ilk varlık bitkidir. Aşağı düzeyinde bitki, tohumsuz ürer. Otlar gibi. Bunlar minerallerden, azıcık hareket yeteneğiyle ayrılırlar. Hayat eseri nefs, bitkilerde güçlenmeye devam eder, gelişir, tohumla üreyen bitkiler meydana gelir. Bunlardan sonra köklü, yapraklı ve meyvalı ağaçlar türer. Ağaçların da ilk mertebesi, dağlarda, çöllerde, adalarda kendi kendine bitenlerdir. Bunlar, türlerini tohumla sürdürmekle beraber ağır hareketlidirler.

157 Erdem, s.133.
158 Sait **Şimşek** , *Yaratılış Olayı*, Beyan Yay. , İstanbul 1998, s.30.
159 İsmail **Yakıt**, "Kur' an' da Hz. Âdem", *Süleyman Demirel Üniverstesi İFD*, Isparta 1998, Sayı 6, s. 5.
160 Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kūb b. **Miskeveyh** el-Hâzin (ö. 421/1030), *Al-Favzul-Asğar*, Beyrut 1319, s. 87-91; Ateş, "Kuran-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", *AÜİFD*, Cilt 20, s. 28.

Sonra zeytin, nar, ayva, elma, incir ve benzeri gibi güzel toprağa, tatlı suya, mu'tedil havaya ihtiyacı olan ağaçlar hasıl olur. Nihâyet evrim, üzüm ve hurma ağacına varır. Bitki, hurma ile tekâmülünün son sınırına varmış, hurmada artık hayvan özelliği belirmeye başlamıştır. Hurma ile hayvan arasında çok benzerlik vardır. Hurmanın erkeği, dişisi vardır. Meyve vermesi için tıpkı hayvanlardaki birleşmeye benzer şekilde aşılanması gerekir. Kök ve damarlarından ayrı olarak hurmada temel bir organ daha vardır ki buna bir şey oldu mu hurma ölür. Bu organ, arzın içindeki baştır. Bu baş hayvan beyni gibi görev yapar. Bu toprakta sabit kaldıkça hurmanın hayatı sürer. Hurma, bitkinin son ve hayvanın ilk derecesindedir. Bundan sonra azıcık serbest hareket kabiliyetine sahip, köke muhtaç olmadan yaşayabilir, yalnız dokunma duyusu bulunan basit hayvanlar meydana gelir. Nehir ve deniz kıyılarında bulunan sedef ve salyangoz gibi. Evrim devam eder, kurtlarda, kelebeklerde olduğu gibi duyu gücü artar. Hayat eseri nefs, evrimle kuvvetlenir, köstebek ve benzeri gibi dört duyu sahibi hayvanlara, oradan da karınca, arı ve gözleri boncuğa benzeyen, göz kapakları olmayan hayvanlara varır. Bunlarda henüz görme duyusu zayıftır. Daha sonra beş duyu sahibi hayvanlar türer. Bunlar da derece derecedir. Kimi aptaldır, hisleri cevval değildir; kimi zekidir, hisleri latiftir, terbiye edilebilir, emir ve yasağı kabul eder, sözden anlar, ayırım yeteneğine sahiptir. Hayvanlardan at, kuşlardan doğan gibi. Nihâyet evrim insan sınıfına yaklaşmıştır. Hayvanlık mertebesinin sonu, insanlık mertebesinin başında maymunlar ve benzeri hayvanlar vardır. Bunlarla insan arasında azıcık bir mesafe kalmıştır. Burası atlanınca insan olur. Bu noktaya gelince nefsin boyu düzelir, azıcık ayırım gücü, bilgi kazanma yeteneği hasıl olur. Dünyanın uzak kutup bölgelerinde yaşayan bu ilkel insanlarla hayvan arasında büyük fark yoktur Bunlardan hikmet sadır olmaz, komşu milletlerden de bilgi öğrenmezler. Bu yüzden halleri bozuk, yararları azdır. Daha da evrimleşen orta kuşaktaki insanlar, işte gördüğün bu zeka, bilgi ve merhamet düzeyine gelmişlerdir." Erzurumlu İsmail Hakkı, Mevlânâ gibi âlimler de bu düşünceyi savunmuştur. Sonrasında Süleyman Ateş, âyetler kapsamında şu yorumları getirmiştir.*“ O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz! “* [161] Ateş’e göre bu âyetlerde insanın yaratılışının üç aşaması anlatılmaktadır: 1) Anorganik aşama, 2) Tohum olup rahme

---

161 Secde, 32/ 7-9.

tutunma aşaması, 3) Rahimde düzenlenip insan formuna gelme aşaması. Ateş'e göre Kuran, insanı ruh üflenmeden önceki aşamasında üçüncü şahış olarak anmaktadır. Akıl ve duyularına ruh üflendikten sonra kavuştuğu için sonrasında ikinci şahıs olarak insana hitap etmektedir. Kullanılan "ثم" lafzının ise geçen aşamaların uzun süreçli olduğuna delalet ettiğini söyler. Ateş, Kuran'da Allah'ın (رفيع الدرجات) kavramını ise dereceleri, mertebeleri yükselten, yani yaratışını adım adım yükselten, olgunlaştıran anlamına geldiği şeklinde kullanıldığını savunur. Ona göre bu ve benzeri âyetler, organik evrimi ortaya koymaktadır.[162] Ateş devamında ise ilk insanın yaratılışından bahseden âyetlerde, genellikle Âdem kelimesini insan kelimesi yerine kullanıldığını söyler.

" وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَۗ فَسَجَدُوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ"

"Biz sizi yarattık, sonra şekillendirdik, sonra meleklere: Âdem (a.s)'e secde edin dedik."[163]

Âdem kelimesi Kuran'da özel isimden ziyade insan nev'ini göstermektedir. İlk insanın yaratılışından bahseden âyetler, genellikle Âdem yerine insan kelimesini kullanır. Bu âyette de, insanın topraktan yaratılıp çeşitli aşamalardan geçip şekil verildikten sonra Âdem adını alıp meleklerin ona secde ettiği anlatılır. Âyetten açıkça anlaşıldığı gibi Âdem tekâmül sonunda akıl ve duyulara sahip olan ilk insanın adıdır. Melekler Âdem'e ilk yaratıldığı anda değil insan biçimini aldıktan sonra secde etmişlerdir. Bütün bunlarla beraber Ateş insanın hayvan veya bitkilerden evrimleşerek değil kendi türünden tekâmül yoluyla insan safhasına geldiğini söyler.[164]

Muhammed Şahrur ise Kuran-ı Kerim'de "beşer" ile "insan" kelimelerinin farklı anlamlarda kullanıldıklarını, beşer kelimesiyle insanın fizyolojik varlığının ifade edildiğini, "beşerin" evrimle "insan" a yükseldiğini ileri sürmektedir. İnsan da tıpkı diğer canlılık niteliğini taşıyan varlıklar gibi evrimleşme sonucu ve hayvanların sıçrama yoluyla ortaya çıkışları gibi ortaya çıkmış, onlarla eş zamanlı olarak evrimleşmiştir. Günümüzde çocuk nasıl ana karnında üç türlü karanlık içerisinde yaratılıştan yaratılışa geçiyorsa, beşerin ortaya çıkması da üç evrede gerçekleşmiştir.[165]

---

162 Ateş, *"Kuran ı Kerim e Göre Evrim Teorisi"*, s. 131.
163 Araf, 7/ 11.
164 Ateş, *" Kuran'ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi"*, s. 130-140.
165 Şimşek, s. 46.

Yukarıda zikrettiğimiz Süleyman Ateş'in görüşleri ile Muhammed Şahrur'un görüşleri benzerlik gösterir. Yalnız Süleyman Ateş insan türünün kendi içindeki evriminden bahsederken, Şahrur Darwinizm'e yakın insan-hayvan bütün canlıların tek canlıdan türediğini dile getirmiştir. Şahrur'a göre insan uzun müddet "beşer" olarak yaşamıştır. Bu dönemde konuşması yoktur. Dört ayak üzerinde yürümektedir. Ön ayakları ağaca tırmanacak yapıdadır. Üçüncü ve en üst aşamasında ruh üflenerek anlamlı sesler çıkartmaya başlamış, cennetten çıkış bu aşamada gerçekleşmiştir.[166] Bu bağlamda Mustafa İslamoğlu'nun görüşleride Şahrur'la benzerlik göstermektedir.[167] Şahrur Zümer Suresi 6. Âyette geçen "nefsi vahide"den yaratmayıda evrimle bağdaştırarak yorumlamıştır.

Âlimlerin âyetlere getirdiği yorumlamalara eleştiri olarak şunlar söylenebilir. Nefsi vahideden kasıt, Allah o âyetinde insanlara seslenmiştir ve bir nefisten yaratıldıklarını söylemiştir. İnsanlarla hayvanların tek nefisten ürediklerini düşünmek mümkün değildir. Ayrıca "beşer" ve "insan" kelimeleri eş anlamlı olarak Kuran'da kullandıldığı yerler vardır. "Beşer" kelimesiyle insanın fizyolojik yönüne, "insan" kelimesiyle insanın sosyal yönüne işaret eden âyetler vardır.[168]

" De ki: "Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın." [169]

"Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir."[170]

Yukarıda ki âyetlerde görüldüğü üzere "beşer" kelimesiyle peygamberler kastedişmiştir. Dolayısıyla "beşer" kelimesinden aklı olmayan varlığa denir yorumunu çıkartmak âyetlere zıt düşmektedir. Çünkü peygamberler akıl sahibi insanlardır.

---

166 Şimşek, s. 47.
167 Mustafa **İslamoğlu**, *Yaratılış ve Evrim*, Düşün yay. , İstanbul 2015, s. 95-189.
168 Şimşek, s. 52.
169 Kehf, 18/ 110.
170 Şuarâ, 26/ 51.

B. Halife olarak Hz. Âdem

Âyetlerde geçen “halife” ve “fesat çıkaracak ve kan dökecek” ifadeleri Âdem’den önce başka yaratılan var mıydı sorularına zemin hazırlamış ve çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır. Konuya açıklık getirmek için halife kelimesinin ne anlama geldiğine ve meleklerin sualinden ne anlamamız gerektiğine bakmak gerekir.

“Hani rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.”

"وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ"

Birçok klasik dönem müfessirleri bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır. Âyette hem Âdem (a.s)’in hem de onun soyunun, yeryüzünün halifeleri olduğuna, Allah’ın kendilerine verdiği üstün meziyetlerle hem Allah’a kulluk eden hem de yeryüzünde Allah’ın emir ve yasaklarının yerine getirilmesini sağlayan bir varlık olduğu söylenmiştir. Ayrıca diğer birçok varlıkları kendi hizmetinde kullanan bir varlık olduğuna da dikkat çekilir. Çeşitli âyetlerde Allah’ın emri doğrultusunda meleklerin Âdem(a.s)’e secde ettikleri bildirilmiştir. Buna göre Allah Âdem’i meleklerden üstün ve onların saygısına layık bir konumda yaratmıştır. Bu özellikler yalnız Âdem(a.s) ile kısıtlı kalmamış aynı zamanda bütün insanlığı kapsayan bir meziyet olarak anlatılmıştır.[171]

Sâbunî âyetteki "خليفة" kelimesini başkasının arkasından gelen ve onun yerine geçen kimse demek olarak açıklamıştır. Sonundaki tâ’nın mübâlâğâ için geldiğini, insanın Allah’ın hükümlerini icra etme ve O’nun Rabbani emirlerini uygulama hususunda O’na vekalet ettiği için “halife” diye isimlendirildiğini söylemiştir. “Ey Davut biz seni yeryüzünde halife yaptık.”[172] mealindeki âyette de bu manada kullanıldığını belirtmiştir. Sâbunî’ye göre âyette ki halife Âdem(a.s) veya asırdan asıra, nesilden nesile birbirlerinin yerine geçecek ve Allah’ın hükümlerini icra edecek bir kavimdir.[173]

---

171 Bolay, s. 359.
172 Sâd, 38/ 26.
173 Muhammed Ali Es- **Sâbunî**, *Safvetü’t Tefâsir*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1992, Cilt 1, s. 81.

Taberî ise halife kelimesinden Allah'ın yeryüzünde kendisi için bir halef yaratacağını ve yarattıkları arasında onun adına hükmedecek kişinin Âdem (a.s) olacağı yorumunu çıkartmıştır. Meleklerin "orada bozgunculuk yapacak kan dökecek kimseyi mi yaratacaksın?" demesinin ise itiraz ve protesto mahiyetinde değil durumu öğrenmek mahiyeti için olduğunu belirtmiştir.[174] Taberî'nin İbn Mesud'dan naklettiğine göre melekler bu sözü Allah Âdem(a.s)'i yaratacağını söylediği zaman ya meleklerin sormaları üzerine ya da onlar sormadan insanın özelliklerinden haber verdiği için öyle söylemiş olabilirler.

Râzi'ye göre halife başkasının yerine geçen, başkasının yerini alan kimseye denilir. "Halife" ile kimin kastedildiği hususunda da iki görüş vardır. a) Bu Âdem(a.s)'dir. Allah'ın "Sen orada bozgunculuk yapacak birisini mi yaratacaksın?" sözünden murad ise Âdem(a.s) olmayıp zürriyetidir. b) Halifeden murad Âdem(a.s)'in zürriyetidir. Buradaki halifeden muradın Hz.Âdem olduğunu söyleyenler ise Allah'ın Âdem(a.s)'i niçin "halife" diye isimlendirdiği hususunda ihtilaf etmişler ve bu hususta iki görüş zikretmişlerdir. Birincisi; Cenab-ı Hak cinleri yeryüzünden sürüp Âdem(a.s)'i yeryüzünde iskan edince, Âdem (a.s) kendisinden önceki bu cinlerin halefi, halifesi olmuştur. Bu görüş İbn Abbas'tan rivâyet edilmektedir. İkincisi; Allah Teala Âdem(a.s)'i halife diye isimlendirmiştir. Çünkü Âdem(a.s) Allah'ın mükellef kulları arasında hükmetme hususunda Allah'ın halifesidir. Bu görüş ise İbn Mesud, İbn Abbas ve Suddi'den rivâyet edilmekte olup Cenab-ı Hak'ın: "Muhakkak ki biz seni yeryüzünde halife yaptık; öyleyse sen insanlar arasında hak ile hükmet" âyetiyle de te'kit edilmektedir. Halifeden muradın Hz. Âdem(a.s)'in zürriyeti olduğunu söyleyenler ise şunu söylemektedirler: Allah onları onlar birbirlerinin yerlerine geçtikleri için halife olarak isimlendirmiştir. Bu Hasan Basrî'nin görüşüdür. "Sizi yeryüzünde halife yapan O Allah'tır"(Enam, 6/165) Âyeti bu görüşü takviye etmektedir."[175]

Zemahşeri ise Keşşaf'ında bu âyete şöyle bir yorum getirmiştir. "Âyette anlam "size halife" şeklindedir, çünkü yeryüzünün önceki sakinleri meleklerdi; Âdem(a.s) ve neslinden gelenler onlara halife tayin edildi. Çoğul kullanılmamasının nedeni ise; halife ile Âdem(a.s) kastedilmiş, onun zikredilmesinden sonra soyunun zikredilmesine ihtiyaç kalmamıştır. Nitekim Mudar Haşim gibi ifadelerde sadece kabilenin babasının ismi

---

174 Taberî, Cilt 1, s. 35.
175 Razî, Tefsîr-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Cilt 2, s. 244.

söylenir ama tüm kabile kastedilir ya da burada "size halife olacak kimse" anlamı veya "size halife kılacağımız bir halef" anlamı da kastedilmiş; bu sebeple tekil kullanılmış olabilir. Bununla birlikte "benim halifem" manası da kastedilmiş olabilir, çünkü Âdem (a.s) Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Aynı şekilde diğer bütün peygamberlerde öyledir. Nitekim " seni arzda halife kıldık" (Sâd, 38/29) âyetinde bu durum ifade edilmiştir."[176] Zemahşeri "meleklerin kan döküp ve fesat çıkaracak birini mi yaratacaksın?" sorusunu ise şöyle açıklamıştır; burada bir hayret ifadesi vardır. Allah Teala iyiliği emreden hikmet sahibi bir yaratıcı olduğu halde neden itaat eden kullar yerine masiyet ehli kulları halife kılıyor diye hayrete düşmüşlerdir. Bunu gayba dair bir bilgi değil mi diye düşünürsek onlar bunu ya Allah'ın bildirmesiyle ya da Levh-i Mahfuz'dan öğrenmişlerdir veya sadece meleklerin günahlardan korunmuş-masum varlıklar olduğunu, mahlukattan hiçbirinin bu nitelikte olmadığını biliyorlardır ya da meleklerden önce yeryüzünde yaşayan ve orada fesat çıkarmış olan diğer canlı türünü insana kıyaslamışlardır. "[177]

Mevdûdî ise; kendisine otorite tarafından verilen görevleri, onun yerine kullanan kişiye halife denileceğini söylemiştir. Meleklerin sorusu ise itiraz amacıyla değil mesele hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak amacıyla sorulmuştur. Çünkü melekler Allah'ın hiçbir işine itiraz edemezler. Onlar halife denince bu şekilde bir ifade kullanmalarının sebebi yaratılacak varlığın evrenin zorunlu kanunlarla yönetilen düzenine nasıl uyum sağlayacaklarını anlayamamalarından kaynaklanmaktadır.[178]

Tabetâi yeryüzünde sözü edilen halifeliğin, ancak bireylerin bir araya gelmesiyle gerçekleşen toplumsal hayatta söz konusu olduğunu olacağını dile getirmiştir. Bunun sonucunda da doğal olarak bozgunculuk ve kan dökücülüğün kaçınılmaz olduğunu söylemiştir. Meleklerin sarf ettikleri sözler ise itiraz ve karşı çıkma amacıyla değil bilmedikleri hususları öğrenme amacıyladır. Söz konusu halife ile ilgili olarak içinden çıkamadıkları meseleleri çözüme kavuşturma amacına yöneliktir. Ayrıca Tabetai bu halifeliğin bazı tefsir âlimlerinin ihtimal verdikleri gibi insanlardan önce yaşayan bir tür canlı adına olmadığını söylemiştir. Devamında ise şu açıklamaları getirmiştir; İddiaya göre bu canlı türü yok olunca yüce Allah insanları onlara halife kılmak istemiştir. Ama bu doğru değildir. Çünkü yüce Allah'ın onlara Âdem (a.s)'e isimleri öğretmek süretiyle

---

176 Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-**Zemahşerî** (ö. 538/1144), *Keşşaf Tefsiri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2016, Cilt 1, s. 340.

177 Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri*, Cilt 1, s. 340.

178 Mevdûdî, *Tefhimül Kuran*, Cilt 1, s. 20.

verdiği cevap söz konusu iddiayla bağdaşmıyor. Bundan dolayı hilafet Hz. Âdem (a.s)'in şahsıyla değildir. Bir ayrım gözetilmeksizin tüm soyu bu görevde ona ortaktır. İsimlerin öğretilmesi, bu bilginin insanın özüne yerleştirilmesi demektir. Halifeliğin tüm insanları kapsadığı yüce Allah'ın şu sözünde de vurgulanmaktadır. "Hani sizi Nuh kavminden sonra, halifeler kıldı." (Araf, 7/69)[179].

Bazı müfessirler âyetin mealini "halife yaratma" değil de "bir halife tayin etmek" olarak tercüme etmişlerdir. Buradan da yola çıkarak Hz. Âdem (a.s)'in insanlığın biyolojik babası olduğunu reddetmişlerdir. Bu bağlamda Yakıt'ın yorumunu bütün olarak vermek doğru olacaktır; "Yeryüzünde bu âyetin insanın yaratılışı ile ilgili olduğunu zannedenler, meleklerin sözlerine de yukarıda görüldüğü gibi istikbal manası vermişlerdir. Kaldı ki bu âyette yedi adet muzari fiil (şimdiki ve geniş zaman kipi) ile yine şimdiki zaman anlamında bir adet ism-i fail olan kelime vardır. İşte tarihi meal ve tefsir yanılgısını devam ettirenler bu fiillerin üçü ile ism-i faili hiçbir sebebi olmaksızın gelecek zaman kipiyle tercüme edip diğerlerine şimdiki zaman manası vermişlerdir. Böylece aynı âyet içinde geçen bu fiillerin arasındaki zaman ahengini bozuyorlar ve güya Allah'ı zaman konusunda bir tenakuzda bırakıyorlar. Halbuki mana, hal sigasıyla (muzari=şimdiki zaman kipi) "orada fesat çıkarmakta ve kan dökmekte olanı mı halife tayin ediyorsun?" dur. Çünkü insanın yaratılması daha önce gerçekleşmiş ve melekler insanların bu fiilleri yapmakta olduklarını söylemektedirler.''[180]

Bu yorumların dışında İslam literatürüne Hz. Âdemden önce başka insan varmıydı düşüncesi Cafer-i Sadık tarafından ortaya atıldığıda ileri sürülmektedir. Rivâyetlere göre Cafer-i Sadık Peygamberden Hz.Âdem'den önce yeryüzünde yüz bin Âdem olduğu şeklinde bir haber nakletmiştir. Bu da daha sonra Ehl-i Sünnet'e muhalif Şiiler tarafından kullanılmıştır.[181]

Zikredilen görüşler kapsamında vardığımız sonuç şudur. Yeryüzünde insanoğlunun ilk temsilcisi olan Âdem (a.s)'in ne zaman yaratıldığı hususundaki Tevrat ve İsrailî görüşler , veyahut Âdem'den evvel birçok Âdemlerin olacağı rivâyetleri, sübut ve delalet bakımından kat'i bir delile dayanmamaktadır. Kuran ve sahih hadisIerde bu hususu

---

[179] Muhammed Hüseyin **Tabâtabâî** (ö. 1981), *El Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân* (çev. Vahdettin İnce), Kevser Yay., Cilt 1, s. 185.

[180] Yakıt, *"Kuran' da Hz. Âdem"*, s. 4.

[181] Erdem, s. 133.

destekleyecek bir şey yoktur. İtikad açısından imanımızı zedeleyecek yorumlara da itibar edilmez. Kuran Ebu'l-Beşer olan Âdem (a.s)'in yaratıldığı tarihi, ne bildirmiştir ne de hududlandırmıştır. O, sadece insanların tek bir nefisten ve zevcesinin de aynı cevherden yaratıldığını ve bunlardan bir çok erkek ve kadın türeyip yer yüzüne yayıldığını haber vermektedir. Buradan anlaşılıyor ki İslam'a göre insanın veya Âdem (a.s)'in yaratılışının belirli bir başlangıcı yoktur. Onun içindir ki belirli bir başlangıç tayin etmek tamamen İsrailiyat dediğimiz haberlere dayanmaktadır.[182]

3. 3. Hadislere göre Hz. Âdem

Hz. Âdem'le ilgili hadis rivâyetlerini incelediğimizde âyetlerde bulamadığımız netliği ve detayları, bu rivâyetlerde görebiliriz. Allah'ın Âdem'i kendi suretinde Cuma günü yarattığını, boyunun o sıra altmış zira olduğunu ve Cuma günü cennetten çıkartacağı detayını içeren bilgilere hadis rivâyetlerinden ulaşıyoruz. Bu rivâyetlerden bazıları şöyledir.

"*Ebû Hureyre, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle dediğini nakletti: Allah Âdem'i yarattı. O sırada boyu altmış zira idi. Daha sonra meleklerin (sözleri üzerine Âdem (a.s)'e* Sana *ve zürriyetine olan selamlarını işit, dedi. O da meleklere "Es-Selamu aleykum" dedi, melekler dediler ki, selam (ın kaynağı) Allah'tır. Cennet'e giren herkes Âdem suretinde girecektir. Yaratma şimdiye kadar hâlâ da devam etmektedir."*[183]

"Ebû Hureyre, Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakletti: Üzerine güneşin doğduğu enhayırlı gün Cuma günüdür. Âdem (a.s)'in yaratılışı ondadır. O gün cennete konulmuş ve o günde çıkarılmıştır. Kıyamet de ancak Cuma günü kopacaktır."[184]

"Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Sizden biri, bir kardeşiyle kavga ettiğinde yüzüne vurmaktan sakınsın. Çünkü Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır"[185]

Ebû Mûsâ el- Eş'arî, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu haber verdi:

---

[182] Cerrahoğlu, s. 19.

[183] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-**Buhârî** (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, Matbaatü'l- Behiyye, Mısır 1300, Enbiya, 1.

184 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. **Müslim** el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, Daru'l-Hadis, Kahire 1997, Salât, 17.

185 Muslim, Sahîh, Edep, 115; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. **Hanbel** (ö. 241/855) , *el-Müsned*, yy., Beyrut 1988, 2/244.

Allah, Âdem'i, tüm yeryüzünden kabzettiği bir toprak parçasından yaratmıştır. Onun için Âdemoğulları toprak (çeşitleri) gibi gelirler. İçlerinden kırmızı, beyaz, siyah ve bunların arası renkte olanlar olduğu gibi sehl, hüzn, temiz ve kirli olanlar da vardır.[186]

Yapılan hadis taramalarında konuyla ilgili iki yüz yetmiş altı rivâyet (276) tespit edilmiş olup, otuz üç ayrı râvî tarafından nakledilmiştir. Yüz elli sekiz (158) rivâyet Muksirûn dediğimiz sahâbilerden gelmiştir.[187]

Kısaca, *"Süret hadisi"* şeklinde bilinen "Allah Âdem'i kendi süretinde yarattı" hadisi, tasavvuf ve kelam ilimleri başta olmak üzere İslam düşünce dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Bu hadis, genelde İslam, özelde ise hadis konusundaki iddiaların dayanaklarından birisi olması sebebiyle, oryantalistlerin de merakını uyandırmıştır. Bu hadis en meşhur hadis kitaplarında yer almasına rağmen Müslümanlar arasında ve Batıda, İslam'a Yahudi kaynaklarından geçtiğini savunanlar olmuştur.[188]

Burada bulunan "suret" kelimesine birleşen "ha" zamirinin kimin yerine tuttuğu konusu hadisçiler arasından tartışılmıştır. Bizde bütün bu rivâyetler Hadis bilimlerinin konusu olduğu için detayına girmeden, konumuza ışık tutacak ölçüde Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine yer vererek açıklayacağız. Ehl-i sünnet âlimleri, bu konunun çeşitli şekillerde yoruma müsait olmakla birlikte, hadiste kastedilen mananın, Allah'ın Hz. Âdem'i; yaşayıp vefat ettiği suret üzere yarattığı şeklinde olduğu hususun da birleşmişlerdir. Onlara göre Hz. Âdem, zürriyeti gibi şekil değiştirmemiş; kendisinin yeryüzündeki sureti ne ise cennette ki sureti de odur.[189]

IV. Kuran-ı Kerim'e Göre İnorganik Evre Ve Süreçleri

İnsanın yaratılışı, göklerin, yerin, bitkilerin yaratılışından sonra olmuştur. Aslında evrenin yaratılışıyla insanın yaratılışı arasında bir bağ vardır. Allah yeryüzündeki her şeyi insanoğlu için yaratmıştır.[190] İnsanoğlunun yeryüzündeki varoluş sebebini de şu âyetle açıklamıştır; "O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı

---

186 Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-**Tirmizî** (ö. 279/892), es- Sünen, yy., yy., ty., Tefsir, (Bakara Suresi), 1.

187 Nurullah **Agitoğlu**, "Kutsal Metinlerde Ve Hadislerde Hz. Âdem –Tespit Ve Değerlendirme", *The Journal of AcÂdemic Social Science Studies*, Summer II 2014, Number 26, p. 269-287.

188 Hüseyin **Kahraman**, "Süret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi", *Hadis Telkikleri Dergisi (HTD)*, 2003, Sayı 1/ 1, s. 51-70.

189 Erdem s. 127.

190 Bakara, 2/ 2.

yaratmıştır."[191] Görüyoruz ki insan yaratılışın son halkasını oluşturmaktadır. İnsanın oluşumuyla ilgili âyetleri gözden geçirdiğimizde yaratılışın ana maddelerinin su, toprak, toprağın geçirdiği çeşitli aşamalar ve meni olduğunu görüyoruz. Şimdi bunları sırasıyla ele alacağız.

A. İnsanın Yaratılışının Ana Maddeleri

1. Su

İnsanın varlık safhasına geçmesi çeşitli merhalelerden sonra olmuştur. Bu inorganik sürecin ilki sudur. Su Kuran-ı Kerim'de nebati hayatın zorunluluğu dölleyici özelliği olan üreme bezlerinden çıkan meni anlamında kullanılmıştır. Her canlının sudan yaratıldığını, bütün canlıların aslının bir olduğunu Allah Teala âyetleriyle bildirmiştir. "*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı*?"[192] "*Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yol alır. Allah dilediğini yaratıyor, Allah her şeye kādirdir*." [193] Ayete baktığımızda Allah Teala su (ماء) kelimesini nekra olarak zikretmiştir. Ayette asıl zikredilen ise her canlının kendi türüne ait sudan türemesidir.[194]

2. Toprak

Su aşamasından sonra ikinci aşama topraktır. İnsanın orijini topraktır. Allah insanın yaratılışını topraktan başlattığını ifade ederken, bu yaratma olayını sıradan her insanın kolayca anlayabilmesi gayesini gütmüştür. Toprak mefhumunu mecazen kullanmıştır.[195]

"*Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona "ol" dedi ve oluverdi*."[196] "*Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık*"[197] Âyetlerde açıkça belirtildiği gibi insan toprak ve su karışımı olarak yaratılmıştır. Kısacası kainatın orijini su, insanın orijini ise

---

191 Mülk, 67/ 2.
192 Enbiya, 21/ 30.
193 Nur, 24/ 45.
194 Razi, Tefsir-i Kebir, Cilt 17, s. 122.
195 Aydın, s. 116.
196 Âli-İmran, 3/ 59.
197 Hac, 22/ 5.

topraktır. Ayrıca topraktan yaratmayla Hz.Adem'in yaratılışından ziyade insan vücudundaki elementlerle ilişki kuran yorumlarda getirilmiştir.[198]

3. Çamur

"*Toprak ve suyun birleşmesiyle yaratmada üçüncü aşamaya geçilmiştir. O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.*"[199] *"Hani, meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik. İblîs'in dışında hepsi secde ettiler. İblîs, "Ben, çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim!" dedi.*"[200]

4. Çamurdan Süzülmüş Öz

Çamur aşamasından sonra gelen bu kısımda çamurun özüne doğru bir ilerlemenin olduğunu görüyoruz.

"Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz"[201]

5. Yapışkan Çamur

Çamurun özü oluştuktan sonra yavaş yavaş şekil almaya başladığı yapışkan çamur evresine geçilmektedir. Bu aşamada artık çamur şekil almaya müsait hale getiriliyor.

"Şimdi o inkârcılardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık."[202]

6. Değişken Cıvık Çamur

Çamura bu evrede şekil verilmeye, biçimlendirilmeye başlanmıştır.

"Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık." "Dedi ki: "Ben, şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattığın bir insana asla secde etmem!"

---

198 Hayrettin **Karaman**, Mustafa Çağrıcı ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu Tükçe Meali ve Tefsiri*, Cilt 3, Ankara 2007, s. 712.
199 Secde, 32/7.
200 İsra,17/61.
201 Mü'minun, 23/12.
202 Saffat, 37/11.

7. Pişmiş Kuru Çamur

Bu merhalede şekil verilen çamur pişirilerek dış görünüş olarak son şekline kavuşuyor ve inorganik evreninde son aşamasını teşkil ediyor. *"O, insanı ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamurdan yarattı."*[203] İnsanın orijini toprak olmasına rağmen bu süreç tedrici olarak devam ediyor. Sonucunda ise insan inorganik evreden organik evreye geçiş yapıyor. İnsanın bu süreçleri geçirmesi tekâmüldür. Modern bilime baktığımızda da tabiattaki elementlerin, insan bedeninde de mevcut olduğunu görüyoruz. Vücudumuzun yapıtaşları olan demir, oksijen, kalsiyum, çinko gibi elementlerin hepsi toprakta mevcuttur. Sonuç olarak insan başka bir varlıktan değil doğrudan topraktan yaratılmıştır. Kuran-ı Kerim'deki bu aşamalar gösteriyorki ilk maddesi toprak olan insan, her aşamada tekamül göstererek varlık haline bürünmüştür. Âyetlerde anlatılan bu süreç bize Darwin'in evrim teorisinin geçerliliğinin olmadığını gösteriyor.[204]

V. Kuran-ı Kerim'e Göre Organik Evre

İlk insan topraktan yaratılma aşamasından sonra, cinsel yolla üremeye başlamıştır. Kuran'da insanlığın çoğalma aşaması yine çeşitli aşamalarla anlatılır. İnsanın anne rahminde tedrici bir şekilde nasıl oluştuğu âyetlerde şöyle belirtilmiştir:

A. Nutfe Aşaması

Nutfe üç çeşittir. Eril, dişil ve bu iki hücrenin birleşmesiyle döllediği emsac (zigot)tır. Kuran'da bu "نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍۗ" olarak geçer. *"Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık."*[205] Âyetinde de buna dikkat çekilir. Âdem'den sonra gelen insan neslinin soyu da bu nutfe-i emsac'dan üremektedir.[206]

B. Alaka Aşaması

Alaka, karışık nutfenin rahime asılmasıyla başlayan üçüncü aşamadır. Bu süreç âyette şöyle anlatılır; *"Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim; ve biz dilediğimizin*

---

203 Rahman, 55/ 14.
204 Taslaman, *Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi?* , s. 69.
205 İnsan, 76/ 2.
206 Demirci, s. 99.

rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır."[207] Modern tıbba göre alaka, dişi yumurta hücresinin döllenip rahim duvarına asılı kalmasıdır. Buna evreye tıpta "embriyo" denilmektedir.[208]

C. Mudga Aşaması

Embriyonun da gelişerek organların belirginleşmeye başladığı evreye de "mudga" denir. Sözlükte pişmemiş, çiğnen et parçası olarak geçer.[209] Âyette *"Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor"* [210]şeklinde geçer.

D. Kemiklere Et Giydirilmesi

Bundan sonraki aşama Kuran'da kemik anlamına gelen "izam" kelimesiyle açıklanır. *"Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihâyet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."*[211]

E. Yaratılışın Tamamlanması

Anne karnında 40 haftalık zamanı kaplayan bu süreçten sonra insan denilen varlık dünyaya gelmeye hazır hale gelmiş oluyor. *"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"*[212] Âyette de belirtildiği gibi insana ruh üflenilip, tüm uzuvlarının verilmesiyle yaratılışı tamamlanıyor. Kısacası, Allah'ın yaratması en güzel şekliyle bu aşamada da

207 Hac, 22/ 5.
208 Ateş, Çağdaş Tefsir, Cilt 10, s. 213.
209 Isfahani, s. 470.
210 Mü'minun, 23/ 13.
211 Mü'minun, 23/ 14.
212 Secde, 32/ 7-9.

gerçekleşiyor. Allah *"Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır."*[213] âyetinde geçen "ahsen-i takvim" ibaresiyle insanı yaratılmışların en güzeli kılıyor.

İnsanın geçirdiği organik ve inorganik dönemler açık ve net bir şekilde İslam'da türler arası geçişle çoğalmanın olmadığını göstermektedir. Evrenin ve insanın yaratılışıyla ilgili âyetler bize gösteriyor ki, ilk maddenin yaratılmasından başlayarak günümüze kadar kâinatta devam eden bir tekâmül vardır. Ancak bu her türün kendi içinde mevcuttur.

[213] Tin, 95/ 4.

BÖLÜM 3

HZ. HAVVA'NIN YARATILIŞI

I. Hz. Havva'nın Yaratılışı

A. Kuran- ı Kerim'e Göre Hz. Havva'nın Yaratılışı

Kuran-ı Kerim'de anlatıla geldiği üzere Hz. Âdem (a.s) yaratıldıktan sonra eşiyle cennete konulmuştur. Ancak Hz. Havva'nın bu sürece gelene kadar nasıl yaratıldığıyla ilgili Kuran'da ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Canlı bir varlıktan yaratıldığından dolayı veyahut her canlının anası olmasından dolayı bu ismi aldığı belirtilmektedir.

Hz. Havva'nın yaratılışıyla ilgili gelen yorumlar, Nisa 1'inci ve Âraf 189'uncu âyetleri esas alınarak yapılmıştır. Bunlara ilave olarak Hz. Havva'nın yaratılışıyla ilgili "Dıla (kaburga kemiği)" yorumlamalarda etkili olmuştur. Günümüze kadar da: Kuran ve sünnette geçen bu yorumlar İsrailiyat'tan da etkilenerek çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Çünkü Kuran'da doğrudan Hz. Havva ile ilgili açıklamalar yoktur. Bu rivâyetlerin temeli Tevrat'ta karşımıza çıkmaktadır. Biz öncelikle konuyla ilgili âyetlere tefsircilerin getirdiği yorumları paylaşıp, sonrasında bu konuyla alakalı söylenmiş hadislere değineceğiz. Sonrasında da Tevrat'ta bu konu nasıl anlatılmıştır inceleyeceğiz.

"يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَث۪يراً وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ي تَسَٓاءَلُونَ بِه۪ وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَق۪يباً"

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.''[214]

"هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَاۚ فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَف۪يفاً فَمَرَّتْ بِه۪ۚ فَلَمَّٓا اَثْقَلَتْ

[214] Nisa, 4/ 1.

"دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحاً لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ"

“Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur. Erkek eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah’a şu sözlerle yakarırlar: “Ant olsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız.’’[215]

Nefs kelimesi Arap dilinde sözlük manasıyla ruh, akıl, can, canlı, beşer, insan, kişi, öz, hakikat, istek manalarına gelir ayrıca nefes, benlik, ceset, kan, rüzgar gibi manalara da gelir. Dişil bir kelime olmakla beraber eril olarak kullanılması da uygundur.[216]

Nisa 1’inci âyette insanların tek bir nefiste yaratıldığından bahsetmektedir. Müfessirler bu âyet üzerine çeşitli yorumlar getirmişlerdir. Bazılarına göre “nefs vahide” den gaye Âdem (a.s) “eşi” tabirinden de Havva olduğu kastedilmiştir. Buradan yola çıkarak Hz. Âdem (a.s)’e “Ebu-l Beşer” lakabını vermişlerdir. Ancak âyette bahsedilen nefsi vahideyi anlamak için “Ey insanlar” hitabından kimlerin kastedildiğini anlamamız gerekir.

Taberî’nin ifadesiyle Mücahid ve Suddi’den nakledildiğine göre: Tek nefisten kasıt Âdemdir.[217] Beydavi[218] ve İbn Kesir[219]’de aynı görüştedir. Elmalı Hamdi Yazır’a göre nefsi vahideden kasıt Âdem’dir. Zemahşeri’ye göre “Ey insanlar” ifadesindeki hitap Kureyş’e yöneliktir. Manası ise şu şekildedir: Sizi Âdem’in nefsinden/cinsinden yarattım, çünkü Kureyşliler Âdem kökünden dallanıp budaklanan cinsin kapsamına dahildirler ve ondan anneniz Havva’yı da yarattı ve bu ikisinden nice erkek ve kadın yani sizden başka haddi hesabı olmayan daha nice milletlerden pek çok erkek ve kadın çoğaltıp yaydı.[220]

Râzi İbn Abbas’tan gelen şöyle bir rivâyeti aktarmıştır. Buradaki hitaptan kasıt Mekke halkıdır. Müfessir usulcüler bu hitabın bütün mükellefleri olduğu hususunda ittifak

---

215 Âraf, 7/ 189.

216 İbn Manzur, *Lisan-ûl Arab,* Cilt 6, s. 233-240, Isfahani, s. 764-765, E. E. Calverley, İslam Ansiklopedisi MEB Basım Evi, 1964, Cilt 9, s. 179, Süleyman **Uludağ** ve Ömer **Türker**, “Nefis” , *DİA*, İstanbul 2006, Cilt 32, s. 526-531.

217 Taberi, Cilt 1, s. 331.

218 Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed el-**Beyzâvî** (ö. 685/1286) *Tefsir-ul Beydavi*, Beyrut 1990, Cilt 1, s. 318.

219 Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî **İbn Kesir** (ö. 774/1373), *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, Cilt 4, s. 1541; Bkz. Cemal Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, Rağbet Yay., İstanbul 2001.

220 Zemahşeri, Cilt 2, s. 8.

etmişlerdir ki, bu şu sebeplerden dolayı en doğru görüştür: a) Bu âyette geçen insanlar kelimesi, başına eliflam gelmiş olan bir çoğul lafızdır. Binaenaleyh bu lafız şümul ve umum ifade eder. b) Allah Teala ittika ediniz emrini onun, insanları tek bir nefesten yaratmış olmasına bağlamıştır ki, bu illet bütün mükelleflerin Hz. Âdem'den yaratılmış olmaları sebebiyle o mükellefleri de içine alır. İllet âmm olunca, hüküm de âmm olur. c) İttika etmekle mükellef tutulma sadece Mekke halkına ait değildir aksine bütün insanlar hakkında umumi bir hüküm ifade eder. Allah bize ittika etmemizi emretmiş bunun peşinden de tek bir kişiden yarattığını zikretmiştir ki ittika ediniz emrini onun bizi tek bir nefisten yaratmış olmasına bağlandığını hissettirmektedir.[221]

Süleyman Ateş ise âyetteki nefs kelimesinin Hz. Âdem'i değil insanın aslı olan ilk canlıyı kastettiği yorumunu getirmiştir. Birçok âyette belirtildiği üzere insan yaratılışının bazı aşamalardan geçtiğini, hemen birden bire ortaya çıkmış bir varlık değil uzun bir tekâmül sonucu yaratılmış bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Bu âyette de insan yaratılışının ilk aşamalarından birine ilk üreme safhasına işaret edildiğini söylemiştir. Ateş biyolojik verilerden yararlanarak şu yorumları getirmiştir; Canlılar üreme yoluyla çoğalır. Üreme ise eşeyli ve eşeysiz olmak üzere ikiye ayrılır. İlkel üreme tarzı olan eşeysiz üreme de yavru, iki canlının birleşmesinden değil, bir tek canlının kendi kendine bölünmesinden veyahut tomurcuklanmasından meydana gelir. Zayıf canlıların meydana geldiği bu tür üreme hayat şartları kolay olan denizlerde, su kenarlarında görülür. Karada yaşayabilmek için kara şartlarına dayanıklı varlıklar gerekir. Bu canlıların meydana gelmesi de ancak iki canlının cinsel hücrelerinin birleşmesine bağlı kılınır. Bu tür üremeye de eşeyli yani cinsel üreme denir. Kısacası hayat önce eşeysiz olarak denizlerde su kenarlarında görülen basit canlılarla başlamış, sonra karaya geçmiştir. Buna delil olarak da Ateş şu âyete işaret etmiştir. *"İnkar edenler görmediler mi ki göklerle yer birbirine yapışık idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık."* (Enbiya 30). Nisa 1'den anladığımıza göre insanı oluşturmak üzere yaratılan bir tür canlı, önce kendi kendine çoğalma ile (eşeysiz), sonra başka varlıklara veya hayvanlara hiç değişmeden kendi istikametinde tekâmül edip eşeyli üreme aşamasına gelmiş sonra da ilk defa kendisinden üremiş olan dişisiyle birleşerek bundan birçok insan ve kadın yaratılmış olabilir. Biz bütün canlıların bir tek hücreden tekâmül edip çeşitli hayvanların bu suretle meydana geldiğini, insanın da herhangi bir hayvandan veya maymundan türediğini söylemek istemiyoruz. Mevcut

221 Râzi, Cilt 7, s. 306-307.

canlıların hepsi tekâmül geçirmiş olabilir. Fakat hiçbirinin diğerinden evrimleşerek bu günkü biçimine geldiği kanısında değiliz. Yüce Allah her canlı türünü meydana getirmek üzere çeşitli hücreler yaratmış olabilir. Mevcut canlıların her biri kendilerinin meydana gelmesi için yaratılan ayrı ayrı ana hücrelerden, kendi köklerinden evrimleşerek bu günkü şekline getirilmiş olabilir. Özetle insan kendi kendine üreyen bir ilk kökten, ilk canlıdan yaratılmıştır. İnsanın aslı olan bu canlı gitgide tekâmül edip önce su sonra hayvan sonra insan şeklinde değil, doğrudan doğruya gittikçe tekâmül eden insan modeli canlılardan geçe geçe, akıl ve yeteneklerini kazanan ve Âdem adını alan insan şekline dönüşmüştür. Duygularını ve aklını kazandığı zaman Âdem adını alan bu insanla kendisi gibi mütekamil insan düzeyine ulaşmış olan eşiyle çiftleşmesinden birçok erkek ve kadın yaratılıp dünyaya yayılmıştır.[222]

İsmail Yakıt'a göre âyet bize insanın nefsi vahideden yaratıldığını söylese de bunun Hz. Âdem olduğunu belirtmiyor. Zaten nefsi vahide Âdem'in muradifi de değildir. Âdem özel isim olarak marife, nefis vahide ise nekradır. Âdem müzekker bu tabir ise müennestir. Abduh ve Akseki gibi bilginler bu anlamın âyetin kendinden çıkarılan bir anlam olmadığını bilakis, İsrailiyat tesirinde olan müfessirlerin nefsi vahideyi Âdem olarak yorumladıklarını belirtir. Öte yandan Âraf suresi 189-190 âyetlerde nefs vahideden yaratılan kişinin Allah'a şirk koştuğundan bahsediliyor. Şu halde nefsi vahideyi Hz. Âdem olarak yorumlamak mümkün değildir.

B. Hadislere Göre Hz. Havva'nın Yaratılışı

Hz. Havva ile ilgili Kuran'dan sonra hadis rivâyetlerine baktığımızda da görüyoruz ki kadının yaratılışıyla ilgili yine net bilgiler yoktur. "Kaburga hadisi" nden yola çıkarak yorumlar yapılmıştır.

"حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَمُوسَى بْنُ حِزَامٍ قَالَا حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ الْأَشْجَعِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ"

Ebû Kureyb ve Musa Bin Hizâm Huseyn Bin Ali'den, o Zâide'den, o Meysera El-Eşcaî'den, o Ebî Hâzim'den, o da Ebû Hureyre'den Rasulullah (s.a.v)'in şöyle buyurduklarını rivâyet etmişlerdir: "Kadınlara hayırhah olun, zira kadın bir eğe

222 Ateş, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, Cilt 2, s. 188-194.

kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun.’’[223]

Kadının yaratılışıyla ilgili kaburga hadisinin, mana yönüyle birbirinden farklı iki temel versiyonu vardır. Birinde kadın kaburga kemiğine benzetilmiş, diğerinde ise kadının kaburga kemiğinden yaratıldığı ifade edilmiştir.[224]

Cemal Ağırman kaburga hadisi ile ilgili yaptığı bilimsel araştırmasında konuyla ilgili olarak değerlendirmelerini şöyle yapmıştır: “Kaburga hadisi Kütüb-i Tis’a kayıtlarına dört sahâbiden geçmiştir. Yaptığımız senet tahlilinde görüldüğü gibi genele göre hadisin her iki versiyonu da senet açısından ret edilecek bir konumda değildir. Ancak kadını kaburga kemiğine benzeten versiyon on bir ayrı senetle ulaşırken, kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden versiyon yedi senetle gelmiştir. Birinci versiyonun on bir senedinden altısı hakkında söz edilebilir iken ikinci versiyonun yedi senedinden ikisi hakkında söz edilebilir düzeydedir. Senet açısından bu iki versiyon arasında bir mukayese yapıldığında adet olarak benzetme sıhhat açısından yaratma versiyonu daha ağır basmaktadır. Senet açısından bakıldığında bir hadisi diğer metin kriterlerine arz edilebilmesi için senedinin sahih olması gerekir. Bu tahlilden sonra genele nazaran kaburga hadisinin böyle bir vasfa sahip olduğunu, artık diğer metin tenkidi kriterlerine tabi tutulabileceğini söylemek mümkündür.’’[225]

“Bize ulaşan rivâyetlere bakıldığında kadının kaburgaya benzetildiği veya lafız olarak kaburgadan yaratıldığı ifade edilen nakli ilk kullanan Hz. Peygamber olmadığı, rivâyetin kaynağının Tevrat öncesine Hz. İbrahim’e kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Ancak zaman olarak en eskiye kadar uzanan rivâyetlerde kadın kaburga kemiğine benzetilirken daha sonra Tevrat’a çok farklı bir formla girmiştir. Orada özellikle ad verilerek ilk kadın insan Hz. Havva’nın ilk yaratılışı dile getirilmekte, onun da ilk insan Hz. Âdem (a.s)’in sol eğri kaburga kemiğinden olduğu ifade edilmektedir. Oysa gerek Hz.İbrahim ile irtibatlandırılan rivâyetlerin gerekse Hz. Peygamber’e izafe edilen her iki versiyona sahip rivâyetlerin bazılarında yaratma ve kaburga kelimelerinden başka ortak yönleri bulunmaktadır. Ayrıca bu rivâyetlerde ilk kadından değil genel olarak kadın cinsinden

---

223 Buhari, Nikâh 79, Enbiya, 1; Ahmed b. Hanbel, II, 449; Müslüm, Rada’, 65.
224 Ağırman, s. 27.
225 Ağırman, s.127.

bahsedilmekte Âdem ve Havva'nın adı hiçbir versiyonda yer almamaktadır. Hadisin genel muhtevasına bakıldığında hakiki yaratmayı çağrıştıracak bir ifade ve üsluba rastlanılmamaktadır. Gelen rivâyetler ışığında, rivâyetin, tarihi akış içerisinde şöyle bir seyir takip ettiği görülmektedir.

Tevrat öncesi kullanımı: teşbih (kadın kaburga kemiği gibidir)

Tevrat'a geçiş: yaratma (Havva Âdem'in sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır) İslami kaynaklarda kullanımı: Teşbih (kadın kaburga kemiği gibidir ve teşbih anlamında kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır)"[226]

Kısacası âlimlerin bir kısmı kaburga hadisini yaratma olarak alırken, âlimlerin birçoğu teşbih yapıldığı yorumunda bulunmuşlardır. Hadisi hakiki yaratmayı ifade etmeyip kadının kırılgan vasfını vurgulamak için kaburga kemiğine benzetmişlerdir. Kaburgadaki eğrilikten dolayı onu kırmadan düzeltmek zordur. Hadisten çıkarılacak diğer mana da kadın kaburgadaki eğrilikten dolayı çocuğuna ve eşine şefkatli ve meyyal olduğu daha duygusal ve kırılgan olduğu yorumu yapılmıştır.[227]

C. Kitab-ı Mukaddese Göre Hz. Havva'nın Yaratılışı

Yapılan araştırmalardan yola çıkarsak görüyoruz ki kadının yaratılışıyla ilgili Kuran ve sünnette net bilgiller yoktur. Hadislerde geçen kaburga kemiğinden yaratıldığı fikri İslam düşüncesine Tevrat'tan girmiştir. Tevrat'a baktığımızda bunu açıkça görmekteyiz ki bu konu detaylı olarak Tekvin bölümünde işlenmiştir.

"Rab Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu. Rab Tanrı, doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu. Bahçede iki meyve veren türlü türlü ağaç yetiştirdi(…) Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem'i oraya koydu. Ona, "Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin" diye buyurdu. "Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün." Sonra "Âdem'in yalnız kalması iyi değil" dedi, "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım." Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad verileceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabani

226 Ağırman, s. 147.
227 Daha ayrıntılı bilgi için Ağırman, age.

hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı. Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerine et ile kapadı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi. Âdem "İşte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir." dedi. Ona "kadın" denilecek, çünkü o adamdan alındı. Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Âdem de karısı da çıplaktırlar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı.''[228]

D. Cennetten Yeryüzüne

Âyetleri tekrardan hatırlayacak olursak Allah-u Teala Hz. Âdem'i yaratmış meleklerin ona secde etmesini istemiş ve bütün isimleri Hz. Âdem'e öğretmiştir. Sonrasında Hz. Âdem ve eşinin cennete yerleşmesi ve orada istediklerinden bol bol yemeleri fakat bir ağaca yaklaşmamaları söylenmiştir. Eğer o ağacın meyvesinden yerlerse zâlimlerden olacakları hatırlatılmıştır.[229] Bunun üzerine şeytan onlara vesvese vererek, Allah'ın ikisini ebedi kalanlardan olursunuz diye ağaca yaklaşmaktan men ettiğini[230] ve onların iyiliğini istediğine dair yemin ederek onları hilesi ile aldatmıştır.[231] Bunun hemen sonrasında kendilerini çıplak hissetmişler ve cennet yapraklarıyla örtünmeye çalışmışlardır. Pişmanlık duyarak Allah'a tövbe etmişler ve tövbeleri de kabul edilmiştir.[232] Daha sonrasında da Hz. Âdem ve Havva yeryüzüne gönderilmiştir. Kuran-ı Kerim'de yasak meyvenin ne olduğu ve cennetten indirildikten çıkarıldıktan sonraki hayatlarıyla ilgili bilgi yoktur. Bu süreçteki birçok bilgi İsrailiyat'a dayanmaktadır.[233]

İslam âlimleri, cennete konma ve cennetten iniş meselesi üzerine farklı yorumlar getirmişlerdir. Burada kastedilen cennet gökyüzünde mi yeryüzünde mi ihtilaf konusu olmuş, Hz. Âdem'in nereye indiği hakkında da çeşitli rivâyetler ortaya çıkmıştır.

Cennet, sözlükte içinde özellikle hurma ile üzüm ve başka çeşitten ağaçlar bulunan bahçe anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca cennet, örme anlamı da taşır. Ağaçların çokluğu ve birbirine geçmişliğinin oluşturduğu ortamı ifade eder.[234] Cennetle ilgili olarak Kuran'da

---

228 Tekvin, 2.
229 Bakara, 2/ 39.
230 Tâhâ, 20/ 120.
231 Âraf, 7/ 20-21.
232 Âraf, 7/ 23-26.
233 Bkz. Tevrat, Tekvin.
234 İbn Manzur, Lisan-ül Arab, "Cenne Maddesi" ; İbrahim **Görener**, "Âdem'in Cennetten Yeryüzüne İnişi", *Bilimname*, 2010/1, Sayı 18, s. 39-53.

geçen âyetlere baktığımızda görüyoruz ki ebedi olan cennet bir mükafat yeridir. Orada insanlar ebedi kalacaktır ve hiçbir sıkıntıyla karşılaşmayacaklardır ve orada insanların diledikleri her şey olacaktır. Ancak bu cennet tasviri Hz. Âdem'in başından geçen olaylarla uyuşmamaktadır. Bu noktaların en başında Hz. Âdem'in cenneti hak ederek girmemiş olmasıdır. Öte yandan cennet nimetleri sınırsız olmasına rağmen Hz. Âdem'e bu nimet kısıtlanmış ve ağaca yaklaşması yasaklanmıştır. Oysa cennetteki hiçbir şeyin aslen kötü olduğu ve bu yüzden yasaklandığı düşünülemez. Bu hususlar Hz. Âdem'in en başından beri cennete ebedi olarak kalmak üzere girmediğini işaret etmektedir. Hz. Âdem yeryüzüne halife olarak gelecek cenneti hak ederek oraya dönecek ve ebediyen orada kalabilecektir.[235] Hz. Âdem'in konulduğu cennet bu sebeplerden dolayı ahiret cenneti olamaz ki, zaten şeytan ahiret cennetine giremez.[236] Ayrıca "Biz sizi toraktan yarattık, yine sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız." (Tâhâ, 20/55) Ayrıca bu âyet insanın ham maddesinin yeryüzüne ait olduğunu gösterir. İnsan maddi boyutuyla bu dünyalıdır.

İbn Kesir'in rivâyet ettiğine göre ilk akla gelen cennet kıyamet günündeki mü'minler için sevap diyarıdır. Keza Hz. Âdem'in ve Musa'nın birbiriyle tartışmaları bahsedildiğine göre cennet gökyüzünde olmalıdır. Ancak Mu'tezile, Isfanahi ve bazı kişiler bunun Hz. Âdem'i imtihan için yaratılan bir başka cennet (bahçe) olduğu görüşündedirler. Bunlar cennetten inme manasına gelen "هبوط" kelimesini bir yerden bir yere intikal olarak anlarlar. Âyet-i Kerimede de bu kelime bir şehre inin manasında kullanılmıştır.[237] Burada söz konusu olan cennetin yüce bir yer olması da caizdir. Çünkü Allah'ın Hz. Âdem'i topraktan yarattığına tartışma yoktur ancak Hz. Âdem'in yaratılış kıssasında onun göğe çıkarıldığı söz konusu edilmemiştir.

Mevdûdî'ye göre, Hz Âdem ve Havva yeryüzüne gönderilmeden önce eğilimlerinin denenmesi için cennette tutulmuşlar, denenmeleri için bir ağaç seçilmiş ve ona yaklaşmaları bile yasaklanmıştır. Bu imtihan için de en uygun yerin cennet olduğunu eğer şeytanın aldatıcı sözlerine inanılırsa cennetten mahrum olacağını cenneti tekrar kazanmanın tek yolunun ise düşmana karşı başarı kazanmak olduğunu söylemiştir. Ayrıca Mevdûdî ağacın adı ve özelliğinin Kuran'da belirtilmemiş olduğunu dolayısıyla ağacın özünde kötü bir özellik olmadığı onun sadece imtihan amacıyla seçilmiş olduğunu

---

235 Görener, s. 48.
236 İslamoğlu, s. 268.
237 Bakara, 2/36

aktarmıştır.[238]

Mustafa Öztürk ise makalesinde cennetten düşüşü klasik çizgiden uzaklaşarak şu şekilde yorumlamıştır; "Şu halde, Âdem kıssasında sözü edilen "cennet" kavramını metafizik alanla ilişkilendirmemek gerekir. Aksi takdirde, "Böylece Âdem rabbine karşı geldi, dolayısıyla ciddi bir hataya düşmüş oldu." (Tâ-hâ 20/121) mealindeki âyet, Âdem hakkında apaçık bir itham ve hatta iftira olmuş olur. Çünkü insanın yeryüzünde kulluk etmek ve dolayısıyla denenmek maksadıyla yaratıldığı bizzat Allah tarafından beyan edildiğine göre, Âdem ve eşini ebedilik cennetinde yarattıktan ve dahi onlara hiçbir mükellefiyet yüklemeksizin, bir taraftan "Bu cennette dilediğiniz gibi yiyip için" demeyi, diğer taraftan da "Ama sakın şu ağaca yaklaşmayın" diye bir yasak getirmeyi; bunun yanı sıra İblis'e bu iki zavallıyı ayartma izni vermeyi ve nihâyet, "Birbirinize düşman olarak inin" (7/A'râf 24) mealindeki bir paylamayla cennetten kovmayı, Allah'ın insanla oyun oynaması olarak izah etmekten başka bir seçenek yoktur. Öte yandan, konuyla ilgili âyetlerde "cennet" diye tabir olunan yerin metafizik âlemde bulunduğuna inanılan ebedilik cennetini nitelediği kabul edilecek olursa, şu sorulara da tatmin edici cevaplar bulmak gerekir: Allah, yeryüzünde imtihan etmek üzere yarattığı varlığı, sınav salonuna alırken niçin böyle dolambaçlı bir yol izleme ihtiyacı duymuştur? Yahut, "Her şeyi yiyip için, ama sadece şu ağaca yaklaşmayın." demek yerine, "Sizi iyilik ve kötülüğe yatkın bir varlık olarak yarattım, kötülüğe enfüsî ve âfâkî dürtüler ve faktörleri şeytan olarak tesmiye ettim; siz bu dürtülerin esiri olmayın ve mutlaka benim gösterdiğim yolda yürüyün" diye kılavuzluk etmek adl-i ilâhiye daha uygun değil midir? Yine, bu kıssa hakkındaki geleneksel yorum esas alındığı takdirde izah edilmesi pek mümkün gözükmeyen birçok çelişki ortaya çıktığını belirten Bâtınî-İsmaili müellif Hüseyin İbnü'l-Velîd'in de dikkat çektiği gibi, her şeyden önce cennetteki ağaçla ilgili yasağın mantığını akılla kavramak mümkün değildir. Çünkü, bu ağacın iyi bir ağaç olduğu varsayılacak olursa, Âdem'in onun meyvesini yemekten niçin men edildiği sorusu ortaya çıkmakta; yok eğer bu ağaç kötü idiyse, o takdirde "Allah cennette kötü bir ağacın yer almasına niçin izin verdi?" problemiyle karşılaşılmaktadır. Mantıksal açıdan bakıldığında, bu ağacın cennette yer almaması gerekirdi. Allah, Âdem'in bu ağaca yaklaşacağını ve bu yüzden cennetten kovulacağını daha önceden bildiği hâlde niçin buna müsaade ettiği meselesi de ayrı bir tartışma konusudur. Öte yandan, eğer bu ağaç, bazı

238 Mevdûdi, s. 35.

müfessirlerin iddia ettikleri gibi başak ya da buğday filizi ise Âdem'e yasak konulduğu hâlde buğday niçin onun yeryüzündeki çocuklarına helal kılındı? Ayrıca Allah, hiçbir günah işlemedikleri hâlde niçin Âdem'in zürriyetini cennette iskan etmedi ve niçin onları babalarının işlemiş olduğu bir suçtan dolayı cezalandırdı? Oysa, Kuran her fırsatta mükellefiyetin, dolayısıyla da suç ve cezanın bireyselliğine vurgu yapmaktadır. Kuran öğretisinde, "Hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez." (Fâtır 35/18) prensibi esas olduğuna göre, babamızın yediği erik yüzünden bizim dişimizin kamaşması asla söz konusu olamaz. Bu itibarla, gerek Âdem'in cenneti, gerek cennette işlediği suçu ve gerekse bu suçtan ötürü cennetten düşüşünü, Allah'ın muhtelif âyetlerde sözünü ettiği dünya hayatına özgü bir sınanma tecrübesi bağlamında anlayıp yorumlamak gerekir. Buna göre Âdem veya insan, iyilik ve kötülük yapabilme yahut bu ikisinden birini hür iradesiyle seçebilme yetisiyle donatılmış bir varlık olarak yeryüzünde yaratılmıştır. Allah'ın, halife ve kalfa olarak nitelendirdiği bu varlığa ilişkin en temel beklentisi, rabbinin/efendisinin sözünü dinlemesidir. Ancak o, kendisine yaraşır bir azim ve kararlılık gösterememiş; dolayısıyla, rabbinin beklentisini boşa çıkarmış ve bu yüzden gözden düşmüştür. Yoksa, bazı sükseli iddialarda dile geldiği gibi, tam anlamıyla insan oluşunu günah işlemek suretiyle kazanmamıştır. Zira, insan bidâyette ne ise şimdi de odur.

Kıssada sözü edilen "hubût", kesinlikle semâvî (!) cennetten yeryüzüne düşüş anlamına gelmemektedir. Bilakis bu kelime, somut anlamda "bir yerden başka bir yere gitmek" (hebeta min beledin ilâ beled) ve "bir yerde konaklamak" gibi anlamlar içermektedir. Mesela, Bakara 61. âyette Allah Hz. Musa zamanındaki İsrailoğulları'na, "Siz şimdi değerliyi değersiz olanla mı takas etmek istiyorsunuz. Öyleyse [filan] şehre gidin (ihbitû mısran). Orada istediğiniz şeyler mevcuttur." diye hitap ettiğini belirtmektedir. Bu hitap, Hz. Musa'ya, "Biz hep aynı yiyeceğe tâlim edemeyiz. Rabbine söyle de bize toprakta yetişen bakla, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan gibi sebzeler versin." diyen İsrailoğulları'na bir cevap olarak zikredilmiştir. Müfessirler, bu âyette geçen hubût kelimesini, ismi zikredilmeyen şehre veya beldeye gitmek şeklinde anlayıp yorumlamışlardır."[239]

[239] Öztürk, " Âdem, Cennet ve Düşüş", s. 151-186; bkz; Gürbüz **Deniz**, "Kuran'a Göre Hz. Âdem (a.s.)'in Serüveni" , *Journal of Islamic Research* , 2011, Sayı 22(2), s. 89-105.

SONUÇ

Yaptığımız araştırmalar sonucunda gördük ki, evrenin ve insanın yaratılışı ilmi, dini, felsefi bağlamda, geçmişte olduğu gibi içinde yaşadığımız sekülerleşmenin baş gösterdiği modern dönemde de önemini ve güncelliğini korumaktadır. İnsanoğlu, ilk çağlardan itibaren evrenin yaratılışıyla ilgili çeşitli tasavvurlara inanmıştır. Görüyoruz ki Mitolojilerden ve Eski Yunan felsefesinin etkisiyle ilk madde söylemleri ile ortaya çıkan bir akım oluşmuştur. Bu akım daha sonra İslam âlemini de etkilemiş ve burada farklı yansımalar bulmuş İslam filozofları da ilk madde arayışı içerisine girmişlerdir. Buna karşılık olarak, aklın yanında naklin de kullanılmaya başlanması ile ortaya çıkan kelam ilmi, tartışmaların dini-itikadi boyutunu ulaşmasını sağlamış. İlk madde anlayışıyla beraber kelam ilmi de yaratılışla ilgili teoriler ortaya sunmuştur. Ancak kesinlik ifade etmesi açısından bu noktada âyetlerede başvurulmuştur. Müfessirlerde gerek felsefi, gerek astronomi ilmiyle alakalı olsun yaratılışla ilgili âyetlere açıklık getirmeye çalışmıştır.

İslam düşünce tarihine ilk madde anlayışının Yunan felsefesinden etkilenerek girdiği kanaatindeyiz. Öyle ki âyetlerde “ilk madde” ye dair açık âyet olmamasına rağmen İslam âlimleri ilk madde arayışına gitmişlerdir. Çağımızda ise felsefeden ziyada modern bilimin öne sürdüğü teorilerden yola çıkarak âyetlere yeni yorumlar getirilmeye çalışılmıştır. 1948 yılında “Big Bang (Büyük Patlama) tabirinin kullanılmasıyla adeta yeni bir dönem başlamıştır. İlk evren maddesinin ne olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte iğne ucu kadar küçük ve yoğun madde üzerinde kurulan teori patlatılarak genişlemeye bırakılmış ve evrenin meydana gelişi izah edilmeye çalışılmıştır. Enbiya, Fussilet ve daha bir çok surede geçen evrenin tedrici yaratılışını Big Bang teorisiyle özdeşleştirmişlerdir. Big Bang bilimsel olarak ortaya konmadan önce, Big Bang’i böylesine tarif eden Dünya’daki tek kitap yorumunu getirmişlerdir. Yedi kat yer ve göğün yaratılması ifadelerini astronomi bilgileriyle bağdaştırıp bilimsel içerikler sunmuşlardır. Ancak vardığımız sonuç şudur ki her ne kadar bilimsel açıklamalar yapılsa da Kur’ an

bilimsel verilerin çıkarılabileceği bir kitap değildir. Kuran da tedrici bir yaratmadan bahsedilmesinin sebebi âlimlerin yorumuna göre bir anda, defaten yaratmak kudret açısından, aşamalı ve merhaleli yaratma hikmet açısından önemlidir. Allah tedrici yaratmakla kullarına işlerini aceleye getirmeyip dikkatli ve itinalı olmayı öğretmiştir. Ayrıca tedrici olarak bir şeyin ardından başka bir şeyin yaratılması, mevcudatın kendiliğinden ve/ veya rastgele ortaya çıktığı düşüncesini ortadan kaldırır. Kuran'ın meseleyi ele alış tarzına baktığımızda da görüyoruz ki felsefi- ilmi bir açıklama getirip, bir teori öne sürmekten ziyade muhataplarının gönül dünyasına dokunup Allah'ın eşsiz yaratmasından ve kudretinden haberdar etmektir.

Evrenin hazırlanıp yaratılmasından sonra "eşref-i mahlukat" olarak tanımlanan insanın yaratılmasına sıra gelir. Bu aşamayı Âdem kıssasından yola çıkarak anlatmaya çalıştık. Biliyoruz ki insanın yaratılışıyla ilgili tekâmül kavramı Kur' an' da geçmemektedir. XIII. yüzyıldan sonra evrim kelimesiyle bağdaştırılarak kullanılmaya başlanmıştır.

Darwinizm XIX. Yüzyıllar da İslam dünyasında etkisini göstermeye başlamıştır. Ancak görüyoruz ki Darwin'in öne sürdüğü teoriler ilk defa gündeme gelen şeyler değildi. Her ne kadar Darwin'le popülerlik kazansa da insanın yaratılışı ve diğer alanlarda evrim fikrini ilk olarak dile getiren ilim adamının Câbir b. Hayyân olduğu görülmüştür. İslam dünyasında asırlar önce Cabir, Nazzam gibi âlimler tarafından yaratılış üzerine bir çok teorilerin temeli atılmıştır. Ve bu âlimlerin görüşlerine bakınca evrimi savunmanın Darwin'i savunmak anlamına gelmediğini de öğrenmiş bulunuyoruz. Bu teorilerden de hareketle, ilk insan Hz. Âdem'in yaratılışına âyetler ve hadisler çerçevesinde açıklama getirilmiştir. Darwin, her ne kadar türlerin bitkiden hayvana, hayvandan insana doğru evrimleştiğini savunsa da, İslam âlimlerinin tekâmül nazariyesi adı altından ele aldıkları evrim düşüncesi Darwinin görüşleriyle çok da bağdaşmamaktadır. Âlimlerin büyük bir kısmı, ilk canlı özden, diğer canlı ana türlerin oluştuğunu, bunlarında kendi içinde, her türün kendi içerisinde evrimleşerek devam ettiğini savunmuştur.

İlk insan Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgi genel değerlendirmelere baktığımızda âyet ve hadisler de bir netliğin olmadığını görüyoruz. Yeryüzünde insanoğlunun ilk temsilcisi olan Âdem (a.s)'in ne zaman yaratıldığı hususunda ki Tevrat ve İsrail'i görüşler veyahutta Âdem'den evvel birçok Âdemlerin olacağı rivâyetleri kat'i bir delile dayanmamaktadır. Kuran ve sahih hadislerde bu hususu teyit edecek bir şey yoktur.

Âyetleri delil olarak gösterip akli verilerle açıklamaya çalışanların ise bazı durumlarda son nokta da yine bir netliğe kavuşamadığını görüyoruz. Net olan şudur ki Hz. Âdem Allah tarafından topraktan yaratılmış, hiçbir varlığın devamı olmayan ilk insan olmuştur. Çünkü evrim teorisine başvuranların dayandığı âyetler Bakara 30'da geçen yeryüzünde bozgunculuk yaratacak bir halifenin yaratılmış olmasıdır. "Halife" kelimesinin sözlük anlamından yola çıkıp, meleklerin sözlerini bozgunculuk çıkartacak olmalarını bilmesi şeklinde yorumlayıp, Âdem'den önce Âdemler vardı sonucuna gitmek pek de sağlıklı görünmüyor. Tekâmül noktasında ise âyetlerde de anlatıldığı üzere insan su ve topraktan çeşitli aşamalardan geçerek oluşumunu tamamlıyor. Evrim görüşünü savunan İslam âlimlerin çoğunluğuna göre de, insan zaten ilk canlı özden tekâmül yoluyla, her canlı kendi türü içerisinde çoğalarak varlığını devam ettirmiştir.

Kısacası yaratılış konusu her başlığıyla uzun uzadıya incelenmesi gereken, gerek felsefe gerek kelam gerek tefsir dalında olsun kapsamlı bir mevzudur. Klasik ve modern görüşlere yer vererek konuyu açıklamaya çalıştık. Burada bize düşen ilmi veriler kapsamın da Kuran ve sünnet çizgisinden giderek İslam'ı yorumlamak ve anlamaya çalışmaktır.

KAYNAKÇA

Abdulbaki, Muhammed Fuat, *el-Mu'cem el-Mufehres li Elfaz el-Kuran el-Kerim*, Dar-ul Fikr, Beyrut 1990.

Acar, Rahim(2002). "Yaratma: İbn Sina ve St. Thomas' ın Görüşlerinin Karşılaştırılması". *Harvard Üniversitesi.* Boston,(Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Agitoğlu, Nurullah (2014). "Kutsal Metinlerde Ve Hadislerde Hz. Âdem –Tespit Ve Değerlendirme", *The Journal of AcÂdemic Social Science Studies*, Summer II, Number 26.

Ağırman, Cemal, *Kadının Yaratılışı*, Rağbet Yay. , İstanbul 2001.

Ağralı, Ahmet, "Semâvat Hakkındaki Bazı Âyetler Bilimsel Yaklaşımlar", *Din ve Bilim-Muş İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1(2), s. 20-37.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855) , *el- Müsned*, yy., Beyrut 1988.

Akgün, Tuncay (2011). "Gazali ve İbn Rüşd'e Göre Yaratma". *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felesefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı* (Doktora tezi).

………………… (2010). "İbn Rüşd'e Göre Yaratma". *Ç.Ü.İ.F Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s. 11-150.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998.

Akyüz, Hüseyin (2011). "El- Cahız' ın Sünnet/ Hadis Hakkındaki Gtörüşleri". *OMÜFİD*, Sayı 31, s. 231.

Alabaca, Mustafa Doğukan, "Miletli Thales'ten Platon'un Devletine Antik Yunan Felsefesi / Ancient Greece Philosophy From Thales of Milet to Republic of Plato / de Thales De Milet a La Republique de Platon la Philosophie de la Grece Antique", *Galatasaray Üniversitesi SBE*, İstanbul 2016, s. 6-13.

Alpyağıl, Recep , *Evrim ve Tasarım* , İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

Altunbaş, Yusuf (2006). "Kuran'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yüksek Lisans Tezi).

Arnaldez, Roger (2007). "Kur' an' da Yaratma Kavramıyla İlgili Âyetler Hakkında Semântik Tahlil" (çev. Sadık Kılıç). *AÜİFD*. Sayı 28, s. 305-316.

Ateş, Süleyman (1975).Kur'ân-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi. *AÜİFD*. Cilt 20, s. 130-140.

………………… Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2014.

Aydın, Hüseyin, *Yaratılış Ve Gayelilik*, DİB Yay., Ankara 2004.

Bayrakdar, Mehmed, *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi,* Otto Yay, Ankara 2001.

………………… "Tekâmül Nazariyesi", *DİA*, Cilt 40, İstanbul 1988.

………………… (2012). "Câhız ve Biyolojik Evrimciliğin Doğuşu". *Kelam Araştırmaları Dergisi*, Ocak, s. 117-126.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286) *Tefsir-ul Beydavi*, Beyrut 1990.

Birışık, Abdülhamit, "Katâde b. Diâme", DİA, Cilt 25, İstanbul 2002.

Bucaille, Maurice, *Müsbet İlim Y:önünden Tevrat, İnciller ve Kuran* (çev. Mehmet Ali Sönmez), DİB Yay., Ankara 1984.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870), *el-Câmiʿu's-Sahîh*, Matbaatü'l- Behiyye, Mısır 1300

Bolay, Süleyman Hayri , "Âlem", DİA, Cilt 2, İstanbul 1989.

Calverley, E. E., İslam Ansiklopedisi MEB Basım Evi, Cilt 9, 1964.

Cerrahoğlu, İsmail(ty.)."Kuran'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri". *AÜİFD*, S. 20, s. 95.

Çelebi, İlyas, "Nazzâm'', *DİA,* Cilt 32, İstanbul 2006.

Çiçek, Halil (2007). "Kuran' da Semâ Kavramı". *D.Ü.İ.F Dergisi*, Cilt 9, sayı 1, s. 1-17.

Darwin Charles, *İnsanın Türeyişi* (Çev. Öner Ünalan), Onur Yayınları.

…………………*Türlerin Kökeni* (Çev: Sevim Belli), Ankara 2005.

Demirci, Kürşat, "Yaratma' , DİA, Cilt 43, İstanbul 2013.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, M.Ü.İ.F Vakfı Yay., İstanbul 2008.

Deniz, Gürbüz (2011). "Kuran'a Göre Hz. Âdem (a.s.)'in Serüveni". *Journal of Islamic Research* , Sayı. 22(2), s. 89-105.

Ebu Ride, Muhammed Abdülhadi (2000). "Aristotles ve Kindi' ye Göre Âlemin Ezeliliği veya Yaratılmışlığı Problemi" (çev. Cevher Şulul). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı VI, s. 133-141.

Efil, Şahin, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modellleri*, Pınar Yay., İstanbul 2002.

el- Cevherî ,İsmail b. Hammad (ö. 400/1009), Tacü'l-Lügati ve Sıhah el-Arabiyye, (thk. Ahmed Abdülgafür Attar), 4. Baskı, Dar'ul- İlm Lil Melayin, Beyrut 1990.

el-Isfahani, Ragıp, el-Müfredat, Çıra Yay. , İstanbul 2012.

er-Razi, Fahruddin, *Tefsîr-i Kebir Mefatihu' l- Gayb* (Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah

Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Dogru), Ankara 1990.

Erdem, Mustafa, *Hazreti Âdem*, TDV yay., Ankara 2017.

Farsi, Moşe, *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, Gözlem Basın ve Yay., İstanbul 2002.

Genç, H. Mustafa, *Yaratılış Ve Evrim Teorileri*, Beyan Yay., İstanbul 1983.

Görener, İbrahim (2010). "Âdem'in Cennetten Yeryüzüne İnişi". *Bilimname* , XVIII, Sayı 1, s. 39-53.

Işık, Kemal (1977). "Nazzâm ve Düşünceleri'', *AÜİF İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları,* Sayı 3, s. 101-115.

Izutsu, Toshıhıko, *Kuran'da Tanrı ve İnsan* (Çev. Dr. M. Kürşad Atalar), Pınar Yay., İstanbul 2012.

İbn Kesir, Ebu'1-Fadl İsmail, el-Kureysi ed-Dımeski, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri* (çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner), Çağrı yay., İstanbul 1985.

İbn Manzur, Ebu'1-Fadl, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisânul- Arab*, yy., Beyrut, 1968.

İslamoğlu, Mustafa, *Yaratılış ve Evrim*, Düşün yay. İstanbul 2001.

Karaman, Hüseyin (2005). "Ebu Bekir Er-Razi' ye Göre Yaratma". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, s. 111-120.

Kahraman, Hüseyin (2003). "Süret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi". *Hadis Telkikleri Dergisi (HTD),* 1/1, s. 51-70.

Kalkışım, Muhsin (1997). "Sanatta 'Yaratma' Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, s. 103-107.

Kanad, Halil Fikret (1971). "Aristo". *Eğitim Hareketleri*, Ankara, Cilt 17, Sayı 201-202, s. 15-20.

Kaya, Mahmut, "Aristo", *DİA*, Cilt 3, İstanbul 1991.

Küçükalp, Kasım ve Ahmet Cevizci, *Batı Düşüncesi*, İSAM Yay. , Ankara 2018.

Küçük, Abdurrahman Küçük ve Arkadaşları, *Dinler Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2017.

Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2001.

Koloğlu, Orhan Şener (2008). "İbn Hazm' da Kumun ve Yaratma". *U.Ü. İ.F Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, s 193-214.

Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (çev. Candan Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015

Marulcu, Hasan Tevfik (2006). “Âlemin Hudusu Bağlamında Kelam’ın Kozmolojik Yapılanması”. *SDÜİF Dergisi*, Sayı 16, s. 77-88.

Mevdûdi, Mevlânâ Seyyid Ebu'l-a'la, *Tefhimu’l Kuran*, www.ahmetberk.cjb.net, 02.12.2019.

Mutçalı, Serdar, *el-Mu’cem el-Arabi el-Hadis*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

Muslim, Ebû’l-Huseyn b. Haccac, *el- Cami’u’s-Sahih*, (Bi Şerhi’l-İmam En-Nevevi), (I-XVIII), Daru’l-Marife, Beyrut-1997.

Morris, Henry, *Yaratılış Modeli* (Çev. Âdem Tatlı ve Arkadaşları), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara 1985.

Olguner, Fahrettin, “Eflatun”, *DİA*, Cilt 10, İstanbul 1994.

Ölçer, Sedat (2014). “Lamarck Ve Evrim Kuramı”. *Bilim Ve Gelecek Dergisi*, Sayı 130.

Ökten, Ülker (2010). “Olgu, Kuram, Darwin Öncesi Evrim Kuramları ve Darwin’in Evrim Kuramı”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Akademik Arşiv*. Sayı 23, s. 22-39.

Özcan, Emine Sonnur (2013). “Ebû’r-Reyhân Muhammed bin Ahmed el-Bîrûnî’nin Hayatı (973-1061)”. Milel ve Nihal: İnanç, *Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 3.

Öztürk, Mustafa, *Kuran ve Yaratılış*, KURAMER Yay., İstanbul 2015.

…………………. (2004)“Âdem, Cennet ve Düşüş”, *Milel ve Nihal*, s. 157- 180.

Sâbunî, Muhammed Ali Es, *Safvetü t -Tefasir*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1992.

Sayım, Huzefe (1996). “ Dinlerde Kozmogoni ve Yaratılış Açısından Suyun Yeri”. Erciyes *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, s. 127-136.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1987). “Darwin’den Önce Bir Mevlânâ Düşüncesi’’. *Selçuk Üniversitesi, 1. Milletler Arası Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, 3-5 Mayıs, s. 185-190.

Şeşen, Ramazan ve Yusuf Şevki Yavuz, “Câhız’’, DİA, Cilt 7, İstanbul 1993.

Şimşek, Sait, *Yaratılış Olayı*, Beyan yay., İstanbul 1998.

Şimşek, Ümit, *Kainatın Doğuşu Big Bang*, Yeni Asya Yay. , İstanbul 1980.

Taslaman , Caner, Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı, İstanbul Yay, İstanbul 2016.

………………… Big Bang ve Tanrı, http://www.canertaslaman.com/wp-content/uploads/2019/09/big-bang-tanri.pdf, (02.12.2019).

………………… Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi? , Destek Yay. , İstanbul 2017.

Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân, an Te'vi' lil Kur' an*, yy., Kahire 2001.

…………………*Tefsir-ul Taberî* (Çev. Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, İstanbul 2001.

Muhammed Hüseyin Tabâtabâî (ö. 1981), *El Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân* (çev. Vahdettin İnce), Kevser Yay., ty.

Tirmizi, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *Sünen*, (I-VIII), El-Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul ty.

Topdemir, Hüseyin Gazi, "Câbir İbn Hayyân", Bilim ve Teknik, Mayıs 2012.

Tümer, Günay, "Bîrunî ", DİA, Cilt 6, İstanbul 1992.

Yakıt, İsmail (1998). "Kuran'da Hz. Âdem", *Süleyman Demirel Üniversitesi İFD,* Sayı 6, s. 2-19.

Yazır Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Azim Yay., İstanbul 2012.

Yıldız, Sakıp, *Kuran Işığında Yaratılış Konuları*, DİB Yayınları, Ankara 1992.

Yıldırım Duran Ali (2001). " Kuran'a Göre İnsanın Yaratılışı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Yücedoğru, Tevfik, *Geçmişten Günümüze İlim Ve Din Açısından Yaratılış,* Emin Yayınları, Bursa 2006.

Zemahşerî**,** Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *Keşşaf Tefsiri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2016

Uludağ, Süleyman ve Ömer Türker, "Nefis" , *DİA,* Cilt 32, İstanbul 2006.

Uludağ, Süleyman, "Hasn-ı Basrî", *DİA*, Cilt 16, İstanbul 1997.

Ulutürk, Veli, *Kuran-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İnsan Yay., İstanbul 1995.

Weinberg, Steven, *İlk Üç Dakika* (Çev. Zekeriya Aydın-Zeki Aslan), Tubitak Popüler Bilim Kitapları 11, Ankara 1998.

http://www.yenimakale.com/demokritos-democritus.html. (08.12.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Şükran Ejderoğlu, 1989 yılında Melikgazi/ Kayseri' de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Mehmet Soysaraç İlköğretim Okulunda tamamladı. Liseyi Ali Rıza Özderici Anadolu İmam- Hatip lisesinde bitirdi. Lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde aldı. 2013 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından DKAB öğretmeni olarak Yozgat/ Kadışehri Şehit Doğan Özpolat Kız Teknik ve Meslek lisesine atandı. İki yıllık görevden sonra Kayseri Şeker Anadolu Lisesi'ne atandı. Daha sonra alan değişikliği ile İHL Meslek Dersleri öğretmeni olarak Somuncubaba Anadolu İmam- Hatip Lisesi' ne geçiş yaptı. Evli ve bir çocuk sahibidir.

